

UVODNO PREDAVANJE

VIZUELNA PRETRAGA ILUZORNIH KONTURA**Vasilije Gvozdrenović**

Laboratorija za eksperimentalnu psihologiju, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu

Eksperimentalni zadatak vizuelne pretrage predstavlja jednu od najčešće korišćenih eksperimentalnih procedura u psihologiji opažanja i kognitivnoj psihologiji. Suština zadatka jeste u opažanju i kasnije u detekciji kritičnih stimulusa, meta koji su po pravilu smešteni u kontekst ostalih, po nekoj karakteristici različitih stimulusa, tzv. distraktora. U prvoj polovini sedamdesetih godina prošlog veka ovaj zadatak najčešće je bio korišćen u ispitivanju tzv. distinktivnih odlika dok je nakon objavljivanja teorije integracije karakteristika postao nezaobilazan metod za izučavanje uloge vizuelne pažnje u percepciji objekata. Kako je interesovanje za izučavanje uloge vizuelne pažnje raslo, srazmerno se proširivao i opseg različitih tipova stimulusa koji su predstavljali predmet vizuelnog pretraživanja u mnogobrojnim eksperimentalnim istraživanjima. Tako se u literaturi mogu naći nalazi o profilima pretrage bazičnih stimulusnih svojstava, kao što su: oblik, svetlina, boja, orijentacija pa sve do komplikovanijih stimulusa, kao što su, recimo, reči ili ljudska lica. Predmet našeg istraživanja predstavlja percepcija specifične klase vizuelne stimulacije, u literaturi poznate kao iluzorne konture. Reč je o vizuelnoj stimulaciji koja je data u fragmentiranim celinama koje na percpetivnom planu daju opažaj celovite, kompletirane forme. Uprkos činjenici da su prezentovane još početkom prošlog veka, puno interesovanje naučne javnosti ovaj fenomen izaziva tek sredinom veka, kada italijanski geštaltista Gaetano Kanica objavljuje sada već čuveni članak o njihovoj percepciji. U okviru naših istraživanja ispitivani su sledeći problemi vezani za percepciju fenomena iluzornih kontura: a) tip pretrage, b) prostorna organizacija, c) specifična svojstva, d) efekat zadatka, e) automatizacija pretrage i f) vreme formiranja percepta. Nalaz koji dominira u većini istraživanja unutar ovog korpusa jeste uloga vizuelne pažnje koja se može shvatiti prvenstveno kao potpora vizuelnoj pretrazi, ali i kao bazični mehanizam koji omogućava korektnu percepciju ovog fenomena.

PERCEPCIJA

SUBJEKTIVNI KRITERIJUMI PROCENE SLIČNOSTI FOTOGRAFIJA LJUDSKIH LICA**Branislava Petrović, Slobodan Marković**

Laboratorija za eksperimentalnu psihologiju, Filozofski fakultet u Beogradu

Pri opažanju vizuelnog materijala, posmatrač registruje objektivne karakteristike koje imaju za cilj dobijanje informacija o eksplicitnim svojstvima stimulacije. Međutim, javljaju se i elementi koji ne proizlaze iz objektivnih

4 EMPIRIJSKA ISTRAŽIVANJA U PSIHOLOGIJI

svojtava posmatranog objekta, već ih posmatrač pripisuje datim stimulacijama. Cilj ovog istraživanja bio je da se utvrdi koji subjektivni kriterijumi leže u osnovi opažanja sličnosti ljudskih lica. Da bi se to ustanovilo, izvedena su tri eksperimenta.

Eksperiment 1

Metod

Subjekti. 25 studenata prve godine psihologije Filozofskog fakulteta u Beogradu.

Stimulusi. 210 parova fotografija kreiranih kombinovanjem svake sa svakom dvedesetjednom fotografijom lica osoba ženskog pola

Instrument. Za procenu sličnosti parova lica bila je korišćena bipolarna skala procene slično-različito (od -3 do 3)

Postupak. Ispitanicima je emitovano 210 parova fotografija ljudskih lica. Njihov zadatak je bio da procene fizičku sličnost svakog para na sedmostepenoj skali slično-različito.

Rezultati

Korišćenjem tehnike multidimenzionog skaliranja, došlo se do trodimenzionalnog modela kao optimalnog za opisivanje prostornog odnosa lica spram procenjenih sličnosti: $\text{Stress} = 0.184$, $r^2 = 0.7101$. Traganje za kriterijumima procene sličnosti otpočeto je analizom grafičkog prikaza rasporeda stimulusa duž svake od dimenzija. Jedan od uočenih kriterijuma bila je boja kose osoba sa fotografija.

Eksperiment 2

U ovom eksperimentu ustanovljene su ocene svetline boje kose. 10 nezavisnih procenjivača, koji nisu učestvovali u ostalim fazama istraživanja, ocenjivali su na skali od 1–7 svetlinu kose osoba sa fotografija koje su korišćene u eksperimentu.

Eksperiment 3

Metod

Subjekti. 46 studenata prve godine psihologije Filozofskog fakulteta u Beogradu.

Stimulus. Uzorak fotografija lica iz prvog eksperimenta

Instrument. Primenjen je instrument namenjen merenju subjektivnog domena opažanja slikovnog materijala (Marković & Radonjić, 2005). Instrument ispituje četiri dimenzije subjektivnog doživljaja (regularnost, pobudenost, atraktivnost, smirenost) i sastoji se od 12 prideva i njihovih opozita, iskazanih u formi sedmostepenih bipolarnih skala procene.

Postupak. Ispitanici su imali zadatak da procene svaku prikazanu fotografiju na 12 skala procene.

Rezultati

Za utvrđivanje latentnih generatora varijanse na skalama procene korišćena je analiza glavnih komponenti. Ustanovljena su dva faktora koja su nazvana privlačnost (43.3% obj.var.) i pobudenost (17.5% obj.var.).

Kako bi se došlo do kriterijuma koji se nalaze u osnovi procenjenih sličnosti, primenjena je regresiona analiza. Kao prediktorske varijable korišćeni su faktori dobijeni analizom glavnih komponenti i varijabla boja kose, a kao kriterijumske varijable koordinate dimenzija X, Y i Z koje su dobijene multidimenzionim skaliranjem. Ustanovljeno je da je faktor privlačnost statistički značajan prediktor raspodele slika duž dimenzije Y ($r^2=0.51$, $F= 35.415$, $p<0.01$), faktor pobudenost značajan prediktor raspodele slika duž dimenzije Z ($r^2=0.215$, $F=5.209$, $p<0.034$),

a varijabla boja kose značajan prediktor dimenzije X ($r^2=0.821$, $F=87.053$, $p<0.001$).

Zaključak

U ovom istraživanju pokazano je da subjektivni domen igra značajnu ulogu u opažanju sličnosti lica (sličnija su ona koja se opažaju kao lepša, privlačnija i ona koja su doživljena kao stroža, upečatljivija), međutim nesumnjivo je da ispitanici pored subjektivnih uzimaju u obzir i objektivne kriterijume, kao što je boja kose. Zadatak narednih istraživanja biće da se utvrdi udeo i odnos subjektivnog i objektivnog domena u proceni sličnosti ljudskih lica.

PISMO KAO SVOJSTVO VIZUELNE PRETRAGE REČI

Anita Kovalj, Strahinja Dimitrijević¹ i Vasilije Gvozdenović²

¹Odsjek za psihologiju, Univerzitet u Banjoj Luci

²Laboratorija za eksperimentalnu psihologiju, Univerzitet u Beogradu

Mnogobrojna istraživanja tokom osamdesetih godina prošlog veka pokazala su da u opažanju perceptivnih celina neki kognitivni procesi, među kojima je najvažnija vizuelna pažnja, mogu imati značajnu ulogu kako pri selekciji, tako i pri integraciji vizuelnih karakteristika objekata koje opažamo. U okviru šire paradigme, paradigme vizuelne pretrage, vizuelna obrada bazičnih svojstava stimulacije podrazumeva karakterističan profil vremena reakcije koji ne varira usled povećanja obima seta pretraživanja. Tokom godina istraživanja u ovoj oblasti, identifikovan je poseban skup vizuelnih karakteristika koje mogu biti tretirane kao osnovna svojstva vizuelne stimulacije i koja se obrađuju bez većeg perceptivnog napora, npr.: boja, orijentacija, pokret, itd. U nekim eksperimentima korišćene su i šire celine, kao što su reči, u kojima se pretraga obavlja na osnovu leksikalnosti, a ispitanici identifikuju metu na osnovu toga da li ona predstavlja ili ne predstavlja reč.

Naše istraživanje bilo je usmereno na istraživanje potencijalnog dejstva pisma u zadatku vizuelne pretrage. Setovi pretrage činile su reči od tri slova, a zadatak ispitanika bio je da identifikuje setove u kojima je jedna od reči bila napisana ili ćirilicom u latiničnim setovima, ili latinicom u ćirilničnim setovima. U drugoj polovini setova sve reči su bile ispisane jednoobrazno. Nacrt je bio trofaktorski. Prvi faktor bio je tip seta koji je varirao na dva nivoa: polovinu izlaganja činili su pozitivni setovi, kod kojih je jedna reč bila ispisana alternativnim pismom, dok su drugu polovinu činili setovi reči napisani istim pismom. Drugi faktor bilo je pismo, koji je varirao na dva nivoa: polovinu izlaganja činili su ćirilčni, a drugu polovinu latinični setovi. Treći faktor je bio obim seta, koji je varirao na četiri nivoa. Svi setovi su prikazani u obimu od 3, 6, 9 i 12 reči. U ogledu su učestvovala 22 studenta prve godine psihologije na Filozofskom fakultetu u Banjoj Luci.

Podaci su obrađeni analizom varijanse za ponovljena merenja. Rezultati pokazuju da se, bez obzira na pismo, vizuelna pretraga obavlja serijalno, sistematično, što se može zaključiti iz značajnog efekta obima seta. Pored toga, ustanovljeno je da ne postoje statistički značajne razlike u vremenu detekcije ćirilčne i latinične mete. Struktura rezultata upućuje na to da pored vizuelne pažnje, u ovako osmišljenom zadatku, deluju i drugi efekti, koji istovremeno trasiraju buduća istraživanja koja bi, pre svega, ispitala efekte leksikalnosti i frekvence reči u zadatku vizuelne pretrage.

Ključne reči: ćirilica, latinica, vizuelna pretraga.

DA LI POSTOJI MOGUĆNOST STRATEŠKOG ODABIRA TIP
PRETRAGE?

Marjena Popović

Laboratorija za eksperimentalnu psihologiju, Filozofski fakultet, Univerzitet u
Novom Sadu

U ovom radu kontrastirana su dva tipa vizuelne pretrage. Prvi tip je automatski i javlja se rano u procesu kognitivne obrade. Za njega je karakteristična paralelna pretraga. Drugi tip nalazi se pod svesnom kontrolom i za njega je karakteristična serijalna pretraga. Pretpostavljeno je da svaki od ova dva tipa pretrage može biti efikasniji u zavisnosti od tipa kognitivnog zadatka. Ovo istraživanje pokušaće da odgovori na pitanje – da li je moguć strateški odabir između dva tipa pretrage u uslovima njihove pretpostavljene različite efikasnosti. U tu svrhu korišćena je eksperimentalna paradigma vizuelne pretrage. Stimulus se sastojao od pet horizontalno poređanih slova, od kojih su četiri ista po obliku, a jedno je drugačije (npr. AAAAU). Slovo jedinstveno po obliku je meta, a sva ostala slova su distraktori. Verovatnoće javljanja mete na različitim pozicijama u nizu bile su ujednačene. Osim toga, u svakom od prikazivanja jedno slovo se razlikuje po boji ili po poziciji u odnosu na ostala slova u nizu. Zadatak ispitanika je da identifikuju slovo koje se razlikuje po obliku, a da razlike u boji i poziciji zanemare. I meta i distraktor mogli su biti različiti po boji ili poziciji. U istraživanju su varirane verovatnoće pojavljivanja tih razlika na meti, tj. distraktoru, i to na tri nivoa (1) 0.2 meta – 0.8 distraktor; (2) 0.5 meta – 0.5 distraktor; (3) 0.8 meta – 0.2 distraktor. Vreme reakcije pokazalo se zavisnim od odnosa verovatnoća, što sugerise da se promena efikasnosti primenjena na takav način pokazala adekvatnom za razdvajanje dve strategije pažnje. Analizom faktora pozicija mete u nizu ustanovljeno je da se sa približavanjem mete fiksacionoj tački značajno skraćuje vreme reakcije za sve tri grupe ispitanika, što ukazuje na serijalnu obradu. Osim toga, pokazalo se da prisustvo jedinstvene karakteristike na meti značajno utiče na smanjenje vremena reakcije za sve tri grupe ispitanika, što ukazuje na paralelnu obradu. Na osnovu svega navedenog, može se zaključiti da tri grupe ispitanika koriste kombinacije ove dve strategije pažnje.

VAŽNOST FIZIČKIH SVOJSTAVA ZA PREPOZNAVANJE
POKRETNIH META

Vesna Vidaković

Laboratorija za eksperimentalnu psihologiju, Filozofski fakultet, Univerzitet u
Novom Sadu

U svakodnevnem životu ljudi se mogu naći u situaciji u kojoj se od njih očekuje da prate pokretne objekte. Pri tome, oni se koncentrišu na različite karakteristike tih objekata. Prethodni rezultati su pokazali da su ispitanicima u takvim situacijama relevantnije spaciotemporalne karakteristike nego fizičke, tj. da se ispitanici više oslanjaju na lokaciju i putanju kretanja, nego na stabilne karakteristike koje određuju identitet samog objekta. Ovakav nalaz je tumačen pretpostavkom da se praćenje pokretnih objekata bazira na automatskim procesima koji su dovoljni samo za registrovanje spaciotemporalnih karakteristika (za registrovanje fizičkih karakteristika su neophodni svesni procesi). Međutim, ostaje nejasno kako ispitanici uspevaju da prate određeni objekat a da ga ne identifikuju.

Isto tako, postavlja se pitanje kako je moguće identifikovati objekat bez opažanja njegovih fizičkih karakteristika. Stoga smo mi sproveli ovo istraživanje sa ciljem da se utvrdi uticaj fizičkih karakteristika objekta, sa posebnim osvrtom na boju i oblik. Sprovedena su dva eksperimenta. U Eksperimentu 1 od ispitanika se očekivalo da prati osam pokretnih objekata i da na kraju kretanja izdvoji 4 objekta koji su bili mete. Eksperiment je bio podeljen na četiri bloka: (1) objekti su različite boje i oblika; (2) objekti su različite boje i istog oblika; (3) objekti su iste boje i različitog oblika i (4) objekti su iste boje i oblika. Interesovalo nas je da li će ispitanici imati različit procenat tačnih odgovora u različitim bloku, što bi bilo pripisano nejednakim uticajima boje i oblika. Rezultati su pokazali da postoji razlika među ovim blokovim, što znači da boje i oblici nemaju podjednak uticaj na praćenje pokretnih objekata. Eksperiment 1 nije u potpunosti odgovorio na pitanje koliki je uticaj fizičkih karakteristika, ali je istakao da je prilikom praćenja pokretnih objekata boja bitno značajnija od oblika. Ovakav nalaz može se objasniti time da je ovaj zadatak bio značajno teži od zadataka korišćenih u prethodnim istraživanjima, i ispitanici nisu mogli da ga reše oslanjajući se samo na automatske procese. Rešavanje zadatka zahtevalo je upotrebu svesnih procesa, a samim tim su i fizičke karakteristike dobile na značaju. Da bismo potvrdili naše nalaze i dobili jasnije efekte, sproveden je i drugi eksperiment. U Eksperimentu 2 da ispitanici su pratili 4 mete, a na kraju praćenja od njih je traženo da lociraju jednu specifičnu metu. Pošto su tokom praćenja objekata bili primorani da povedu računa i o identitetu objekta, ovaj zadatak se pokazao značajno težim. To je dovelo do toga da su i dobijene razlike bile još izražajnije. Rezultati oba ova eksperimenta sugerišu da kognitivni sistem u zahtevnijim situacijama koristi fizičke karakteristike za identifikaciju i klasifikaciju objekata. Međutim, nas je posebno interesovao uticaj dve fizičke karakteristike: boje i oblika. Dobijeni rezultati su pokazali da boja i oblik nemaju podjednak uticaj na praćenje pokretnih objekata, tj. da je boja ta koja ima izraženiji efekat.

HOMOGENOST KATEGORIJA USLOVLJAVA NAČIN VIZUELNOG PROCESIRANJA OBJEKATA

Vanja Ković, Kim Plunkett, Gert Westermann

Odsek za psihologiju, Univerzitet u Novom Sadu, Odsek za eksperimentalnu
psihologiju, Univerzitet u Oksfordu, Odsek za psihologiju, Oksford Bruks
Univerzitet

Ovo istraživanje je inspirisano serijom istraživanja koja su se bavila usmjeravanjem pažnje na vizuelne objekte prikazane na sceni, dok ispitanici slušaju opis scene. Uz pretpostavku da prepoznavanje objekata podrazumijeva mapiranje mentalnih predstava sa reprezentacijama izolovanim na osnovu prikaza slike, praćenje očnih pokreta se činilo kao dobar pristup u proučavanju karakteristika objekata na koje ispitanici obraćaju pažnju tokom njihove kratke ekspozicije. Drugim riječima, pokušalo se ustanoviti koje to karakteristike vizuelne slike stoje u osnovi mentalnih reprezentacija.

U istraživanju je učestvovalo ukupno 96 studenata sa Univerziteta u Oksfordu. Korišćen je instrument za praćenje očnih pokreta (remote eye-tracker, SMI, Germany), koji je štelovan na početku svakog eksperimenata. Nakon uspješno obavljenog štelovanja, ispitanicima su na monitoru razdaljine od oko 1m prikazivane fotografije u trajanju od 2 sekunde. Prije prikazivanja svake od

fotografija, ispitanici su fokusirali pogled na krstić u sredini ekrana da bi polazna tačka u razgledanju fotografija bila identična za sve ispitanike i sve slike.

Tokom prvog od tri ekeperimenta ispitanicima su prikazivane slike životinja, a ispitivane su šeme očnih pokreta tokom razgledanja slike. Rezultati klaster analize, kao i Spearman-ova korelacija između pozicije klastera i redosleda gledanja pokazali su iznenađujuću sličnost u načinu posmatranja ovih slika. Prvo bi ispitanici usmerili pogled ka glavi (očima), a potom ka specifičnim (jedinstvenim, definišućim) karakteristikama objekta (rep kod mačke, vime kod krave, oblik tijela kod zmijske itd.).

U drugom ekeperimentu ispitanicima su prikazivani neživi objekti, ali šeme očnih pokreta ovog puta nisu pokazale nikakvu očiglednu sličnost u posmatranju. Takođe, neživi objekti u poređenju sa procesiranjem fotografija životinja su privlačili kraće poglede ($F(1,828)=760.26, p<.001$), manje ukupno vrijeme gledanja ($F(1,828)=631.68, p<.001$) i manji ukupan broj fiksacija ($F(1,828)=160.26, p<.001$). U skladu sa teorijom Warringtona i Shallicea (1984), a na osnovu ova dva ekeperimenta, moglo bi se zaključiti da su živi objekti procesirani drugačije zbog naglašenih vizuelnih karakteristika, za razliku od neživih objekata kod kojih dominiraju funkcionalne karakteristike.

Medjutim, alternativno objašnjenje bilo bi da su ispitanici prosto ispoljili strateško posmatranje u ovim ekeperimentima, uzimajući u obzir homogenost, odnosno strukturu prikazanih stimulusa. I upravo je to manipulacija koja je izvedena u trećem eksperimentu, gdje su živi i neživi objekti nasumično prikazani ispitanicima. U ovom slučaju, na osnovu rezultata klaster analize i Spearman-ove korelacije između pozicije klastera i redosleda gledanja, sistematičnost u posmatranju živih objekata se izgubila. Naravno, i kod neživih objekata, kao i u prethodnom ekeperimentu, nije bilo sistematičnosti u posmatranju. Takođe, u ovom eksperimentu nije bilo razlika u odnosu na dužinu pogleda, ukupno vrijeme gledanja i ukupan broj fiksacija.

Ovi rezultati očito nijesu u skladu sa gore opisanom teorijom. Štaviše, ovakav rezultat prije ide u prilog teoriji o jedinstvenim mentalnim reprezentacijama živih i neživih objekata, koji potencijalne razlike u procesiranju upravo objašnjavaju strukturalnim razlikama samih stimulusa. Te strukturalne razlike, odnosno homogenost kategorija (živih objekata u odnosu na nežive), očigledno igraju važnu ulogu u procesiranju vizuelnih objekata.

RAZLIKE U OBRADI SLOŽENIH NEUTRALNIH META U PRISUSTVU EMOCIONALNIH PRIMOVA

Ana Todorović, Mark Rotteveel

Amsterdamski Univerzitet, eksperimentalna psihologija, Amsterdamski Univerzitet, socijalna psihologija

Uvod

Stimulusi koji pobuđuju emocije imaju izvesnih prednosti u obradi informacija u odnosu na emocionalno neutralne stimuluse: lakše se pamte i brže i preciznije se prepoznaju. Emocionalni materijali takođe utiču na obradu materijala koji su izloženi ispitaniku kasnije: nakon kratko izloženih emocionalno ekspresivnih lica, ljudi su bolji u prepoznavanju koji od četiri gabora je bio orijentisan drugačije od ostalih (u odnosu na situaciju sa emocionalno neutralnim licima; Phelps, Ling & Carrasco, 2006), ili da li je linija koju su upravo videli bila orijentisana horizontalno ili vertikalno (Holmes, Green & Veuilliermier, 2005). Tumačenja ovakvih nalaza uglavnom idu u smeru tvrdnji da emocionalni stimulusi

moduliraju količinu pažnje, koja je potom dostupna za obradu narednog stimulusa. Problem je, međutim, što su istraživanja mahom vršena sa emocionalno neutralnim primovima nasuprot emocionalno negativnih primova (neutralnim, uplašenim i/ili ljutim licima), dok su se zaključci koji su izvođeni mahom ticali obrade u prisustvu svih emocionalno pobuđujućih stimulusa nasuprot emocionalno neutralnih. Za sada nema istraživanja koje bi odgovorilo na pitanje na koji način pozitivni primovi moduliraju pažnju koja je na raspolaganju za obradu narednih neutralnih stimulusa u odnosu na negativne i neutralne primove. Nekoliko istraživanja koja se tiču obrade samih emocionalnih stimulusa idu u prilog hipotezi da je uticaj istosmeran. Rotteveel i Simons (u pripremi) našli su da se ljuta i srećna lica, koja su izložena veoma kratko, kasnije prepoznaju uspješnije od neutralnih, dok nema razlike u uspješnosti između ljutih i srećnih. Fecica i Stolz (2008) su našli, da ispitanici u situaciji kada se dva lica izlože istovremeno percipiraju da se ljuto lice pojavilo pre neutralnog, odnosno srećno pre neutralnog, dok ne vide razliku u vremenu pojavljivanja ljutih i srećnih lica. U skladu sa tim, očekujemo da emocionalno pozitivni i emocionalno negativni primovi istosmerno i jednako doprinose uspješnosti u prepoznavanju neutralnih meta u odnosu na mete primovane neutralnim stimulusima.

Metod

Ispitanicima (N=18, M=24.5 godina) je pomoću tahistoskopa u centru ekrana izlagano emocionalno neutralno, ljuto, uplašeno ili srećno lice (prim) nakon koga je takode centralno izloženo drugo, maskirano, emocionalno neutralno lice (meta). Odmah nakon toga je još jednom izložena meta i treće emocionalno lice (distraktor), s leve i desne strane ekrana. Zadatak ispitanika bio je da prepozna metu. Vreme izlaganja mete prilagođeno je tako da za svakog ispitanika tačnost u prisustvu neutralnog prima bude 70%. Zavisna varijabla je bila tačnost za svaki od ova četiri prima zasebno. Ispitivano je da li tačnost varira kao funkcija ekspresije prima i, preciznije, da li i koliko se preciznost u davanju odgovora promenila u odnosu na nivo od 70%.

Rezultati

Uspješnost je bila 68.5% za neutralna lica, 71.6% za ljuta, 69.1% za uplašena i 62.57% za nasmejana. Nađen je marginalni efekat emocionalne ekspresije ($F(3,17)=2.219$, $p=0.097$, $\eta_p^2=0.115$), pri čemu je uspješnost nakon nasmejanih primova značajno lošija od očekivanog nivoa od 70% ($t(17)=2.3$, $p=.034$).

Zaključak

Preliminarni nalazi ukazuju na mogući efekat valence: pozitivni primovi su uticali na smanjenu uspješnost u prepoznavanju neutralne mete, dok negativni primovi nisu uticali na uspješnost. Postavlja se pitanje zašto negativni primovi nisu imali uticaja i kako to da je uspješnost nakon pozitivnih primova smanjena kada se srećna lica prepoznaju jednako brzo i precizno kao i ljuta. U izlaganju će biti ponuđen jedan mogući odgovor.

NEURONSKI MODEL VIZUALNE SPACIJALNE PAŽNJE ZASNOVAN NA OZNAČENIM SPACIJALNIM MAPAMA

Dražen Domijan

Odsjek za psihologiju, Sveučilište u Rijeci

Huang i Pashler su predložili model vizualne spacijalne pažnje koji nastoji odgovoriti na dva važna pitanja: 1) Što opažać može svjesno dohvatiti u jednom trenutku? i 2.) Kako opažać bira što će dohvatiti? Prema modelu, opažać može svjesno pristupiti samo jednom obilježju po dimenziji (npr. zeleno), bez obzira

koje i koliko lokacija u spacijalnoj mapi to obilježje zauzima. Selekcija se vrši na dva načina. Prvi način je biranje jednog obilježja unutar jedne dimenzije a drugi način je iterativno kombiniranje izlaza iz prethodno formiranih spacijalnih mapa putem Bulovih operacija presjeka i unije. Iako model uspješno organizira veliki skup empirijskih podataka o selekciji i pristupu dimenzijama, nedostatak je što model nije preciziran matematički, te nisu navedeni neuralni mehanizmi koji bi mogli biti u osnovi pažnje.

U ovom radu predložen je neuronski model koji implementira ideje Huanga i Pashlera u neuronskoj mreži za perceptivnu organizaciju koju su predložili Domijan i Šetić. Prema ovom modelu, lokacije koje čine isti objekt označene su istom amplitudom neuralne aktivnosti i na taj način signaliziraju pripadnost istoj grupi. S druge strane, različiti objekti imaju različitu razinu aktivnosti zbog lateralne inhibicije. Ulazni signali za model dolaze iz dva izvora. Jedan izvor su uzlazni jednosmjerni (bottom-up feedforward) signali, a drugi izvor su silazni (top-down) signali iz viših vidnih centara vezanih uz pažnju koji donose odluku na koju dimenziju će se usmjeriti pažnja. Silazni signali mogu preusjemriti lateralnu inhibiciju i na taj način utjecati na selekciju spacijalnih mapa.

Rezultati računalnih simulacija pokazuju da model uspješno implementira formiranje spacijalnih mapa putem lateralnog širenja neuralne aktivnosti u mreži. Na osnovu razlike u amplitudi neuralne aktivnosti, moguće je razdvojiti sve lokacije koje su ispunjene npr. crvenom bojom i odabrati ih u odnosu na lokacije ispunjene drugim bojama. Pored toga, model omogućuje kombiniranje dviju dimenzija putem presjeka i unije. Presjek prirodno nastaje kao pojačana aktivnost samo na onim lokacijama koje su dobile kombinirani ulaz iz dviju dimenzija. Unija nastaje kada dvije dimenzije istom razinom aktivnosti djeluju na različite lokacije. Za razliku od Huanga i Pashlera predloženi model formira više prostornih grupa istovremeno a koja grupa će dobiti pristup svijesti ovisi o njihovoj relativnoj razini aktivnosti. Na taj način, nije potrebno serijalno konstruiranje spacijalnih mapa tijekom rješavanja perceptivnih zadataka, već su one prisutne od početka, čime se pokazuje prednost paralelene obrade informacija u neuronskoj mreži.

VRLI NAOPAKI SVET: ZNAČAJ VESTIBULARNIH INFORMACIJA U OPAŽANJU DALJINE

Oliver Tošković

Laboratorija za eksperimentalnu psihologiju, Filozofski fakultet, Beograd;
Odeljenje za psihologiju, Filozofski fakultet, Kosovska Mitrovica

Anizotropija nekog svojstva odnosi se na nejednakost, odnosno promenu tog svojstva na različitim pravcima posmatranja. Pokazano je da u vizuelnom sistemu postoji anizotropija opažene daljine, na takav način da se distance na subjektivnom vertikalnom pravcu (pravac paralelan glavnoj osi tela) opažaju kao duže od fizički identičnih distanci na subjektivnom horizontalnom pravcu (pravac normalan na glavnu osu tela). Na anizotropiju opažene daljine utiče promena vestibularnih i proprioceptivnih informacija. Dakle, pri pomeranju pogleda ka zenitu (subjektivna vertikala pri stajanju) vestibularni input se menja i opažena daljina se povećava. Tačnije, ako je frontalna ravan glave normalna pravcu gravitacije, opažena distanca je veća, a ukoliko je frontalna ravan glave paralelna pravcu gravitacije, opažena distanca je manja. Prema tome, ako je pravac gravitacije važan za procenu daljine, možemo postaviti pitanje – kakav će biti opažaj daljine ako se promeni smer gravitacije. Kada stojimo uspravno i posmatramo horizont, smer

gravitacije je od čela ka bradi i smanjuje se opažena daljina. Kakav bi bio opažaj daljine ako bi smer gravitacije bio od brade ka čelu?

Cilj ovog istraživanja bio je da se ispita na kakav način će se promeniti opažena distanca ukoliko se promeni smer delovanja gravitacione sile na telo, odnosno da se ispita promena opažene distance pri posmatranju kroz noge. Da bi se odgovorilo na ovo pitanje, izveden je eksperiment, sa 20 ispitanika, na dnevnom svetlu u polju. Zadatak ispitanika bio je da ujednače distance dva stimulusa, od kojih se jedan nalazi na horizontalnom pravcu ispred njih, a drugi iza njih. Prvi stimulus su ispitanici posmatrali iz uspravnog položaja, a drugi kroz noge. U ovakvoj situaciji broj vizuelnih informacija ujednačen je na oba položaja posmatranja (uspravno i kroz noge). Ispitanici su nosili naočari sa horizontalnim prorezom od 1mm, koji je onemogućavao pomeranje očiju. Postojale su tri standardne udaljenosti za procenu, 1, 3 i 5 metara. Stimulusi su bile lampice pravougaoonog oblika, veličine 7 x 5 centimetara.

Rezultati su pokazali da postoji značajan efekat položaja posmatranja ($F(1, 19)=6.885$, $p<0.05$) i daljine standarda ($F(2, 38)=864.713$, $p<0.01$), ali da nije značajna interakcija pravca i daljine. Dakle, opažena daljina iz dva položaja posmatranja značajno se razlikuje, na takav način da se pri posmatranju kroz noge daljina opaža kao veća. Naime, da bi izjednačili distance posmatrane iz dva položaja, ispitanici su kraće distance posmatrane kroz noge izjednačavali sa fizički dužim distancama posmatranim iz uspravnog položaja. Iako nije dobijen glavni efekat interakcije, naknadni LSD testovi pokazuju da razlike procena daljina između dva položaja postoje na distancama od 3 i 5 m, ali da ne postoje na distanci od 1 m.

Na osnovu navedenih rezultata, možemo zaključiti da na bliskim distancama, od 1 m, nema promena opažene daljine sa promenom vestibularnih informacija, jer vizuelne informacije pružaju prilično pouzdane podatke o distanci. Međutim, na većim distancama, od 3 i 5 m, promena vestibularnih informacija menja opažaj daljine. Dakle, ako se promeni smer delovanja gravitacione sile, odnosno ako se telo okrene naopako, opažena distanca se povećava. Ovaj nalaz ukazuje na značaj vestibularnih informacija o položaju tela i glave za opažaj daljine, čak i u uslovima ispunjenim vizuelnim informacijama.

Ključne reči: anizotropija, opažena daljina, vestibularne informacije, proprioceptivne informacije

PRECEDENCE EFFECT FOR SOUNDS PERCEIVED AS PLEASANT AND UNPLEASANT

Marušić Milica

Institut za pedagoška istraživanja

The topic of this experimental research is psycho-acoustical phenomenon known as precedence effect. This phenomenon occurs when two sounds presented in close succession are perceived as one fused sound and its localization is determined by the location of the preceding sound. It was found that precedence effect depends on many sound characteristics: complicity, frequency, sound pressure level, bandwidth, and duration. Perception of the sound also depends on the sound content - our emotional reactions to sounds depend more on the sound content rather than the form. The stimulus that causes the biggest reaction in our auditory cortex is human speech. Supposing that there might be a difference in precedence effect occurrence between sounds with different meaning for subjects, we conducted research with four sounds sourcing from natural sources; two of

which are animal sounds and two are child sounds. In both pairs one sound is pleasant and the other unpleasant. There were 10 listeners participating in this experiment, age 20 to 26, 9 of them male and 1 female. All participants reported normal hearing. Inspired by previous experiment results, showing the influence of sound content on the emotional reactions and neuropsychological researches verifying the importance of speech vocalizations, we decided to conduct a research with stimuli that are supposed to cause different emotional reactions in listeners. In a pilot experiment it was established that sound of bee buzzing is perceived as more unpleasant and the sound of bird flying is perceived as more pleasant. Also, the crying child sound is perceived as more unpleasant and the sound of a laughing child as more pleasant by majority of participants. For each presented stimulus the precedence effect threshold was calculated as the inter stimulus interval at which in 75% of all trials listeners perceive only one source and localize it in the position of the leading loudspeaker. Further, the comparison of results for different stimuli was conducted in order to test the hypothesis presuming different perception (precedence effect occurrence) of pleasant and unpleasant sounds. Considering the appearance of precedence effect for each time delay for each sound we got the following results: arithmetical means calculated from percentage of precedence effect occurrence for each ISI were compared; for the bee buzzing and bird fly sound there is difference, PE occurs more for the pleasant than the unpleasant sound. But for the child sounds the difference was not found. Therefore, after analysis of sound characteristics it was concluded that the difference in precedence effect occurrence between two animal sounds derives from sound form rather than the content.

PSIHOLOGIJA UMETNOSTI

SUBJEKTIVNA I OBJEKTIVNA KATEGORIZACIJA RAZLIČITIH TIPOVA UMETNIČKE IGRE

Maja Vukadinović

Visoka poslovna škola strukovnih studija, Novi Sad

Cilj rada bio je da se ispita u kojoj meri je objektivna specifikacija umetničkih plesova subjektivno relevantna, odnosno u kojoj meri se subjektivni doživljaj umetničke igre oslanja na objektivna svojstva po kojima se ovi tipovi međusobno razlikuju. U radu su definisana sledeća objektivna svojstva: dobra forma, igračka tehnika, dinamika, elegancija pokreta i složenost pokreta. Subjektivni doživlja umetničke igre operacionalizovan je preko instrumenta koji je u svom radu konstruisala Pejićeva (2006), a reč je o dimenzijama sklada, ukrasa, dubine, aktiviteta i evaluacije.

Metod

Subjekt. Uzorak ispitanika činilo je 45 studenata Filozoskog fakulteta u Novom Sadu

Stimulus. Set stimulusa sastojao se od 12 plesnih koreografija različitih tipova plesa. Koreografije različitih tipova plesa bile su prikazivane preko 4 posebna audio-vizuelna snimka različitih tipova igre. Prvi snimak obuhvatao je 3 originalne koreografije plesa flamenka, koje je izvela koreografkinja Maria Keck iz Budimpešte. Drugi audio-vizuelni snimak obuhvatao je 3 originalne

koreografije modernog baleta, koje je izvela Aleksandra Vojin. Treći audio-vizuelni snimak obuhvatao je tri koreografije baleta, koje je izvela balerina Srpskog narodnog pozorišta u Novom Sadu, Verica Kozarev. Svaka od navedenih 9 koreografija traje po 120 sekundi, a vreme trajanja je kontrolisano pomoću ritmičke matrice. Četvrti audio-vizuelni snimak obuhvatao je tri koreografije folklornih numera, među kojima su Gluvo glamočko kolo, Čačak Pčinja i Mađarac. Folklorne koreografije izveli su članovi Kulturno-umetničkog društva „Svetozar Marković“ iz Novog Sada. Svaka od folklornih numera traje približno 120 sekundi, a Mađarac i Čačak Pčinja praćene su karakterističnom muzikom. Sve koreografije bile su izlagane u vidu audio-vizuelnog snimka.

Instrument. Za merenje subjektivnog doživljaja različitih tipova umetničke igre u istraživanju su bile korišćene bipolarne, sedmočlane skale sa pridevima suprotnog značenja na polovima (Pejić, 2006). Ukupno 20 skala u formi semantičkog diferencijala razvrstano je u pet faktora: faktor sklada (sredeno, simetrično, skladno, povezano), faktor ukrasa (raskošno, iscrpno, detaljno, ukrašeno), faktor dubine (simbolično, duboko, višeznačno, višeslojno), faktor aktiviteta (dinamično, brzo, lepršavo, aktivno) i faktor evaluacije (toplo, lepo, nežno, privlačno).

Postupak. Audio-vizuelni snimak koreografije ispitanicima je bio izlagan preko video bima. Ispitanicima je na početku svake od četiri faze posebno bila usmeno skrenuta pažnja da svoje procene usmere na plesne pokrete. Postupak procene je bio isti: ispitanici su snimke gledali u grupi i nakon svakog odgledane snimka odmah vršili procene. Za procene ispitanika nakon svake odgledane koreografije bilo je predviđeno dva-tri minuta. Zadatak ispitanika se sastojao u tome da svaku od dvanaest koreografija procene na sedmostedmostepenim skalama koje sadrže pet faktora: ukrašenost, sklad, dubinu, evaluaciju i aktivitet (Pejić, 2006). Svi ispitanici bi procenjivali svih dvanaest koreografija na svih 5 dimenzija.

Rezultati

Dobijena su četiri klastera od kojih svaki sadrži iste tipove umetničke igre. Pripadnost ispitivanih koreografija, određenog tipa umetničke igre, istom, svom, tipu umetničke igre, odnosno istoj kategoriji, indikator je njihove subjektivne sličnosti.

Klaster 1, koji čine koreografije modernog baleta, karakteriše se visoko procenjenom dimenzijom aktiviteta, a zatim i ukrasa, i najniže procenjenom dimenzijom sklada. Procene ispitanika, povezali smo sa objektivnim svojstvima – *dinamikom*, i *igračkom tehnikom* i *složenošću pokreta*.

Klaster 2, koji čine koreografije folklora, karakteriše se visoko procenjenom dimenzijom sklada, a zatim i aktiviteta. Subjektivne procene ispitanike, povezali smo sa objektivnim svojstvima – *dobrom formom*, *dinamikom*, i *igračkom tehnikom*.

Klaster 3, koji čine koreografije klasičnog baleta, karakteriše se visoko procenjenom dimenzijom sklada, a zatim i evaluacije, i najniže procenjenom dimenzijom ukrasa. Procene ispitanika povezali smo sa objektivnim svojstvima – *dobrom formom*, *igračkom tehnikom* i *elegancijom pokreta*.

Klaster 4, koji čine koreografije flamenka, karakteriše se visoko procenjenom dimenzijom evaluacije, a zatim i sklada, i skoro jednako niskim procenama dimenzija ukrasa i aktiviteta. Procene ispitanika povezali smo sa objektivnim svojstvima – *elegancijom pokreta*, *dobrom formom* i *igračkom tehnikom*.

Zaključak

Zaključili smo da postoji idealna saglasnost subjektivne i objektivne kategorizacije različitih tipova umetničke igre. Subjektivna kategorizacija počiva

na određenim formalnim karakteristikama svakog od ispitivanih tipova umetničke igre. Generalni formalni opis različitih tipova umetničke igre preko svojstava: dobra forma, igračka tehnika, dinamika, elegancija pokreta i složenost pokreta, rezultira različitim profilima. Ti profili se poklapaju sa subjektivnim doživljajem različitih tipova umetničke igre, koji je operacionalizovan preko različitog nivoa u kojem su zastupljene dimenzije sklada, ukrasa, dubine, aktiviteta i evaluacije, u svakom od tipova umetničke igre.

MUZIKA RENESANSE I BAROKA U SVETLU KOGNITIVNOG MODELA ESTETSKOG ODLUČIVANJA

Pejić Biljana

Laboratorija za eksperimentalnu psihologiju, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu

Istraživanje je imalo za cilj da se uporedi muzika rane, visoke i pozne renesanse i baroka po dimenzijama sklada, ukrasa i semantičke dubine i utvrdi da li postoje sličnosti u razvoju izabranih pravaca.

U radu se polazi od Ognjenovićevoog kognitivnog modela donošenja estetske odluke, po kojem estetski sud predstavlja slojevit kognitivni čin, koji se može razložiti na tri nivoa: harmonijski (*H*), redundantni (*R*) i distantni (*D*) nivo. Harmonijski nivo odlikuje simetrija, ritam, ravnoteža elemenata, prosta rima i harmonija, redundantni – ukrašenost, bogatstvo elemenata i redundanca, a distantni – otvaranje novih unutrašnjih prostora za obradu stimulacije. Da li se razvoj muzičkih pravaca može posmatrati na sličan način kao i estetsko odlučivanje?

Istraživanja su pokazala da se modusi estetske preferencije mogu posmatrati kao uzrasni fenomen (Marković i Marković, 1994), da se njima mogu opisati promene tokom procesa nastajanja umetničkog dela (Milićević, 2001, 2005, Ristić, 2006), kao i utvrditi izvesne pravilnosti u promenama slikarskih pravaca (Pejić, Milićević, 2008).

Metod

Subjekti. 30 studenata psihologije Univerziteta u Nišu.

Stimulus. 36 muzičkih kompozicija iz rane, visoke i pozne renesanse i baroka (18 za svaki pravac, 6 za svaku fazu).

Instrument. 12 sedmostepenih skala procene u formi semantičkog diferencijala, koje mere tri dimenzije: sklada (srazmerno, sredeno, stabilno, simetrično), ukrasa (ukrašeno, raskošno, detaljno, iscrpno) i semantičke dubine (zagonetno, duboko, simbolično, čudno).

Postupak. Ispitanici su procenjivali svaki stimulus na 12 skala. Vreme izlaganja i procene nisu bili ograničeni.

Rezultati

Analiza varijanse pokazuje značajan efekat pravca na dimenziji sklada: $F(1;1074)=54,08$; $p<.001$, ukrasa: $F(1;1074)=137,96$; $p<.001$ i semantičke dubine: $F(1;1074)=48,51$; $p<.001$; efekat faze na dimenziji sklada: $F(2;1074)=19,24$; $p<.001$, ukrasa: $F(2;1074)=36,40$; $p<.001$ i semantičke dubine: $F(2;1074)=15,66$; $p<.001$ i interakciju pravac x faze na dimenziji sklada: $F(2;1074)=30,90$; $p<.001$ i ukrasa: $F(2;1074)=32,55$; $p<.001$. Analiza procena renesansnih muzičkih kompozicija pokazuje značajan efekat faze na dimenziji sklada: $F(2;537)=42,72$; $p<.001$, ukrasa $F(2;537)=23,77$; $p<.001$ i semantičke dubine: $F(2;537)=6,08$; $p<.01$. Analiza procena baroknih muzičkih kompozicija pokazuje značajan efekat faze na dimenziji sklada: $F(2;537)=5,40$; $p<.01$, ukrasa $F(2;537)=49,20$; $p<.001$ i

semantičke dubine: $F(2;537)=13,46$; $p<.001$. Analiza procena muzičkih kompozicija rane faze pokazuje značajan efekat pravca na dimenziji sklada: $F(1;358)=58,64$; $p<.001$ i ukrasa: $F(1;358)=52,93$; $p<.001$, visoke faze na dimenziji sklada: $F(1;358)=51,07$; $p<.001$, pozne faze na dimenziji sklada: $F(1;358)=4,92$; $p<.05$ i ukrasa: $F(1;358)=170,92$; $p<.001$.

Zaključak

Rezultati pokazuju da se muzičke kompozicije rane, visoke i pozne renesanse i baroka različito procenju na dimenzijama sklada i ukrasa. Razlike su najviše izražene u poznoj fazi. Renesansna muzika je najskladnija u poznoj, najukrašenija u visokoj, a semantički duboka u visokoj i poznoj fazi. Barokna muzika je najskladnija u visokoj, a najukrašenija i semantički duboka u poznoj fazi. Razvoj renesansne muzike se kretao od više ukrašene ka više skladnoj i semantički dubokoj muzici, dok je razvoj barokne muzike išao od više skladne ka više ukrašenoj i semantički dubokoj muzici.

PROCENA RENESANSNIH SLIKA I MUZIKE

Pejić Biljana

Laboratorija za eksperimentalnu psihologiju, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu

Rad se bavi procenom umetničkih dela različitih modaliteta. Ima za cilj da ispita kako se slike i muzika renesanse procenjuju po estetskim dimenzijama: regularnost, aktivitet, estetska i afektivna evaluacija i utvrdi da li postoje sličnosti u procenama ovih dela u okviru istih faza razvoja.

Istraživanja su pokazala da je moguće utvrditi izvesne pravilnosti u istorijskim promenama stilova (Martindale, 1990). Da li su te pravilnosti nezavisne od modaliteta u kome delo nastaje?

Metod

Subjekt. 44 studenta psihologije Univerziteta u Beogradu i Nišu.

Stimulus. 36 reprodukcija slika i muzičkih kompozicija iz rane, visoke i pozne renesanse (18 za svaki pravac, 6 za svaku fazu).

Instrument. 16 sedmostepenih skala procene u formi semantičkog diferencijala, koje mere dimenzije: estetske evaluacije (zagonetno, maštovito, moćno, zanimljivo), regularnosti (pravilno, precizno, jasno, skladno), dinamizma (brzo, dinamično, upadljivo, smelo) i afektivne evaluacije (blago, nežno, vedro, toplo).

Postupak. Ispitanici su procenjivali svaki stimulus na 16 skala. Prvo su izlagani stimulusi jednog modaliteta, a zatim drugog. Vreme izlaganja i procene nisu bili ograničeni.

Rezultati

Analiza varijanse pokazuje značajan efekat modaliteta na dimenziji estetska evaluacija: $F(1;1578)=70,48$; $p<.001$, regularnost: $F(1;1578)=137,96$; $p<.001$, dinamizam: $F(1;1578)=11,09$; $p<.01$, afektivna evaluacija: $F(1;1578)=4,32$; $p<.05$; efekat faze na dimenziji estetska evaluacija: $F(2;1578)=35,51$; $p<.001$, regularnost: $F(2;1578)=9,98$; $p<.001$, dinamizam: $F(2;1578)=3,13$; $p<.05$, afektivna evaluacija: $F(2;1578)=69,32$; $p<.001$ i interakciju modalitet x faze na dimenziji estetska evaluacija: $F(2;1578)=9,08$; $p<.001$, regularnost: $F(2;1578)=80,80$; $p<.001$ i dinamizam: $F(2;1578)=73,51$; $p<.001$.

Analiza procena renesansnih slika pokazuje značajan efekat faze na dimenziji estetska evaluacija: $F(2;789)=16,80$; $p<.001$, regularnost: $F(2;789)=25,35$; $p<.001$, dinamizam: $F(2;789)=25,11$; $p<.001$ i afektivna

evaluacija: $F(2;789)=36,94$; $p<.001$. Analiza procena renesansnih muzičkih kompozicija pokazuje značajan efekat faze na dimenziji estetska evaluacija: $F(2;789)=28,25$; $p<.001$, regularnost: $F(2;789)=61,49$; $p<.001$, dinamizam: $F(2;789)=50,22$; $p<.001$ i afektivna evaluacija: $F(2;789)=34,75$; $p<.001$.

Analiza procena renesansnih slika i muzičkih kompozicija rane faze pokazuje značajan efekat modaliteta na dimenziji estetska evaluacija: $F(1;526)=35,44$; $p<.001$, regularnost: $F(1;526)=231,15$; $p<.001$ i afektivna evaluacija: $F(1;526)=4,69$; $p<.05$, visoke faze na dimenziji regularnost: $F(1;526)=58,61$; $p<.001$ i dinamizam: $F(1;526)=31,67$; $p<.001$, pozne faze na dimenziji estetska evaluacija: $F(1;526)=50,22$; $p<.001$, regularnost: $F(1;526)=7,51$; $p<.01$, dinamizam: $F(1;526)=132,06$; $p<.001$ i afektivna evaluacija: $F(1;526)=4,73$; $p<.05$.

Zaključak

Rezultati pokazuju da se slike i muzičke kompozicije rane, visoke i pozne renesanse različito procenju na dimenzijama regularnosti, aktiviteta i estetske evaluacije. Razlike su najviše izražene u poznoj fazi. Sa razvojem renesanse, slike postaju maštovitije, dinamičnije i vedrije, a manje skladne, dok muzika više skladnija i vedrija, a manje maštovita i dinamična. Nalazi ukazuju da razvoj renesansne umetnosti (slikarstva i muzike) nije nezavisan od modaliteta u kojem delo nastaje.

ZNAČENJE UMETNOSTI ZA MENE – PROCENA RELEVANTNOSTI LIČNIH ZNAČENJA

Bojana Škorc

Fakultet likovnih umetnosti, Univerzitet umetnosti u Beogradu

Predmet ovog istraživanja jeste sadržaj ličnih, implicitnih teorija umetnosti kod studenata likovnih umetnosti. Na osnovu longitudinalnih posmatranja sadržaja ličnih teorija u petogodišnjem periodu pokazalo se da grupe studenata grade veoma bogate, divergentne opise značenja umetnosti. Tokom sukcesivnog praćenja pokazalo se da se opisi umetnosti prema osnovnom značenju mogu kategorisati (Škorc, 2007) na: proces – traganje, otpor verbalizovanju, prenošenje poruke, oduhovljenje materije, osećajnost, revizija realnosti, životna odluka, moralni uticaj, lečenje, kreacija, lepota, delovanje na posmatrača, oblik mišljenja, lična sposobnost, dar od boga, krik u banalnom (prema proporcijama odgovora).

Subjekt. Istraživanje je uključilo 30 studenata oba pola prve godine likovnih umetnosti na Fakultetu likovnih umetnosti u Beogradu, (60% devojaka, 40% mladića). Grupa nije uključila one koji su kreirali tvrdnje, niti je bila upoznata sa prethodnim nalazima.

Instrument je načinjen tako što su odabrani originalni studentski produkti (34 tvrdnje) koji su reprezentovali navedenih 16 kvalitativnih kategorija, poredjani slučajnim redosledom i ponudjeni studentima na procenu petostepenom skalom lične relevantnosti, gde je 1 značilo „uopšte mi nije blisko“, a 5 „potpuno mi je blisko tvrdjenje“.

Nalazi. Podaci su analizirani kvalitativno prema pripisanim vrednostima i dobijena je rang-lista bliskosti tvrdnji, koja pokazuje sledeće:

a) Najveća većina tvrdnji (86%) procenjuje se kao veoma bliska i relevantna – intersubjektivna saglasnost svedoči o tome da se višestrukost značenja umetnosti (visok stepen prihvatanja različitih tvrdnji) ponavlja kroz subjekte i kroz vreme i predstavlja zajedničko mesto vidjenja umetnosti. Dobijena rang-lista procena pokazuje opšti trend kao i rezultati kvalitativne analize 2007. godine –

najprihvaćenije su one tvrdnje koje umetnost opisuju kao procesnu, tragalačku, teško opisivu i kao oblik izraza unutrašnjeg sadržaja.

b) Testiranje razlika između procena pokazuje da više od polovine iskaza (64% od 586 poredjenja) ima statistički značajne razlike u procenama. Uradjena je faktorska analiza koja ukazuje da 10 komponenti objašnjava 83,3% varijanse, od čega prvih 5 objašnjava 63%.

Rezultati ukazuju na važnost sagledavanja višestrukosti značenja umetnosti za studente umetnosti, i, zbog toga, na značaj očuvanja otvorenog pristupa u obrazovanju za umetnosti.

Ključne reči: implicitne teorije umetnosti, obrazovanje za umetnost

DA LI SU ZADOVOLJNI UMETNICI SPONTANIJI OD DRUGIH?

Irena Ristić

Hop.La! NVO

Ispituje se uloga spontanosti u kreativnom procesu mladih umetnika, kao i povezanost između spontanosti i zadovoljstva ličnim umetničkim postignućem.

Iako spontanost u umetnosti nije često bila predmet temeljnih empirijskih studija, u poslednjih trideset godina pokrenuta su istraživanja koja su demonstrirala važnost socijalnih faktora za razvoj kreativnosti i posebno istakla važnost spontanosti za razvoj umetničke ideje. U istraživanjima glumačkog procesa potvrđeno je da upravo spontanost predstavlja jedan od najvažnijih uslova za kreativan rad (Nemiro, 1997). U likovnoj umetnosti spontanost se, uglavnom, ispitivala preko negativnih definicija, tj. na osnovu restriktivne situacije koja prati šta sve spontanost nije. Tako je u nizu eksperimenata potvrđeno da kreativnost može biti umanjena pod dejstvom očekivane evaluacije i redukcije izbora, kao i drugih ekstrinzičkih uticaja koji u sebi sadrže aspekt kontrole (Amabile, 1983; Amabile, Goldfarb i Brackfield, 1990; Andrews, 1975, Deci & Ryan, 1987). Očekivanje evaluacije rezultira porastom anksioznosti: tokom kreativnog procesa ispitanici izveštavaju da im je koncentracija loša a pažnja rasuta. Oni koji su najzabrinutiji zbog evaluacije, pokazuju najniži stepen kreativnosti (Amabile 1996). Ono što u eksperimentima sa očekivanom evaluacijom ostaje upečatljivo jeste da svi ispitanici, kao po pravilu, ostaju veoma nezadovoljni svojim radom, bez obzira na realnu procenu kreativnog ishoda (Amabile, 1996). Otvoreno je pitanje da li manjak spontanosti u kreativnom procesu utiče na odsustvo lične satisfakcije umetnika. I obrnuto: da li su zadovoljni umetnici spontaniji od drugih?

Istraživanje predstavlja pokušaj da se ispita koliko je studentima umetnosti važna spontanost u kreativnom procesu i da li postoji povezanost između procene zadovoljstva ličnim postignućem i procene lične, odnosno grupne spontanosti u situaciji stvaranja.

U istraživanju je korišćen uzorak studenata Fakulteta likovnih umetnosti, Univerziteta u Beogradu (N=23). Studenti su bili približno istih godina i ujednačeni po umetničkom iskustvu i nivou obrazovanja.

Merenje je izvršeno u okviru redovne nastave, na času psihologije umetnosti, uz pomoć namenski kreiranog upitnika. Upitnik se sastojao od 4 sedmostepene skale koje su merile: procenu lične spontanosti, procenu grupne spontanosti, procenu važnosti spontanosti u kreativnom procesu i procenu zadovoljstva dosadašnjim umetničkim postignućem. Upitnik je upotpunjen sa dva pitanja otvorenog tipa, od kojih je jedno usmereno na faktore koji mogu ometati kreativni rad, a u drugom su umetnici bili pozvani da definišu pojam spontanosti na sebi svojstven način. Dodatna pitanja su imala funkciju proširenja rezultata i

uvida o ulozi spontanosti u kreativnom procesu, na osnovu opisa i shvatanja samih umetnika.

Korelacionom analizom utvrđena je statistički značajna povezanost između procene lične i grupne spontanosti u kreativnom procesu, kao i povezanost između procene važnosti spontanosti tokom kreativnog rada i zadovoljstva umetničkim postignućem. Iako nije utvrđena direktna povezanost između procene lične spontanosti i zadovoljstva postignutim, prvi rezultati pokazuju da je spontanost mladim umetnicima veoma važna što može ukazati na njenu funkciju 'katalizatora' u procesu stvaranju, koji omogućuje izražavanja ličnosti umetnika i realizaciju njegovog kreativnog potencijala. Dodatni rezultati dali su značajne podatke o faktorima koji mogu ugrožavati pojavu spontanosti a tako i kreativnosti u situaciji stvaranja, i ukazali na mogućnost da spontanost ima posebnu ulogu u fazi identifikacije problema i u fazi generisanja novih ideja.

Ključne reči: spontanost, umetnik, zadovoljstvo, kreativni proces

KOGNITIVNA PSIHOLOGIJA I PSIHOLINGVISTIKA

POVEZANOST OBRADRE REČI RAZLIČITE AFEKTIVNE VALENCE I BAZIČNE STRUKTURE LIČNOSTI

Ana Orlić

Laboratorija za eksperimentalnu psihologiju

U ovom radu želeli smo da proverimo da li postoji veza i ukoliko postoji, između obrade reči različite afektivne valence (afektivnog primovanja) i celokupne bazične strukture ličnosti definisane modelom *Velikih pet* i modelom *Dezintegracije*. Pod *afektivnim primovanjem* podrazumeva se facilitacija odgovora na neki stimulus ako mu prethodi stimulus koji je s njim afektivno kongruentan.

Za potrebe ovog istraživanja konstruisan je poseban eksperiment kojim je ispitivano afektivno primovanje u zadatku leksičke odluke. Ispitanicima su na ekranu računara prikazivane jedna za drugom po dve reči (stimulus-prim i stimulus-meta), a njihov zadatak bio je da odgovore da li druga reč predstavlja reč srpskog jezika ili ne. Reči-primovi i reči-mete bile su pozitivne, neutralne ili negativne afektivne valence, a izabrane su iz baze „Konotativni rečnik“. Svi stimulusi ujednačeni su po dužini, frekvenciji, konkretnosti i asocijativnoj povezanosti između primova i meta.

Za merenje bazične strukture ličnosti korišćen je inventar NEO PI-R, koji obuhvata pet osnovnih domena ličnosti definisanih modelom *Velikih pet*, dok je za merenje konstrukta *Dezintegracije* korišćen je inventar Delta 10.

Rezultati eksperimenta obrađeni su analizom varijanse koja je pokazala postojanje statistički značajnu interakciju afektivne valence prima i afektivne valence mete. Naknadnim analizama utvrđeno je da ova interakcija potiče prvenstveno iz razlike u brzini obrade stimulusa pozitivne valence kada im prethodi afektivno pozitivan prim, u odnosu na situacije kada im prethodi neutralan, negativan ili kontrolni prim. Drugim rečima, rezultati su pokazali jak efekat pozitivne facilitacije. S druge strane, efekat negativne facilitacije mnogo je manje jasan i zahteva dalje razmatranje.

Povezanost efekata pozitivne i negativne facilitacije i bazične strukture ličnosti proverena je kanoničkom i kvazikanoničkom korelacionom analizom.

Kanoničkom analizom nisu izdvojene značajne funkcije, ali su kvazikanoničkom analizom izdvojene dve značajne funkcije. Prva kvazikanonička funkcija ukazuje na povezanost efekta pozitivne facilitacije i svih subskala sa dimenzijama neuroticizma, ekstraverzije i savjesnosti (NEO PI-R), kao i svih modaliteta dezintegracije (DELTA 10). Bazična struktura ličnosti kod koje je pojačan efekat primovanja u situaciji kada pozitivnom primu prethodi pozitivna meta može se opisati kao *stabilna i proaktivna*. Druga kvazikanonička funkcija govori o povezanosti facilitacije za negativne stimuluse i pojedinih subskala sa dimenzijama neuroticizma, ekstraverzije i saradljivosti, kao i svih modaliteta dezintegracije. Ovakva struktura rezultata ukazuje na ulogu *agresivnosti* u pojačavanju osetljivosti na negativne stimuluse.

UTICAJ PADEŽNOG POKLAPANJA NA OBRADU SINTAKSIČKI DVOSMISLENIH KONSTRUKCIJA

Ksenija Bogetić i Marko Vladislavljević

Odesek za anglistiku, Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu,
Laboratorija za eksperimentalnu psihologiju, Filozofski fakultet, Beograd

U ispitivanjima obrade dvosmislenih rečenica tipa (1), u kojima odnosna rečenica može biti intepretirana kao da se odnosi na bližu imenicu (*glumice*), ili dalju (*služavku*), pokazano je da se ova konstrukcija različito obrađuje u različitim jezicima.

(1) Neko je upucao služavku glumice koja je bila na balkonu.

Brojna su istraživanja u kojima je ispitivano razumevanje ove specifične konstrukcije; međutim, morfološke karakteristike su ovde retko uzimane u obzir. Izuzetak od ove tendencije predstavljaju istraživanja u okviru ispitivanja *Hipoteze o padežnom poklapanju*. Po ovoj hipotezi na obradu dvosmislenih rečenica mogu da utiču i padežni oblici. Pretpostavlja se da će, u jezicima koji imaju obeležene padežne oblike, odnosne rečenice biti interpretirane kao da se odnose na one imenice čiji se padež poklapa sa padežom odnosne zamenice. Tako bi u rečenici (1a), odnosna rečenica bila protumačena kao da se odnosi na bližu imenicu (*služavku*), a u (1b) kao da se odnosi na dalju (*glumicu*).

(1a) Neko je upucao služavku (akuzativ) glumice (genitiv) koju (akuzativ) smo mrzeli.

(1b) Neko je upucao služavku (akuzativ) glumice (genitiv) koje (genitiv) smo se plašili.

U ovom istraživanju želeli smo da ispitamo uticaj padežnog poklapanja na obradu dvosmislenih rečenica u srpskom jeziku. Za razliku od do sada ispitivanih jezika, srpski je posebno pogodan za ovakva istraživanja, kao veoma morfološki bogat jezik u kojem su padeži direktno obeleženi flektivnim sufiksima.

U eksperimentu je učestvovalo 36 studenata prve godine sa Odeljenja za psihologiju Univerziteta u Beogradu, podeljenih u dve grupe. Ispitanici iz obe grupe su popunjavali upitnik koji je sadržao 12 kritičnih globalno dvosmislenih rečenica tipa (1), kao i 22 distraktora (nedvosmislenih rečenica ili rečenica sa drugim tipovima dvosmislenosti, nevezanih za odnosne rečenice). Dvema grupama su zadate dve verzije upitnika, koje su sadržale kritične rečenice sa istim imenicama, ali s različitim odnosnim rečenicama. Od dvanaest kritičnih rečenica u svakom od upitnika, u 6 rečenica dalja imenica i odnosna zamenica su se poklapale u padežu, dok je u 6 rečenica ovo poklapanje izostalo. Odnosne rečenice mogle su da se vežu i za bližu i za dalju imenicu po svim gramatičkim i

semantičkim kriterijumima. Svaka rečenica praćena je kratkim pitanjem koje je zahtevalo vezivanje za jednu od dve imenice. Ispitanici su zaokruživali slovo (a ili b) ispred interpretacije na koju su prvo pomislili.

Rezultati pokazuju da kod oba tipa rećenica ispitanici preferiraju vezivanje za bližu imenicu (u oko 70% slućajeva). Međutim, kod rećenica u kojima se imenica i odnosna zamenica poklapaju u padežu ispitanici se rede opredeljuju za vezivanje za bližu imenicu (u približno 65% situacija), nego u rećenicama u kojima ovo poklapanje ne postoji (približno u 76% situacija). T test pokazuje da je ova razlika statistiĉki znaćajna (stimulusi: $t(11) = 2.63$; $p < .05$; subjekti: $t(35) = 2.48$; $p < .05$).

Dobijeni rezultati su u skladu s *Hipotezom o padežnom poklapanju*. Ipak, uticaj ovog faktora nije dovoljno jak da bi promenio opštu preferenciju u obradi sintaksiĉki dvosmislenih rećenica u srpskom jeziku. Uzimajući to u obzir, nije verovatno da data *Hipoteza* mođe pružiti adekvatno objašnjenje za razlike u obradi ovakvih rećenica u razliĉitim jezicima.

OBRADA SINTAKSIĉKI DVOSMISLENIH KONSTRUKCIJA U SRPSKOM JEZIKU: UTICAJ DUŹINE KONSTITUENTA

Ksenija Bogetić i Marko Vladislavljević

Odeak za anglistiku, Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu
Laboratorija za eksperimentalnu psihologiju, Filozofski fakultet, Beograd

Ispitivanja su pokazala da se govornici razliĉitih jezika znaćajno razlikuju u pogledu obrade dvosmislenih rećenica poput (1), u kojima odnosna rećenica mođe biti intepretirana kao da se odnosi na bližu imeniĉku grupu (*glumice*), ili dalju (*sluŹavku*).

(1) Neko je upucao sluŹavku glumice koja je bila na balkonu.

Dodatno, postoji i pretpostavka, potvrđena u nekim od do sada ispitivanih jezika, da znaćajnu ulogu u vezivanju odnosne rećenice za imeniĉku grupu (IG) ima i duŹina konstituenta, tj. te odnosne rećenice.

U ovom istraŹivanju ispitivan je uticaj duŹine konstituenta (odnosne rećenice) na obradu dvosmislenih rećenica opisanog tipa u srpskom jeziku. Pored toga, istraŹivanje pruŹa uvid i u naćin na koji govornici srpskog jezika razrešavaju ovaj tip dvosmislenosti.

U eksperimentu je ućestvovalo 40 studenata prve godine sa Odeljenja za psihologiju Univerziteta u Beogradu, podeljenih u dve grupe. Ispitanici iz obe grupe popunjavali su upitnik koji je sadržao 12 kritiĉnih globalno dvosmislenih rećenica, kao i 22 distraktora. Sastavljeno je 12 kratkih dvosmislenih rećenica (gd se odnosna rećenica sastojala od jedne prozodijske reći) i 12 dugaĉkih rećenica (sastavljenih dodavanjem 4–8 prozodijskih reći na kratku rećenicu). Dvema grupama su zadate dve verzije upitnika. U svakom od upitnika bilo je 6 dugih i 6 kratkih rećenica, tako da je svaka od 12 kratkih rećenica u jednom od upitnika imala svog dugaĉkog parnjaka u drugom upitniku. Odnosne rećenice mogle su da se vežu i za IG1 i za IG2 po svim gramatiĉkim i semantiĉkim kriterijumima. Svaka rećenica praćena je kratkim pitanjem koje je zahtevalo vezivanje za jednu od dve imeniĉke grupe. Ispitanici su zaokruživali slovo ispred interpretacije na koju su prvo pomislili.

Rezultati ukazuju na dominaciju vezivanja odnosne rećenice za bližu imensku grupu u srpskom jeziku. U proseku, ispitanici se u 71% slućajeva opredeljuju za ovakvu interpretaciju rećenice. Dalje, pokazuje se da, iako ova strategija dominira i kod duŹih i kod kraćih rećenica, duŹina rećenice utiće na

učestalost odabira ove strategije (stimulusi: $t(11) = 3.73$; $p < .05$; subjekti: $t(39) = 4.87$; $p < .05$). Naime, ispitanici češće vezuju odnosnu rečenicu za bližu IG kod kraćih rečenica (u 80% slučajeva), nego kod dužih (u 61% slučajeva). Jedna od mogućih interpretacija dominantne strategije u srpskom jeziku je i *Hipoteza o implicitnoj prozodiji*. Fodorova postulira da prozodija utiče na obradu rečenica pri čitanju u sebi na isti način na koji utiče i na tumačenje pri čitanju naglas. Tako prisustvo ili odsustvo pauze ispred odnosne rečenice (1a, 1b) može da utiče na interpretaciju rečenice. Pauza ispred odnosne rečenice (1a) vodi vezivanju odnosne rečenice za dalju IG, a pauza između dve IG (1b) vodi vezivanju za bližu IG.

(1a) Neko je upućao služavku glumice – pauza – koja je bila na balkonu. (služavka je bila na balkonu)

(1b) Neko je upućao služavku – pauza – glumice koja je bila na balkonu. (glumica je bila na balkonu)

Moguće je da je srpski jezik jedan od jezika u kojem prozodijske karakteristike uslovljavaju pauzu ispred odnosne rečenice, što dovodi do preferiranja vezivanja odnosne rečenice za bližu IG. Pored toga, neka ispitivanja izgovorenih rečenica ukazuju na to da postoji jača tendencija da se pauza napravi ispred duže odnosne rečenice nego ispred kraće. U skladu s tim, prema *Hipotezi o implicitnoj prozodiji*, kod dugačkih odnosnih rečenica trebalo bi da se preferira vezivanje odnosne rečenice za bližu IG, a kod kratkih za dalju. Rezultati u ispitivanju uticaja dužine konstituenta u srpskom jeziku potvrđuju ovu pretpostavku.

UTICAJ FLUENTNOSTI I DOBA USVAJANJA JEZIKA NA EFIKASNOST RADNE MEMORIJE

Dušan Vejnović, Sunčica Zdravković

Laboratorija za eksperimentalnu psihologiju, Filozofski fakultet, Novi Sad
Odsek za psihologiju, Filozofski fakultet, Novi Sad

U ovom istraživanju ispitali smo funkcionisanje radne memorije (RM) bilingvalnih osoba. Konkretnije, izvršena je provera postojanja efekta jezičke fluentnosti i doba usvajanja jezika na jezičku obradu u radnoj memoriji (RM) bilingvalnih osoba. Relativno malobrojna istraživanja RM bilingvalnih osoba nisu jednoglasna u vezi s pitanjem ocene važnosti jezičke fluentnosti (tj. generalne jezičke kompetentnosti) za funkcionisanje RM u nekom jeziku. Rezultati tih istraživanja variraju – od negiranja postojanja efekta fluentnosti, preko registrovanja efekta isključivo kod niskofluentnih govornika do onih u kojima je efekat ustanovljen na svim nivoima fluentnosti. Uticaj doba usvajanja jezika na efikasnost radne memorije, prema našem znanju, do sada nije proveravan.

U Eksperimentu 1, nezavisnu varijablu predstavljala je jezička fluentnost u drugom jeziku (J2), sa nivoima niska niske i visoke fluentnosti. Grupi niskofluentnih i grupi visokofluentnih govornika drugog jezika, engleskog, administriran je zadatak opsega radne memorije pri čitanju (ORMČ), u paralelnim verzijama na prvom jeziku (srpskom) i drugom jeziku (engleskom), te kratak upitnik o istoriji usvajanja i nivou poznavanja drugog jezika. Zadatak ORMČ sastojao se od čitanja s razumevanjem rečenica prikazanih na monitoru, uz istovremeno zapamćivanje reči-meta, koje slede svaku od rečenica. Zavisna varijabla, efikasnost RM operacionalizovana je dvojako: kao opseg RM (mera kapaciteta) i kao brzina obrade (mera brzine). Dve grupe ispitanika nisu se

razlikovale u pogledu postignuća na zadatku ORMČ u prvom jeziku (J1), ali je, u verziji zadatka u J2, grupa visokofluentnih govornika imala znatno veći opseg RM od grupe niskofluentnih govornika J2: $t(29)=-2.50$, $p<0.05$. Konstatovana je povezanost testa poznavanja J2 i opsega RM u J2 ($r=0.43$), dok korelacija između testa poznavanja J2 i opsega RM u J1 nije bila statistički značajna. Pored toga, obe grupe ispitanika imale su značajno bolje postignuće kada su zadatak radile u J1, u kome su fluentnije (za niskofluentne: $t(14)=5.81$, $p<0.01$; za visokofluentne: $t(15)=4.63$, $p<0.01$). Ovi rezultati potvrdili su da efekat fluentnosti postoji.

U Eksperimentu 2, nezavisna varijabla bilo je doba usvajanja J2, s nivoima ranog i kasnije usvojenog J2. Opseg RM bio je zavisna varijabla. Uzorak je bio načinjen od dve grupe visokofluentnih govornika J2. Grupe su se razlikovale u pogledu doba usvajanja J2: jedna grupa, čiji je J1 bio mađarski, sa usvajanjem J2 (srpskog) otpočela je od četvrte godine. Druga grupa, čiji je maternji jezik bio srpski, sa usvajanjem J2 (engleskog), otpočela je nakon devete godine. Ispitanicima su administrirane odgovarajuće verzije zadatka ORMČ u dva jezika koja govore i kratak upitnik sa informacijama o J2. Rezultati su pokazali da je i grupa ispitanika koja je rano usvojila J2 imala veći opseg RM u J1 od opsega u J2: $t(14)=2.342$, $p<0.05$. Tako je efekat fluentnosti dodatno potvrđen, i to na višim nivoima fluentnosti. Značajne razlike opsega RM u J2 među grupama nisu pronađene: $t(29)=-1.240$, $p>0.05$; te efekat doba usvajanja jezika nije ustanovljen.

Rezultati istraživanja pokazali su da jezička fluentnost u određenom jeziku utiče na efikasnost RM pri jezičkoj obradi u tom jeziku. Preciznije, prisustvo efekta ustanovljeno je na svim (ispitivanim) nivoima jezičke fluentnosti. Rezultati istraživanja nisu potvrdili da je i doba usvajanja jezika jedan od faktora koji utiče na kapacitet RM pri obradi tog jezika.

Gljučne reči: radna memorija, jezička fluentnost, doba usvajanja jezika, bilingvalnost.

GRAFO-FONOLOŠKI KORELATI ALOMORFIJE U SRPSKOM JEZIKU

Tamara Jovanović¹, Dušica Filipović Đurđević^{1,2} i Petar Milin^{1,2}

¹Odsek za psihologiju, Univerzitet u Novom Sadu²

Laboratorija za eksperimentalnu psihologiju, Univerzitet u Beogradu

Cilj ovog istraživanja bio je potvrda ranije dobijenih nalaza o kognitivnoj relevantnosti alomorfije i dalje ispitivanje pretpostavke o uticaju poslednjeg konsonanta osnove reči na javljanje jednog i/ili drugog nastavka u instrumentalu jednine imenica muškog roda (npr. *tuš-om* i/ili *tuš-em*, *nož-om* i/ili *nož-em*). Testirana je adekvatnost dva istraživačka modela: (1) javljanje nastavka *-em* uslovljeno je poslednjim konsonantom osnove iz grupe palatoalveolara (č, ć, dž, đ, nj, lj, j, š, ž) i alveolara (n, l, r), a javljanje nastavka *-om* ostalim konsonantima; (2) alomorfija (oba nastavka) se javlja u slučajevima kada je poslednji konsonant osnove iz grupe koronala (zadnji: č, ć, dž, đ, nj, lj, j, š, ž; prednji: n, l, r, t, d, s, z, c), dok se u ostalim slučajevima javlja nastavak *-om*.

Kao pilot-studija, obavljena je naknadna analiza podataka dobijenih u prethodnim eksperimentima sa zadatkom leksičke odluke, ovog puta na pseudorečima. S obzirom da konsonanti prvog modela (palatoalveolari i alveolari) takođe spadaju u koronale, kritični faktor je bio *poslednji konsonant osnove*, s nivoima: koronal/nekoral, dok je zavisna varijabla bila vreme reakcije. Dobijen je značajni efekat poslednjeg konsonanta ($t = 2.29$; $df = 6190$; $p < 0.001$), koji pokazuje da je vreme reakcije značajno duže ako se pseudoreč završava

koronalom, odnosno kraće ukoliko se završava nekim od ostalih konsonanata. Pretpostavljeno je da razliku u vremenu reakcije uzrokuje alomorfija, koja predstavlja dodatno opterećenje u obradi. Urađen je novi eksperiment kako bi se ova pretpostavka i potvrdila.

Uzorak se sastojao od 42 ispitanika, pretežno ženskog pola. U eksperimentu je korišćen jedan faktor – *poslednji konsonant osnove*, s nivoima: koronal/nekoral, a zavisna varijabla je bila *tip izabranog oblika pseudoreči* (varijabla prisilnog izbora oblika sa nastavkom *-om* ili *-em*). U eksperimentu je kao zadatak korišćen *Vag test*. Ovaj zadatak se sastojao od prikazivanja slike nepoznatog objekta s nazivom koji predstavlja pseudoreč bez karakterističnih nastavaka, nakon čega bi se na ekranu pojavila rečenica u kojoj je ta pseudoreč bila upotrebljena sa nastavkom karakterističnim za instrumental jednine. Ponudena su oba moguća oblika (sa *-om* i *-em*), a ispitanik je trebalo da pritiskom na odgovarajući taster odabere onaj koji smatra ispravnim. Rezultati su pokazali da se za pseudoreči čiji je poslednji konsonant iz grupe koronala, statistički značajno češće biraju oblici sa nastavkom *-em* ($z = 9.10$; $df = 5144$; $p < 0.001$). Detaljna analiza je pokazala da su konsonanti iz grupe zadnjih koronala, tj. palatoalveolari (č, ć, dž, đ, nj, lj, j, š, ž) oni koji, zapravo, dovode do češćeg izbora oblika sa nastavkom *-em*.

U istraživanju je potvrđeno da je alomorfija kognitivno relevantan fenomen. Rezultati takođe ukazuju na to da alomorfiju generišu poslednji konsonanti osnove reči iz grupe zadnjih koronala, tj. palatoalveolari. Kada se nalazi ovog istraživanja dovedu u vezu sa dva modela koji predviđaju specifične razlike u obradi reči, može se konstatovati da nijedan od njih nije u potpunosti tačan. U slučaju prvog modela pokazano je da je predikcija skupa konsonanata bliža skupu kritičnih konsonanata (palatoalveolari), dok je u slučaju drugog modela potvrđena pretpostavka vezana za pojavu alomorfije (nastavaka *-om* i *-em* u slučaju reči čije se osnove završavaju nekim od kritičnih konsonanata).

UTICAJ JAČINE ASOCIJATIVNE VEZE NA OBRADU REČI

Milena Jakić^{1,2}, Aleksandar Kostić^{1,3} i Dušica Filipović-Đurđević^{1,4}

¹ Laboratorija za eksperimentalnu psihologiju, Filozofski fakultet, Beograd

² Institut za srpski jezik – SANU

³ Odeljenje za psihologiju, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu

⁴ Odeljenje za psihologiju, Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu

U ovom istraživanju ispitujemo dinamiku efekta ubrzanja kognitivne obrade reči u zavisnosti od jačine asocijativne veze među rečima (od najjače asocijativne veze do njenog potpunog odsustva). Izveden je eksperiment sa zadatkom leksičke odluke sa primovanjem u kojem su parovi stimulusa prikazivani sukcesivno. Jačina asocijativne veze utvrđena je na osnovu asocijativnih frekvencija dobijenih iz *Asocijativnog rečnika srpskoga jezika*. Budući da je utvrđeno da na bržu obradu reči-mete utiču ne samo asocijativno povezane reči-primovi, već i one koje na osnovu asocijativnih normi nisu u asocijativnoj vezi, postavlja se pitanje kojim bi se prediktorom mogli objasniti dobijeni efekti. Zbog toga smo, pored asocijativne frekvencije reči-prima, uveli još dve mere koje opisuju odnos dve reči: procenjenju jačinu asocijativne veze i frekvenciju pojavljivanja reči-konteksta u jezičkoj upotrebi, dobijenu na osnovu *Frekvencijskog rečnika savremenog srpskog jezika*.

U ogledu je učestvovalo 77 ispitanika, studenata prve godine sa Odeljenja za psihologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu. Ispitanicima su prikazana 154

stimulusna para. U polovini slučajeva drugi stimulus u paru (meta) bio je reč iz *Asocijativnog rečnika*, a u polovini slučajeva meta je bila pseudoreč. Svaka meta se mogla naći u sedam različitih vrsta konteksta: pseudoreč-prim, neutralni kontekst sačinjen od nekoliko zvezdica, asocijativno nepovezana reč s frekvencijom 1 iz *Frekvencijskog rečnika* (FR), asocijativno nepovezana reč sa prosečnom frekvencijom iz FR većom od 1, hapaks-asocijat iz *Asocijativnog rečnika* (AR), srednje frekventni asocijat iz AR i najfrekventniji asocijat iz AR. Eksperiment je balansirani tehnikom latinskog kvadrata, pa je svaki ispitanik video sve vrste konteksta i svaku metu, ali nikada više od jedanput. Zavisna varijabla je vreme reakcije mereno od trenutka prikazivanja druge reči u paru do trenutka davanja odgovora. Procenjena jačina asocijativne veze među rečima dobijena je na osnovu upitnika sa vrednostima skale od 0 do 7. U proceni je učestvovalo 175 ispitanika, studenata Saobraćajnog fakulteta u Beogradu i učenika XIII beogradske gimnazije.

U analizi varijanse dobijen je značajan osnovni efekat tipa konteksta: $F(6,456)=17,41$, $p<0,0001$. Sve vrste leksičkih konteksta dovele su do efekta facilitacije, dok je pseudoreč-prim uticao na nešto sporiju obradu od neutralnog konteksta. Asocijativna frekvencija pokazala se kao pouzdana mera jačine asocijativne veze na tri tipa asocijativno povezanih konteksta (hapaks, srednje frekventni asocijat i najfrekventniji asocijat). Koeficijent determinacije između asocijativne frekvencije i vremena reakcije na netransformisanim vrednostima iznosi $r^2=0,84$, $p>0,05$. Međutim, pošto su mnoga istraživanja pokazala da frekvencija stoji u nelinearnom odnosu s vremenom reakcije, vrednosti asocijativne frekvencije transformisali smo logaritamskom transformacijom. Tako transformisane vrednosti objašnjavaju takoreći celokupno variranje efekta facilitacije: $r^2=0,999$, $F(1,1)=5453$, $p<0,01$. Ipak, prediktivna moć asocijativnih frekvencija iz AR je ograničena, budući da je ovom merom moguće opisati samo parove stimulusa iz AR. Pošto nalazi eksperimenta pokazuju da se efekat dobija i kod parova koji nisu u *Asocijativnom rečniku*, korelirali smo efekte facilitacije s vrednostima druga dva prediktora. Procenjena jačina asocijativne veze objašnjava 99% variranja efekta facilitacije za asocijativno povezane kontekste, uključujući i neutralnu situaciju: ($r^2=0,99$, $F(1,2)=181$, $p<0,01$), ali nije osetljiva na parove reči koje nisu u asocijativnoj vezi. Frekvencija upotrebe reči-konteksta iz *Frekvencijskog rečnika*, transformisana korenskom transformacijom pored efekta koji asocijati iz AR imaju na brzinu obrade mete, objašnjava i efekat uticaja reči koje nisu u asocijativnoj vezi s metom: ($r^2=0,994$, $F(1,3)=511$, $p<0,001$). Imajući u vidu ove nalaze, frekvencija upotrebe reči-konteksta se može smatrati ne samo činiocem koji utiče na jačinu povezanosti dve reči već i faktorom koji bi mogao da utiče na asocijativnu produkciju u testu slobodnih asocijacija.

UTICAJ BROJA I VRSTE ČULNIH MODALITETA NA PROCENU KONKRETNOSTI REČI I BRZINU OBRADRE REČI

Milica Popović, Jelena Živanović i Dušica Filipović Đurđević

Laboratorija za eksperimentalnu psihologiju, Filozofski fakultet u Novom Sadu

Odsek za psihologiju, Filozofski fakultet u Novom Sadu

Laboratorija za eksperimentalnu psihologiju, Filozofski fakultet u Beogradu

Brojna istraživanja pokazala su da se konkretne reči obrađuju brže od apstraktnih – obrada je brža kada reč referira na pojam koji je u većem stepenu moguće iskusiti čulima. U novije vreme ovaj nalaz se tumači *Teorijom perceptivnih simbola*, po kojoj reprezentacija pojmova nije amodalna, već

zasnovana na fizičkom iskustvu sa onim što pojam predstavlja. Na osnovu ovih nalaza, pretpostavili smo da će reči koje označavaju pojmove koji se mogu iskusiti većim brojem čula biti procenjivane kao konkretnije i da će brže biti prepoznate kao reči u zadatku leksičke odluke; očekuje se da će doprinos svakog od modaliteta biti značajan, a da će vizuelni modalitet imati najveći doprinos jer je vid dominantno čulo za prikupljanje informacija o okolini. Veći doprinos modaliteta očekuje se u situaciji kada je ispitanik neki pojam iskusio putem čula, nego kada je takvo iskustvo procenjeno samo kao moguće.

U prvoj fazi istraživanja 94 ispitanika produkovalo je pojmove koji se mogu iskusiti različitim brojem čula (samo vidom, npr. *nebo*; jednim čulom, ali da nije vid – *grom*; sa tri i više čula – *prase*; sa više čula a da nije vid – *dah*). Zatim je odabrano 200 imenica srpskog jezika. Za zadatak leksičke odluke konstruisano je 200 pseudoimenica. Istraživanje je bilo korelacionog tipa. U zasebnoj fazi istraživanja, 74 ispitanika procenjivalo je stepen u kojem je date pojmove moguće iskusiti pojedinačnim čulom (čulom vida, sluha, ukusa, mirisa i putem kože) i koliko često su dati pojam iskusili putem datog čula. Prediktorske varijable bile su stepen hipotetičkog i iskušenog prisustva svakog modaliteta pojedinačno i broj modaliteta, izveden na osnovu prosečnih procena po modalitetima. Kontrolisane su subjektivna procena familijarnosti (procenjivana na sedmostepenoj skali od strane 13 ispitanika), frekvencija i dužina reči. U dve odvojene regresione analize kriterijumske varijable bile su vreme reakcije u zadatku leksičke odluke i standardna procena konkretnosti reči, dobijena u zasebnoj fazi istraživanja, u kojoj je 51 ispitanik na sedmostepenoj skali procenjivao stepen u kojem je moguće iskusiti dati pojam. U finalnoj fazi istraživanja 40 ispitanika učestvovalo je u zadatku leksičke odluke.

Regresiona analiza, u kojoj je kriterijumska varijabla bila procena konkretnosti reči, pokazala je značajan doprinos broja modaliteta: $R=0.75$, $F(4,172)=55.43$, $p<0.01$; $\beta=0.69$, $p<0.01$. Kada su prediktori bili pojedinačni čulni modaliteti (iskušeni), koeficijent višestruke korelacije bio je značajan: $R=0.817$, $F(8,168)=42.26$, $p<0.01$, a takođe i doprinosi pojedinačnih modaliteta: $\beta_{vid}=0.610$, $\beta_{koža}=0.154$, $\beta_{kus}=0.303$, $\beta_{miris}=0.202$, $\beta_{sluh}=0.312$. I u slučaju hipotetičkog prisustva pojedinačnih modaliteta koeficijent višestruke korelacije bio je značajan: $R=0.86$, $F(8,168)=57.49$, $p<0.01$, kao i doprinos pojedinačnih modaliteta, osim čula mirisa: $\beta_v=0.53$, $\beta_k=0.211$, $\beta_u=0.471$, $\beta_s=0.397$. U analizi gde je kriterijum bilo vreme reakcije u zadatku leksičke odluke dobijen je značajan doprinos samo broja modaliteta: $R=0.82$, $F(4,165)=85.09$, $p<0.01$; $\beta=-0.13$, $p<0.01$, dok pojedinačni modaliteti kao prediktori nisu bili značajni.

U skladu s predikcijama, pojmovi koji imaju veći broj modaliteta, imali su veću procenjenu konkretnost i kraće vreme reakcije. Za procenu konkretnosti značajan je svaki od čulnih modaliteta posebno, a čulo vida najvažnije. U slučaju vremena reakcije, pojedinačni modaliteti nisu se pokazali kao dovoljno dobri prediktori da nadjačaju efekte frekvencije, dužine reči i familijarnosti. Suprotno očekivanju, nije bilo razlike između hipotetičkog i stvarnog iskustva sa pojmom.

Ključne reči: teorija perceptivnih simbola, brzina obrade reči, procena konkretnosti reči, broj i vrsta čulnih modaliteta

PRAVILA, A NE PRIMJERI, OLAKŠAVAJU UČENJE STRANOG
JEZIKA

Vanja Ković, Gert Westermann, Kim Plunkett

Odsek za psihologiju, Univerzitet u Novom Sadu, Odsek za psihologiju, Oksford
Bruks Univerzitet, Odsek za eksperimentalnu psihologiju, Univerzitet u Oksfordu

U posljednjih nekoliko decenija bilo je mnogo rasprava o učenju jezika. Mišljenja različitih istraživača o statusu mentalnih pravila tokom procesa učenja jezika jos uvijek su podijeljena. Najveći broj ovih istraživanja i nalaza ticao se engleskog jezika. Međutim, njegova struktura veoma se razlikuje od drugih jezika, pa su jezici različitih struktura u odnosu na engleski idealni slučajevi za provjeru aktuelnih teorija o procesiranju jezika. Ovo istraživanje se bavilo učenjem morfologije množine imenica njemačkog jezika putem pravila, na osnovu primjera ili na osnovu i pravila i primjera.

U istraživanju je učestvovalo 60 studenata Univerziteta u Oksfordu koji nisu imali baš nikakvo (formalno ili neformalno) prethodno znanje tog jezika.

Ispitanici su podijeljeni u tri grupe: prva grupa je imala zadatak da memoriše 5 pravila za građenje množine imenica u njemačkom jeziku, druga da memoriše 60 primjera generisanih na osnovu tih pet pravila, a treća grupa je imala i pravila i primjere za učenje. Nakon petominutnog učenja njemačkog jezika, svi ispitanici su prošli kroz istu test situaciju tokom koje im je prikazano 60 riječi njemačkog jezika u jednini i pet varijanti iste riječi u množini. Zadatak je bio da za svaku imenicu prikazanu u jednini odaberu jedan od 5 ponuđenih odgovora.

Tri eksperimentalne grupe (koje su njemački jezik učile na osnovu pravila, primjera ili pravila i primjera) poređene su u odnosu na vrijeme reakcije, broj i vrste grešaka pri odgovaranju. Jednosmjerna analiza varijanse ukazala je na značajne razlike između triju grupa kada se tiče prosječnog vremena reakcije ($F(2,57)=16.34, p<0.01$). Grupa koja je jezik učila na osnovu pravila, kao i ona grupa koja je učila pravila i primjere, bile su značajno sporije od grupe koja je memorisla primjere ($p<0.01$). Broj grešaka koji su ispitanici triju grupa pravili tokom odgovaranja takođe se značajno razlikovao ($F(2,57)=6.812, p<0.01$). Grupa koja je učila primjere pravila je više grešaka nego grupa koja je učila putem pravila ($p<0.05$) ili putem pravila i primjera ($p<0.01$).

Ovi rezultati sugerišu da se morfološki obrasci lakše uče u formi pravila. Stoga se čini da se ovi rezultati bolje mogu objasniti teorijom koja podrazumijeva dva kvalitativno različita mehanizma procesiranja (dual-route theories) nego konekcionističkim teorijama (associative theories) koje sugerišu postojanje jednog mehanizma za procesiranje kako pravila, tako i primjera.

Međutim, detaljnija analiza grešaka prilikom učenja pet pravila njemačkog jezika (-e, -n, -er, Ø, -s) dala je rezultate koji su u suprotnosti sa „dual-route” teorijom. Ovi nalazi sugerišu postojanje dva, a ne jednog mehanizma procesiranja pravila množine imenica njemačkog jezika. Štaviše, drugo od pet pravila (nastavak -n) bilo je najlakše za učenje, iako se peto pravilo (nastavak -s) smatra „default” pravilom u njemačkom jeziku. Takođe, s obzirom na kratkoću učenja njemačkog jezika u ovom eksperimentu, moguće je da ispitanicima koji su jezik učili putem primjera nije ostavljeno dovoljno vremena da pravila „internalizuju”. Stoga, u nastavku ovog istraživanja obuhvatićemo i grupu ispitanika koja ima iskustvo od nekoliko godina formalnog učenja njemačkog jezika i provjeriti da li i u tom slučaju pravila jos uvijek imaju primat nad učenjem putem primjera.

FORMALNA I KOGNITIVNA OGRANIČENJA PRIPADNOSTI:
BEJZIJSKI PRISTUP

Goran Milovanović

Laboratorija za eksperimentalnu psihologiju, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu

Tipičnost se shvata kao mera koja operacionalizuje pripadnost kategoriji kao stepen u kojem određeni pripadnik neke kategorije (npr. pojam „čekić“) predstavlja dobar primer te kategorije (npr. „ALAT“). U ovom istraživanju pokazujemo da je jednostavan Bejzijanski model tipičnosti konzistentan teorijski i empirijski. Empirijski podaci na koje primenjujemo Bejzijanski pristup tipičnosti jesu procene za 460 koncepata iz normi za prirodne vrste na srpskom i flamanskom jeziku. Polazeći od formalnih i empirijskih, kognitivnih ograničenja pripadnosti nekoj kategoriji, izvodimo sledeće osobine procena tipičnosti na skalama Likertovog tipa:

1. Polazeći od formalnog ograničenja prema kojem je kategorizacija diskretan fenomen (x je ili član ili nije član kategorije C) i uzimajući u obzir empirijske nalaze prema kojima prirodne kategorije imaju graduiranu strukturu (postoje „bolji“ i „lošiji“ pripadnici), zaključujemo da procene tipičnosti na Likertovim skalama moraju da lociraju proseke ka većem ekstremu skale. Empirijski, preko 90% koncepata u empirijskim normama tipičnosti zadovoljava ovo ograničenje.

2. Polazeći od intuicije da u proceni visokotipičnih koncepata postoji veće intersubjektivno slaganje nego u proceni koncepata srednje i niže tipičnosti, predviđamo korelaciju proseka i varijanse ocene tipičnosti. Možemo da pretpostavimo da bi ocena ekstremno niske tipičnosti morala imati nisku varijansu, baš kao i ocena visoke tipičnosti. Otvara se pitanje kako ovo verifikovati ukoliko zaista atipični koncepti empirijski ne postoje.

Matematički model koji omogućava da se obuhvati naizgled paradoksalna, „dvostruka“ priroda tipičnosti kao kvantitativne mere (mere „stepena“) diskretnog fenomena kategorizacije jeste Bejzijanski model koji podatke sa skale procene Likertovog tipa tretira kao meru sa binomijalne distribucije. Interpretacija skale je kritična jer formalno dovodi u vezu meru „stepena pripadnosti“ (procena na skali od N -stepeni) i diskretnost odluke: odgovor na skali tumači se kao određenih x uspešnih od N diskretnih ishoda u seriji Bernulijevih eksperimenata. Bejzijanski model polazi od neutralne ocene tipičnosti na Beta distribuciji ($\alpha=1$, $\beta=1$) i usvajanjem binomijalno distribuiranih podataka dolazi do *a posteriori* ocene tipičnosti. Teorijski najvažnija osobina modela je da specifikuje jedinstvenu (definisanu bez slobodnih parametara) kvadratnu funkciju koja povezuje prosek i varijansu tipičnosti.

Osnovni empirijski nalaz je postojanje regularne, nelinearne veze između proseka i varijanse *a posteriori* distribucije tipičnosti. Ova veza se bolje opisuje kvadratnom nego linearnom funkcijom, sa statistički značajnim vrednostima R^2 u rasponu od 0.44 do .93. Predikcije kvadratne funkcije iz Bejzijanski modela, koja nema slobodnih parametara, i kvadratne funkcije fitovane na podatke sa 3 slobodna parametra skoro se ne razlikuju. Pristup modeliranju tipičnosti prikazan u ovom radu pokazuje da je konzistentnost modela neposredna posledica međuzavisnosti formalnih i empirijskih ograničenja fenomena koji se opisuje.

USVAJANJE KATEGORIJE GLAGOLSKOG VIDA KOD DECE NA RANIM UZRASTIMA

Branimir Putnik, Darinka Anđelković

Laboratorija za eksperimentalnu psihologiju, Filozofski fakultet u Beogradu

U poslednjih nekoliko decenija urađen je veliki broj istraživanja usvajanja glagolskog vida (aspekta), budući da se ova kategorija smatra ključnom za razumevanje i iskazivanje temporalnih relacija. Dobijeni rezultati i tumačenja razlikuju se u velikoj meri s obzirom na specifičnosti datog jezika i primenjeni postupak. Predmet našeg istraživanja bila je upotreba glagolskog vida u ranom govoru dece koja usvajaju srpski jezik, i makar delimično razrešavanje protivrečnosti rezultata dobijenih u slovenskim i neslovenskim jezicima.

Istraživanja su pokazala da se u ruskom vrlo rano javljaju oba gramatička vida glagola, *perfektivni (sesti)* i *imperfektivni (sedeti)*, i da deca ne koriste uvek morfologiju prošlog vremena isključivo u rezultativnom značenju, već su u stanju da referišu i na tekuće događaje u prošlosti. U njenom uzorku deca uspešno prave i temporalne i aspekatske razlike. Imajući, međutim, u vidu primere iskaza na kojima je vršena analiza, smatrali smo da je nalaz proistekao iz relativno visokog nivoa jezičkog razvoja dece u uzorku. Pretpostavili smo da bi situacija mogla biti drugačija kod dece nižeg jezičkog razvoja.

Istraživanje je rađeno na *Srpskom elektronskom korpusu ranog dečjeg govora*, koji čini transkribovani spontani govor osmoro dece. Urađena je analiza spontanog govora na najranijem uzrastu u uzorku (1;6). S obzirom na nestabilnu fonetiku i fonologiju ranog govora, pored osnovnog automatskog pretraživanja uz pomoć integrisanih alatki baze CHILDES, neophodno je bilo i dodatno, ručno leksičko i gramatičko pretraživanje korpusa, uz proveru na video-zapisu.

Urađena je lingvistička analiza glagolske morfologije, kako upotrebljenog tako i ciljanog oblika za glagolsko vreme, gramatički aspekt i *Aktionsart* (leksički glagolski vid). Za svaki glagol beleženo je da li postoji gramatička ili semantička greška, kao i da li je glagol spontano produkovan, ili je imitacija iskaza odraslog. Svaki glagol je procenjivan od strane tri nezavisna istraživača, a iz analize su isključeni pomoćni, modalni i dvovidski glagoli. Važan korak u analizi bila je provera da li kod pojedinog deteta za dati glagolski oblik postoji kontra-primer koji bi svedočio o postojanju gramatičkog markiranja vremenskih i aspekatskih kontrasta. Rezultat analize je inventar glagola i oblika za svako dete u uzorku, i pregled vremenskih i aspekatskih kontrasta markiranih u spontanoj produkciji.

Analiza je pokazala da nije opravdano očekivati razvijen sistem markiranja u najranijim fazama razvoja:

- rano se koriste i imperfektivni i perfektivni glagoli, kao i oblici sa morfološkim karakteristikama glagolskih vremena;
- deca su u stanju da referišu na prošle, sadašnje i buduće događaje, ali su vremenski kontrasti ograničeni na jasne promene stanja, vezane uvek za sadašnji trenutak (neposredna prošlost i neposredna budućnost);
- upotreba glagolskog vida i *Aktionsarta* kod dece je vrlo restriktivna; prošlo vreme iskazuje se perfektivnim teličkim glagolima bez izuzetka, dok se za iskazivanje sadašnjosti koriste oblici prezenta isključivo sa imperfektivnim durativnim glagolima.

Rezultati pokazuju da se u srpskom jeziku oba gramatička vida i pojedini oblici glagolskih vremena javljaju vrlo rano. Pokazalo se, međutim, da u ranom govoru nije moguće pronaći dokaze o uspostavljanju pravih vremenskih kontrasta sistematski markiranih kroz glagolsko vreme i aspekt.

DISTRIBUTIVNOST UNIVERZALNIH KVANTIFIKATORA KOD
PREDŠKOLSKE DECE**Kenneth Drozd¹, Darinka Andelković², Maja Savić² i Maša Popović²**¹Institute of Language, Literature and Culture University of Aarhus, Denmark²Laboratorija za eksperimentalnu psihologiju, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu

Sticanje i pravilno korišćenje kvantifikatora u jeziku (*svaki, neki, svi, većina, nijedan*, itd.) zahteva dostizanje određenog razvojnog nivoa. Da bi rečenica *Svaki dečak nosi dve stolice* bila tačna, obeležje 'nošenja 2 stolice' mora biti distribuirano svakom od dečaka posebno u domenu kvantifikacije u datom kontekstu. Na primer, ako su na slici prikazana 4 dečaka, prethodna rečenica je tačna ako svaki od 4 dečaka nosi jedan par stolica. Ovakva distributivna kvantifikacija postoji kod odraslih. Kod dece, međutim, to nije uvek slučaj. Ranija istraživanja nisu još uvek ustanovila da li deca konzistentno tumače *svaki* kao distributivni kvantifikator. Neki rezultati pokazuju npr. da deca u Holandiji rečenicama tipa *3 devojčice drže kišobran*, kada svaka od 3 devojčice drži po jedan kišobran, konzistentno pripisuju distributivno značenje. S druge strane, američka deca predškolskog uzrasta ponekad spajaju rečenicu *Svaki muškarac nosi kutiju* sa kolektivnom slikom na kojoj su prikazani svi muškarci kako zajedno nose jednu istu kutiju. To ukazuje da su kvantifikator *svaki* deca tumačila kumulativno (kao *svi*), a ne distributivno kao što to odrasli čine.

Rad koji prezentujemo deo je međunarodnog projekta čiji je cilj da se ispita da li deca u različitim evropskim jezicima konzistentno distribuiraju obeležja individuama u namenjenom domenu kvantifikacije, ili se oslanjaju na kumulativno pripisivanje svojstava. Iznosimo rezultate pilot-istraživanja sprovedenog na srpskom jeziku, na uzorku od 10-oro dece predškolskog uzrasta između 5 i 6 godina starosti.

Svakom ispitaniku prikazani su slajdovi u kojima jedan ili više agenasa vrši radnju u odnosu na objekte ili životinje. Uz svaku sliku nasnimljena je test rečenica tipa *Svaki Agens Radnja 2 Objekta* (npr. *Svaki čovek vuče 2 konja*). Zadatak ispitanika je da nakon rečenice koju čuje pogleda datu sliku i proceni istinitost tvrdnje davanjem odgovora da ili ne.

Nezavisna varijabla u eksperimentu je tip kvantifikacije sa dva nivoa – distributivna (DIST) i kumulativna (CUM). Na DIST slikama, svaki od tri agensa deluje na različiti par objekata (3 čoveka od kojih svaki nezavisno vuče svoj par konja). Na CUM slikama 3 agensa zajedno su povezana sa ukupno 2 objekta, tako da je samo jedan agens povezan sa 2 objekta, a druga dva sa po jednim; npr. 3 čoveka i 2 konja, jedan vuče oba konja, a ostala dva samo po jednog. Zavisna varijabla je procena istinitosti tvrdnje od strane ispitanika (odgovor: *da* ili *ne*).

Eksperiment je sadržao i kontrolne situacije (distributivnu kontrolnu i kumulativnu kontrolnu) u kojima se dodatno proverava da li ispitanici biraju namenjeni domen kvantifikacije, odnosno da li obraćaju pažnju na to koliko subjekata učestvuje u sceni na datoj slici. Prikazivani su i fileri – rečenice bez univerzalnih kvantifikatora (*Dečak farba vrata*), kako bi se povećala raznovrsnost i izbeglo građenje specifičnih strategija.

Analiza varijanse je urađena po nacrtu 2x2 (distributivno/kumulativno i kritično/kontrolno). Dobijena je statistički značajna interakcija između faktora distributivno/kumulativno i kritično/kontrolno ($F=30,197$; $df=1$; $p<.01$). Pokazalo se da deca bez greške rešavaju zadatke u distributivnoj situaciji ($p=1.00$), odnosno da rečenicu *Svaki čovek vuče 2 konja* bez dileme sparuju sa slikom u kojoj svaki

od 3 čoveka vuče svoj par konja. Pokazalo se, međutim, da isti ispitanici takvu rečenicu često prihvataju i u kumulativnoj situaciji ($p=0.75$) u kojoj 3 čoveka zajedno vuku 2 konja (1 vuče 2 konja, a 2 vuku po jednog). Ovi rezultati potvrđuju da je kod predškolske dece u srpskom jeziku često prisutna kumulativna interpretacija distributivnog kvantifikatora *svaki*.

IZBOR DOMENA VAŽENJA UNIVERZALNIH KVANTIFIKATORA KOD PREDŠKOLSKE DECE

Kenneth Drozd¹, Maja Savić² i Maša Popović²

¹Institute of Language, Literature and Culture, University of Aarhus, Denmark

²Laboratorija za eksperimentalnu psihologiju, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu

Razumevanje i upotreba univerzalnog kvantifikatora *svaki* podrazumeva adekvatan izbor domena važenja, odnosno pravilno distribuiranje obeležja na sve aktere na koje se kvantifikator odnosi. Pravilno razumevanje rečenice *Svaka devojčica jaše konja* znači pripisivanje aktivnosti jahanja svakoj od devojčica zasebno. Ovakvo razumevanje postoji kod odraslih. Kod predškolske dece, međutim, dok ne dostignu određeni nivo razvoja, ovakvo razumevanje najčešće ne postoji. Prethodna istraživanja ukazuju da se kod njih javlja nekoliko tipičnih grešaka: deca odbacuju da je rečenica tačna kada je na slici, pored 3 devojčice koje jašu po jednog konja, prikazan i konj kojeg niko ne jaše – *greška iscrpnog sparivanja*; odbacuju da je rečenica tačna ako slika uključuje i dečaka koji jaše konja – *greška savršenosti*; prihvataju istu rečenicu kao tačnu ako 3 od 4 devojčice jašu svaka po jednog konja, a četvrta ne jaše – *greška nedovoljno iscrpnog sparivanja*.

Istraživanje je deo međunarodnog projekta u kojem se u evropskim jezicima traži potvrda da je reč o univerzalnoj pojavi kako lingvistički tako i razvojno, kao i da se ustanovi da li teškoće u razvoju ove sposobnosti mogu biti indikativne za dijagnostiku eventualnih govornih poremećaja. Iznosimo rezultate pilot-istraživanja sprovedenog na srpskom jeziku, na uzorku od 10-oro dece predškolskog uzrasta (5 i 6 godina).

Ispitanicima su u eksperimentu prikazivani power-point slajdovi; svaki je imao 4 slike koje prikazuju kako intencionalni agens deluje na objekat. Auditivno se prezentuje i rečenica u obliku *Svaki Agens Radnja Objekt* (npr. *Svaki čovek vuče kofer*). Zadatak ispitanika je da uporedi rečenicu sa slikama na slajdu i da verifikuje istinitost iskaza davanjem odgovora *da* ili *ne*.

Eksperiment je dizajniran tako da replicira nalaze sa univerzalnim kvantifikatorima koristeći rečenični oblik *Svaki Agens Radnja Objekt*, poznat da izaziva grešku u izboru domena važenja. Nezavisnu varijablu čine 3 nivoa kritične situacije (*Ekstra Agens* – 3 devojčice jašu svaka po jednog konja, a četvrta ne jaše; *Ekstra Objekt* – 3 devojčice jašu svaka po jednog konja i postoji još 1 konj kojeg niko ne jaše; *Ekstra Agens i Objekt* – 3 devojčice jašu svaka po jednog konja i 1 dečak jaše jednog konja). Svaka situacija je ispitana u 6 pokušaja (ukupno 18). Zavisna varijabla je prihvatanje date rečenice kao istinite (odgovor ispitanika: *da* ili *ne*).

U eksperiment je uključeno i 8 kontrolnih pokušaja i 8 filera. Pošto su u odnosu na univerzalne kvantifikatore rečenice s numeričkim kvantifikatorima za decu toga uzrasta lakše, uvedeni su kontrolni pokušaji s numeričkim kvantifikatorima kod kojih je očekivan manji broj grešaka (npr. *3 zeca jedu šargarepu*, kada su prikazana 3 zeca od kojih svaki jede po 1 šargarepu). Fileri su

služili da se unese varijabilnost u tipove rečenica kako bi se održala pažnja ispitanika. (npr. *Čovek otvara poklon*, jedna od slika na slajdu prikazuje kako čovek otvara poklon, a ostale 3 slike prikazuju različite agense i objekte).

Pokazalo se da deca ne greše na kontrolnim rečenicama i filerima ($p=1.00$). Jednofaktorskom analizom varijanse (sa tri nivoa) na kritičnim rečenicama dobijen je statistički značajan osnovni efekat situacije ($F=13.6752$; $df=2$; $p<0,01$). Deca su najuspešnija u EA (Ekstra Agens) situacijama ($p=0.96$). Značajan pad u uspešnosti obavljanja zadatka deca pokazuju u situacijama EO (Ekstra Objekat) ($p=0.35$), kao i u situacijama EAO (Ekstra Agens i Objekat) ($p=0.32$). Ovakve konzistentne greške ukazuju na to da deca ne pripisuju obeležja na adekvatan način, nego konstruišu domen važenja koristeći druge strategije.

SEMANTIKA KVANTIFIKATORA U SRPSKOM: IMPLIKATURE I DOMET KOD ODRASLIH I DECE

Napoleon Katsos¹, Darinka Anđelković², Maja Savić² i Smiljana Jošić²

¹Research Centre for English and Applied Linguistics University of Cambridge, United Kingdom, ²Laboratorija za eksperimentalnu psihologiju, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu

Istraživanje je usmereno na razumevanje značenja kvantifikatora *svi*, *neki*, *većina*, *nijedan*, odnosno na sposobnost da se iskaz tipa *Sve jabuke su u kutijama* prihvati kao istinit ili neistinit zavisno od objektivnog rasporeda elemenata u situaciji. Ova sposobnost podrazumeva ne samo razumevanje semantike kvantifikatora *svi*, *neki* i *sl* nego i usvajanje izvesnih pragmatskih pravila ustaljenih u svakodnevnoj jezičkoj razmeni. Na primer, iskaz *Neke jabuke su u kutijama* odrasli tumače podrazumevajući da neke druge nisu, iako to logički nužno ne sledi. Ova *implikatura* je proizvod jezičke prakse i ne može se objasniti semantikom reči. Ustanovljeno je, međutim, da deca prihvataju iskaze *Neke jabuke su u kutijama* i *Većina jabuka je u kutijama* kao istinite i u situaciji kada su sve jabuke u kutijama. To znači da je razumevanje kvantifikatora kod dece zasnovano samo na semantičkoj interpretaciji pojedinih reči, odnosno da ne uključuje pomenute implikature prisutne kod odraslih. U jezičkom razvoju, to bi značilo da je za potpuno razumevanje kvantifikatora potreban ne samo semantički nego i pragmatski razvoj.

Ovo istraživanje je deo međunarodnog projekta u kojem se na različitim jezicima vrše provere koliko je pomenuti fenomen jezički univerzalan, a koliko jezički specifičan, i da li se kros-lingvistički može potvrditi nalaz da se deca više oslanjaju na semantičku interpretaciju, za razliku od pragmatske interpretacije prisutne kod odraslih. Rezultati koje iznosimo dobijeni su u pilot-istraživanju izvedenom na srpskom jeziku. Testirano je jedanaestoro dece iz novobeogradskih vrtića, uzrasta od 5 do 6 godina, a kontrolnu grupu činilo je 25 odraslih osoba.

Zadatak ispitanika je bio da verifikuje iskaze koji sadrže kvantifikatore u skladu s vizuelnim prikazom pet kutija u kojima su bili razmešteni objekti. U zavisnosti od kvantifikatora i rasporeda objekata, iskaze je trebalo oceniti kao tačne ili pogrešne.

Testirano je 6 kvantifikatora: *neki*, *većina*, *svi*, *nijedan*, *nisu svi*, *neki nisu*. Rečenice su prezentovane zajedno sa slajdom u nekoliko mogućih situacija: kada se svih pet objekata nalazilo u kutijama, kada se samo manji deo (2 od 5) nalazila u kutijama, zatim većina (4 od 5), i na kraju kada se nijedan objekat nije nalazio u kutiji.

Razlika u tačnosti procene između dece i odraslih statistički je značajna, $F(1, 34)=15,422$, $p<.01$, kao i interakcija uzrasta i kvantifikatora $F(5, 170)=7,1493$, $p<.01$. Osnovni efekat kvantifikatora je značajan kod dece, $F(5, 50)=15,931$, $p<.01$, koja su najtačnije verifikovala iskaze s kvantifikatorima *svi* i *nijedan*. Detaljnija analiza je pokazala da se kvantifikatori *neki* i *većina* kod dece tumače tako da se obeležje distribuira na sve objekte (kao da su *sve* jabuke u kutijama, a ne samo *neke* ili *većina*). Takođe se pokazalo da deca, za razliku od odraslih, lako privataju tačnost kvantifikatora *neki nisu* i *nisu svi* u situaciji kada su kutije potpuno prazne. Nalazi potvrđuju da u srpskom jeziku postoji semantička interpretacija kvantifikatora kod dece i nedostatak implikatura karakterističnih za jezik odraslih.

PEDAGOŠKA PSIHOLOGIJA

COGNITIVE FUNCTIONS AND FORMS OF THINKING STYLES AMONG THE HIGH SCHOOL STUDENTS

Frosina Denkova, Sofija Arnaudova
Faculty of Philosophy, Skopje, Macedonia

This research is made for examination of the dominant functions and forms of thinking styles among the high school students, in correlation between the sex of the student and the type of the school in which they learn. This research was made on a sample of 156 high school students from three high schools in Skopje (50 from Gymnasium, 51 from art school and 55 from chemical school). We have measured the characteristics by Sternberg-Wagner Inventory for self measurement of the styles of thinking. The Sternberg-Wagner thinking styles Inventory was consisted of 56 questions divided into 7 scales (four for measurement of forms of thinking styles and 3 for measurement of functions of thinking styles).

According to Sternberg, the four forms of mental self-government are hierarchical, monarchic, oligarchic, and anarchic. The hierarchic style holds multiple goals simultaneously and prioritizes them. The oligarchic style is similar but differs in involving difficulty prioritizing. The monarchic style, in comparison, focuses on a single activity until completion. The anarchic style resists conformity to "systems, rules, or particular approaches to problems."

The three functions of mental self-government are the critical, legislative and executive. The legislative style adds an additional requirement that these changes conform to the individuals ideas. The executive style, in comparison, involves following tradition. The critical style involves the additional requirement that the ideas are the individual's.

The results are showing that there is statistical difference in the *domination of the function of styles of thinking* between students from different sex (for executive style it is $t=3.285$, $p<0.01$ for female students). Also, the type of school in which students are studying determines the domination of the functions of styles of thinking (there is statistical difference between students from gymnasium and students from chemical school in executive style $t=3.295$, $p<0.01$ for students from chemical school; there is statistical difference between students from art school and gymnasium students in legislative style $t=3.559$, $p<0.01$ for students from art school; there is statistical difference between students from art school and

students from chemical school in executive style $t=4.183$, $p<0.01$ for students from chemical school and in legislative style $p=4.136$, $p<0.01$ for students from art school).

The results are also showing that there is statistical difference in the *domination of the forms of styles of thinking* between students from different sex (for oligarchic style it is $t=2.708$, $p<0.01$ for female students, and for hierarchic style it is $t=1.956$, $p<0.05$ for female students). Also, the type of school in which students are studying determinates the domination of the forms of styles of thinking (there is statistical difference between students from gymnasium and students from chemical school in monarchic style $t=2.993$, $p<0.01$, oligarchic style $t=2.251$, $p<0.05$ and anarchic style $t=2.376$, $p<0.05$, all for student from chemical students; there is statistical difference between students from art school and gymnasium students in anarchic style $t=2.708$, $p<0.01$ for art school students; there is statistical difference between students from art school and students from chemical school in monarchic style $t=1.968$, $p<0.05$ for students from chemical school).

Results that are in front of us should be one type of guide these days when we are making the new curriculum for the students. Also, especially in pedagogical psychology, the results are going to help us for using educational forms and methods during the teaching.

Key words: thinking styles, functions and forms of thinking styles

FLUENTNOST I ORIGINALNOST NA TESTU NAVOĐENJA REČI KAO PREDIKTORI KREATIVNOG POTENCIJALA KOD DECE OSNOVNOŠKOLSKOG UZRASTA

Lazar Tenjović, Slavica Maksić

Odeljenje za psihologiju, Filozofski fakultet, Beograd, Institut za pedagoška istraživanja, Beograd

Fluentnost (produkcija mnoštva ideja) i originalnost (jedinственost produkovanih ideja) predstavljaju bitna svojstva kreativnog mišljenja (Torance, 1979). Takođe, u velikom broju testova za procenu kreativnog potencijala fluentnost (broj produkata) i originalnost (jedinственost produkata) predstavljaju neizostavne komponente za procenu kreativnog potencijala. Testovi fluentnosti reči standardno se koriste u baterijama za procenu sposobnosti divergentne produkcije koja predstavlja bitnu kognitivnu komponentu kreativnosti. Fluentnost, tj. broj produkovanih reči, pri tome se koristi kao jedini pokazatelj sposobnosti divergentne produkcije. Ovaj rad predstavlja pokušaj da se na osnovu odgovora ispitanika izvede pokazatelj originalnosti produkcije i da se utvrdi da li na taj način izvedena originalnost dodatno doprinosi (pored uobičajenog pokazatelja fluentnosti) predviđanju kreativnog potencijala dece. U ispitivanju su učestvovala 143 učenika šestog i sedmog razreda osnovne škole iz Beograda. Fluentnost i originalnost produkcije reči procenjeni su na osnovu rezultata na *Testu navođenja reči* (TNR, Christensen & Guilford, 1959; prema Đorđević, 1979) u kojem se od ispitanika traži da (tokom 20 minuta) iza svakog ponuđenog slova napiše što više reči koje počinju tim slovom. Rezultat na TNR-u uobičajeno se iskazuje fluentnošću, tj. ukupnim brojem reči koje ispitanik navodi. Pored skora fluentnosti određeni su i pokazatelji originalnosti produkcije na tri načina: kao broj reči koje navodi samo dati ispitanik, kao broj reči koje navodi dati ispitanik a koje se u uzorku pojavljuju kod najviše 5% ispitanika i kao prosečna frekvencija (u uzorku

ispitanika) svih produkovanih reči. Kreativni potencijal procenjen je rezultatom na *Testu za merenje kreativnog mišljenja pomoću crteža (Test of creative thinking-Drawing Production, TCT-DP, Urban-Jellen, 1993)*. Zadatak ispitanika na TCT-DP je da dovrše započeti crtež, a procena kreativnog potencijala zasnovana je na aspektima kreativnosti koji su definisani u kontekstu teorije geštala. Rezultati pokazuju da su fluentnost i originalnost podjednako važni u predviđanju kreativnog potencijala: koeficijent linearne korelacije između fluentnosti reči i kreativnog potencijala iznosi 0.35 ($p = 0.01$), a koeficijenti korelacije između originalnosti i kreativnog potencijala (zavisno od toga kako je originalnost određena) kreću se u granicama od 0.23 ($p = 0.01$) do 0.29 ($p = 0.002$). Podaci ne govore u prilog pretpostavci da originalnost produkcije reči može poboljšati predviđanje kreativnog potencijala koje se postiže samo na osnovu fluentnosti produkcije. Koeficijenti linearne korelacije između originalnosti (bez obzira na to kako je originalnost određena) i fluentnosti su visoki (od 0.60 do 0.89). Izgleda da fluentnost reči u sebe uključuje originalnost i fleksibilnost u pretrazi mentalnog leksikona. Stoga, kada je reč o korišćenju testa TNR za procenu kreativnog potencijala, rezultati opravdavaju uobičajeno korišćenje fluentnosti kao jedinog pokazatelja.

Gljučne reči: verbalna fluentnost, originalnost, kreativnost, Test navođenja reči, osnovna škola

ANALIZA USAGLAŠENOSTI SISTEMA OSIGURANJA KVALITETA
OBRAZOVANJA U SRBIJI SA DOMINANTNIM MODELIMA
SISTEMA OSIGURANJA KVALITETA U ZEMLJAMA EVROPSKE
UNIJE

Vidosava Grahovac, Suzana Ignjatović

Zavod za vrednovanje kvaliteta obrazovanja i vaspitanja, Institut društvenih nauka

U radu je predstavljena uporedna analiza sistema osiguranja kvaliteta obrazovanja u zemljama Evropske unije i u Srbiji. Razvoj osiguranja kvaliteta obrazovanja definisan je dokumentima kao strateško opredeljenje Evropske unije i Srbije. Evropska komisija svake godine podnosi izveštaj o razvoju obrazovanja u zemljama Evropske unije na osnovu definisanog seta ciljeva i strukturalnih indikatora koji treba da obezbede alat za objektivnu procenu napredovanja u oblasti ostvarenja strateških ciljeva. Analiza je zasnovana na zvaničnim dokumentima i aktima, internacionalnim studijama i analizama pojedinih pitanja iz ovog domena. Analiza se fokusira na sistem opšteg obrazovanja (osnovno i srednje obrazovanje).

Analiza se sastoji od sledećih segmenata: prikaz aktuelnog stanja i analiza razvojnih trendova osiguranja kvaliteta u obrazovanju u zemljama Evropske unije i specifičnosti odabranih 8 država: Hrvatska, Slovenija, Češka, Finska, Velika Britanija, Irska, Nemačka i Holandija; prikaz strateških ciljeva Evropske unije u oblasti obrazovanja do 2010. godine i analiza indikatora ostvarenosti strateških ciljeva; prikaz i analiza osiguranja kvaliteta sistema obrazovanja u Srbiji u komparativnoj perspektivi.

U radu se razmatraju najvažniji pravci razvoja elemenata sistema za osiguranje kvaliteta u državama članicama Evropske unije: nadzor, samoevaluacija, eksterna nacionalna i međunarodna ispitivanja i ispiti. Posebno se razmatraju strateški ciljevi Evropske unije i načini praćenja razvoja obrazovanja putem „otvorenog metoda koordinacije“. Rezultati analize sistema osiguranja kvaliteta obrazovanja u Evropskoj uniji predstavljaju okvir za pozicioniranje

sistema obrazovanja Srbije. U radu su prikazani najvažniji rezultati procesa uvođenja elemenata sistema za osiguranje kvaliteta od 2000. godine do danas: propisana je obaveza škola da sačine razvojni plan koji pretpostavlja samoevaluaciju; oblasti vrednovanja koje se vrši u okviru stručno-pedagoškog nadzora usklađene su sa oblastima vrednovanja u okviru samoevaluacije škole; Zakonom o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja predviđeni su različiti oblici eksternih nacionalnih ispita (npr. završni ispit na kraju obaveznog obrazovanja), ali nisu razvijeni mehanizmi implementacije; rađena su ad hoc eksterna nacionalna ispitivanja; evaluativna istraživanja obrazovanja nisu regulisana na nivou sistema; Srbija je učestvovala u međunarodnim ispitivanjima (PISA, TIMSS); rezultati nacionalnih i međunarodnih ispitivanja učenika u Srbiji (1989, 2000, 2003. i 2006) konstantno i dosledno ukazuju na nisku efektivnost obrazovanja i potrebu da se unapredi kvalitet obrazovnih postignuća učenika.

Analiza obrazovanja u Srbiji u odnosu na ciljeve Evropske unije u oblasti obrazovanja, koje treba ostvariti do 2010. godine, pokazuje da Srbija značajno zaostaje u poređenju sa zemljama Evropske unije i zemljama u okruženju (Slovenija, Hrvatska).

Uporedni prikaz uzima u obzir specifičnosti sistema obrazovanja u Srbiji, razvijenost pojedinih dimenzija sistema osiguranja kvaliteta i razmatra moguće pravce razvoja osiguranja kvaliteta u narednom periodu.

Ključne reči: sistem osiguranja kvaliteta obrazovanja, Evropska unija, Srbija

UTICAJ SOCIJALNOG VEZIVANJA NA NASILNO PONAŠANJE UČENIKA

Branislava Popović-Ćitić, Zorana Jolić

Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju u Beogradu, Filozofski fakultet u Beogradu

Savremena istraživanja pokazuju da je socijalno vezivanje, kao emocionalna privrženost i posvećenost deteta socijalnim odnosima s prosocijalnim jedinicama, povezano s nastajanjem i održavanjem antisocijalnog ponašanja. Postoje potvrde da pozitivno socijalno vezivanje ima snagu protektivnog faktora koji svojim delovanjem može redukovati negativne efekte, prekinuti proces delovanja ili sprečiti inicijalno nastajanje niza rizičnih faktora antisocijalnog ponašanja (Kirby, Frazer, 1997). Prema postavkama Modela socijalnog razvoja (Catalano, Hawkins, 1996), pozitivno socijalno vezivanje razvija se preko tri protektivna procesa: mogućnosti, veštine i priznavanje. Mogućnosti za prosocijalnu interakciju vode ka učestvovanju u prosocijalnim aktivnostima i uvežbavanju prosocijalnih veština, učestvovanje u prosocijalnim aktivnostima obezbeđuje priznanje za prosocijalno ponašanje, a priznavanje postignuća vodi ka prosocijalnom vezivanju. Empirijske potvrde značajnosti uticaja socijalnog vezivanja na ispoljavanje antisocijalnog ponašanja direktno su u funkciji unapređivanja praktičnog delovanja na planu prevencije, pošto se podsticanjem socijalnog vezivanja može smanjiti verovatnoća javljanja i održavanja antisocijalnih oblika ponašanja.

Na temelju ovih postavki, ispitana je, u okviru šireg istraživanja nasilnog ponašanja kao jednog od pojava oblika antisocijalnog ponašanja (Popović-Ćitić, 2008), povezanost procesa socijalnog vezivanja sa stepenom ispoljavanja blažih oblika nasilnog ponašanja učenika. Na uzorku od 1071 učenika beogradskih osnovnih i srednjih škola, primenom posebno konstruisanog upitnika, analiziran je

odnos između nasilnog ponašanja učenika (šamaranje, šutiranje, ismevanje, zadirkivanje) i kvaliteta socijalnog vezivanja učenika za porodičnu i školsku sredinu (pružanje mogućnosti za prosocijalno angažovanje i priznavanje postignuća). Rezultati istraživanja su pokazali da je socijalno vezivanje za porodicu statistički značajno povezano (-.494) s procesima vezivanja u školi, te da su oba procesa u statistički značajnoj negativnoj korelaciji sa ispoljavanjem nasilnog ponašanja. Intenzitet korelacije je izraženiji na varijabli vezivanja za porodičnu sredinu (-.470) nego na varijabli vezivanja za školsku sredinu (-.327). Takođe, konstatovano je da intenzitet socijalnog vezivanja umereno negativno korelira sa uzrastom ispitanika, kao i da su skorovi na varijablama pozitivnog socijalnog vezivanja statistički značajno viši kod devojčica nego kod dečaka. Dodatno, rezultati diskriminativne analize ukazuju da se najveći deo razlika između tri klastera ispitanika s različitim stepenom ispoljavanja nasilnog ponašanja odnosi na razlike u skorovima socijalnog vezivanja za porodicu i školu.

Generalni zaključak – da stepen ispoljavanja nasilnog ponašanja učenika korelira sa nivoom mogućnosti za prosocijalno angažovanje u porodičnoj i školskoj sredini i odavanjem priznanja u ovim životnim područjima – ne samo da je od značaja u domenu sagledavanja etiologije nasilnog ponašanja nego ima niz praktičnih implikacija u oblasti praktičnog preventivnog delovanja. S tim u vezi, programi prevencije nasilnog ponašanja učenika, neovisno od nivoa preventivnog delovanja, treba u svojoj strukturi da sadrže komponente s takvim strategijama i intervencijama koje su usmerene na unapređivanje procesa pozitivnog socijalnog vezivanja učenika za porodičnu i školsku sredinu.

Cljučne reči: socijalno vezivanje, nasilno ponašanje, porodica, škola.

ČINIOCI UKLJUČIVANJA NASTAVNIKA U PROCES ŠKOLSKOG RAZVOJNOG PLANIRANJA

Dejan Stanković

Institut za pedagoška istraživanja

Već nekoliko decenija u obrazovnim sistemima širom sveta značajno mesto u pokušajima da se obrazovanje unapredi dobija jačanje školske autonomije. Kao jedan od načina da se poveća efektivnost školske autonomije vidi se podržavanje internog razvoja škole. Sličan trend uočljiv je u tekućoj dekadi i u sistemu obrazovanja u Srbiji. Od 2003. godine, sve škole u Srbiji imaju zakonsku obavezu da izrade sopstveni razvojni plan, koji predstavlja instrument internog unapređenja kvaliteta. U tom procesu, prema nacionalno promovisanom modelu, jednu od vodećih uloga trebalo bi da imaju nastavnici. Nastavnici su u različitom stepenu bili spremni da se uključe u školsko razvojno planiranje. Ta činjenica je podstakla sprovođenje istraživanja čije je glavno pitanje glasilo: Koji činioci i na koje načine utiču na odluku nastavnika da se uključe u školsko razvojno planiranje? U tu svrhu intervjuisano je 20 nastavnika koji su bili uključeni u timove za razvojno planiranje u svojim školama – ukupno iz 6 osnovnih škola (2 gradske, 2 prigradske i 2 seoske škole) iz 4 različita okruga u Srbiji. Reč je o polustrukturisanim intervjuima u trajanju oko 45 minuta u proseku. Cilj s kojim su sprovedeni intervjui bilo je dobijanje uvida u kontekstualne činioce, kao što su elementi školske kulture i mikropolitike u školi, i u dinamiku ličnog pozicioniranja u okviru procesa školskog razvojnog planiranja: prirodu motiva, moguće dileme, lični doživljaj procesa i rada u timu, vrednovanje proživljenog iskustva, spremnost na buduća slična angažovanja i slično. Obrada dobijenih podataka obuhvatala je kvalitativnu analizu orijentisanu na varijable (Miles & Huberman, 1994). Rezultati

pokazuju da se uključivanje nastavnika u školsko razvojno planiranje najbolje može razumeti kao funkcija faktora intrinzičke motivacije i faktora kontekstualnog modelovanja. Faktori intrinzičke motivacije predstavljaju primarne razloge uključivanja i izraz su: motivacije da se radi u najboljem interesu učenika, težnje za ličnim profesionalnim razvojem i profesionalnim izazovima, težnje za uključenošću i aktivnošću, motivacije da se izrazi lična kompetentnost i težnje da se savesno i odgovorno pristupa poslu. Faktori kontekstualnog modelovanja uglavnom ne predstavljaju direktne uzroke uključivanja u razvojno planiranje, ali oni mogu dobiti na značaju sve do nivoa kada mogu i da nadjačaju primarnu intrinzičku motivaciju. Reč je o sledećim faktorima: odnosi u kolektivu, odnosi i sastav tima za školsko razvojno planiranje, norma konzervativizma, podrška direktora škole, norma egalitarizma i politika podsticanja, status i očekivanja od uloge, podrška sistema i okruženja. Ovi rezultati su poslužili kao osnova za diskusiju o aktuelnoj obrazovnoj politici u sferi internog razvoja škole i za formulisane preporuke za dalje širenje i unapređenje školskog razvojnog planiranja u Srbiji.

Ključne reči: nastavnici, razvoj škole, školsko razvojno planiranje

VASPITNI STILOVI RODITELJA I CILJEVI POSTIGNUĆA GIMNAZIJALACA

Ivana Stojković, Kristina Kašić, Milica Milojević

Filozofski fakultet u Nišu

Osnovni cilj istraživanja odnosio se na proučavanje povezanosti vaspitnih stilova roditelja i pojedinih tipova ciljeva postignuća gimnazijalaca. Takođe, ispitivana je i izraženost osnovnih varijabli istraživanja (vaspitni stilovi i ciljevi postignuća), kao i povezanost pojedinih tipova ciljeva postignuća sa obrazovnim nivoom njihovih roditelja. Tradicionalni pristup motivaciji postignuća zastupa dihotomni model u kojem se razlikuju želja za postizanjem uspeha i želja za izbegavanjem neuspeha. Savremeni pristup motivaciji postignuća pravi podelu na tri tipa ciljeva postignuća: ciljevi učenja, usmereni na razvijanje vlastite kompetencije, napredovanje i usavršavanje, ciljevi učinka usmereni na postizanje uspeha i ciljevi učinka usmereni na izbegavanje neuspeha. Vaspitni stil podrazumeva procenu roditelja o vaspitnim postupcima kojima će na najbolji način ostvariti svoje vaspitne ciljeve, a da ne naruše, pre svega, emocionalni odnos prema detetu; postupak proističe iz bazičnog osećanja prihvatanja i ljubavi, ili odbacivanja i uslovne ljubavi.

Uzorak ispitanika čine učenici trećeg i četvrtog razreda dveju niških gimnazija. Ukupan broj ispitanika je 200, od kojih je 122 ženskog pola, a 76 muškog pola. U istraživanju je od instrumenata korišćen *Test ciljeva postignuća* (test je prevela sa engleskog i adaptirala za naše govorno područje Svetlana Borojević), a za ispitivanje vaspitnih stilova korišćen je EMBU upitnik.

U nameri da što bolje razumemo povezanost tipova ciljeva postignuća ispitanika i vaspitnih stilova roditelja, Pirsonovim koeficijentom linearne korelacije ispitana je povezanost svakog od vaspitnih stilova i majke i oca sa svakim od tipova ciljeva postignuća. Rezultati pokazuju da postoji statistički značajna pozitivna povezanost: emocionalne topline majke i oca sa ciljevima učenja ($r = 0.31$, odn. $r = 0.33$) i ciljevima učinka koji su usmereni na postizanje uspeha ($r = 0.25$, odn. $r = 0.20$), odbacivanja od strane majke i oca sa ciljevima učinka koji su usmereni na izbegavanje neuspeha ($r = 0.30$, odn., $r = 0.28$) i njihove nedoslednosti sa ciljevima učinka koji su usmereni na izbegavanje neuspeha

($r=0.27$, odn., $r=0.28$), kao i zaštite sa ciljevima učinka koji su usmereni na izbegavanje neuspeha ($r=0.31$, odn., $r=0.25$) i ciljevima učinka koji su usmereni na postizanje uspeha ($r=0.23$, odn., $r=0.18$). Odbacivanje od strane majke i oca nalazi se u negativnoj, statistički značajnoj korelaciji sa ciljevima učenja ($r=-0.19$, odn., $r=-0.22$), kao i nedoslednost roditelja ($r=-0.14$, odn., $r=-0.18$).

Rezultati pokazuju da su u skoro podjednakoj meri izraženi ciljevi učenja i ciljevi učinka usmereni na postizanje uspeha. Što se tiče vaspitnih stilova, ispitanici su se u najvećoj meri opredeljivali za stavke koje idu u prilog emocionalnoj toplini i prihvatanju od strane roditelja, zatim sledi preterana zaštita i nedoslednost. Na poslednjem mestu po izraženosti vaspitnih stilova je odbacivanje. Statistički značajna povezanost obrazovnog nivoa oba roditelja s pojedinim tipovima ciljeva postignuća gimnazijalaca nije potvrđena.

Ključne reči: vaspitni stilovi, ciljevi postignuća, EMBU upitnik.

NEPOSREDNI EFEKTI KRATKOROČNOG PROGRAMA KOGNITIVNOG UVJEŽBAVANJA NA SPOSOBNOST RJEŠAVANJA STANDARDNIH PROGRESIVNIH MATRICA S OBZIROM NA DOB

Indira Fako, Nermin Đapo

Odsjek za psihologiju, Filozofski fakultet u Sarajevu, Bosna i Hercegovina

Cilj istraživanja je: ispitati neposredne efekte kratkoročnog programa kognitivnog uvježbavanja na sposobnost rješavanja Ravenovih Standardnih progresivnih matrica kod djece osnovnoškolske dobi.

U istraživanju su učestvovali učenici četvrtih, šestih i osmih razreda iz tri osnovne škole u Kantonu Sarajevo ($N=347$). Na osnovu rezultata postignutih na SPM-u formirane su eksperimentalna i kontrolna grupa sa izjednačenim inicijalnim sposobnostima. Ispitanici eksperimentalne grupe bili su podvrgnuti strukturiranom treningu. Za kognitivno uvježbavanje korištena je EPA-2 (Fernandez-Ballesteros i sar., 2000) koja se upotrebljava kao sredstvo za ispitivanje kognitivne modifikabilnosti putem intelektualnog tretmana, usmjerenog ka učenju strategija, procesa ili korištenja vještina potrebnih za rješavanje spoznajnih problema. Materijal se sastojao od 68 matričnih problema podijeljenih u serije A, Ab, B, C, D i E, kreiranih sukladno grupama zadataka Ravenovih progresivnih matrica. Trening je proveden u grupama od po pet učenika i trajao je aproksimativno 45 minuta. Dan nakon treninga primijenjena je paralelna forma Standardnih progresivnih matrica na svim učenicima eksperimentalne grupe. Paralelna forma Standardnih progresivnih matrica primijenjena je i na učenicima kontrolne grupe.

Složenom analizom varijance tipa $2 \times 3 \times 2$ utvrđeni su pozitivni neposredni efekti kratkoročnog programa kognitivnog uvježbavanja na sposobnost rješavanja zadataka Ravenovih Standardnih progresivnih matrica. Ispitanici eksperimentalne grupe postigli su veći uradak na retestiranju u odnosu na ispitanike kontrolne grupe. Na prvoj primjeni SPM-a ispitanici eksperimentalne grupe postigli su prosječan rezultat $M=15.80$ a na drugoj primjeni $M=19.68$. Ispitanici kontrolne grupe na prvoj primjeni SPM-a postigli su prosječan rezultat sličan kao ispitanici eksperimentalne grupe u istoj tački mjerenja $M=15.05$, dok je u drugoj vremenskoj tački utvrđena prosječna vrijednost za ovu grupu ispitanika $M=17.40$. Razlike između rezultata koje su postigli ispitanici eksperimentalne i kontrolne grupe veće su u drugoj primjeni SPM-a ($\Delta M=2.28$) u odnosu na rezultate postignute u prvoj primjeni SPM-a ($\Delta M=0.36$). Dobiveni rezultati pokazuju da je kod učenika četvrtih razreda efekat treninga najveći, što je u skladu

s rezultatima do kojih su došli drugi istraživači prema kojima najveće efekte primjena dinamičkog testiranja ima kod djece predškolskog i mladog osnovnoškolskog uzrasta. S obzirom da primjenjena procedura ispitivanja sposobnosti predstavlja operacionalizaciju zone proksimalnog razvoja, možemo zaključiti da je zona proksimalnog razvoja najšira kod učenika četvrtih razreda.

Ključne riječi: Standardne progresivne matrice, dinamičko testiranje inteligencije, zona proksimalnog razvoja

KAKO USPEH NA PRIJEMNOM ISPITU PREDVIĐA USPEH NA STUDIJAMA PSIHOLOGIJE: IMAMO LI VIŠAK ILI MANJAK PREDIKTORA?

Bojana Mančić, Dejan Lalović

Uniq banka, Filozofski fakultet u Beogradu

Višegodišnja praksa prijemnog ispita na studije psihologije na Filozofskom fakultetu u Beogradu podrazumeva primenu tri prediktorske varijable: uspeha u srednjoj školi, uspeha na testu znanja iz psihologije i skor na testu opšte informisanosti. Dosadašnja istraživanja pokazala su da svaki od tri korišćena prediktora, pojedinačno analiziran, umereno dobro predviđa određene pokazatelje uspeha na studijama psihologije (npr. Kovačević, 1988). Analiza ukupne prediktivne valjanosti ova tri kriterijuma, po našem saznanju, nije objavljena.

Pošto smo prikupili podatke o ocenama, broju položenih ispita i broju pokušaja polaganja ispita prve godine studija, koristeći ih kao kriterijumske varijable, u seriji regresionih analiza proverili smo prediktivnu valjanost tri standardne mere uspešnosti na prijemnom ispitu. U slučaju 5 od 13 ispita, koeficijenti multiple regresije ocene na tri prediktorske varijable pokazali su se značajnim, što je bio slučaj i s predviđanjem prosečne ocene na ispitima prve godine studija. Kada je kao pokazatelj uspešnosti studiranja na prvoj godini upotrebljen broj polaganja ispita, isti skup od tri prediktorske varijable značajno je predviđao broj polaganja svega 2 od 10 analiziranih ispita (kod preostala 3 nije bilo varijabilnosti u dotičnoj kriterijumskoj varijabli). Multipla regresija broja položenih ispita prve godine na tri pomenuta kriterijuma takođe je bila značajna. Ističemo da se skor na testu opšte informisanosti – dobro poznato obeležje kristalizovane inteligencije – pokazao značajnim prediktorom jedino broja pokušaja polaganja ispita, što je u skladu s rezultatima Kovačevića (1988).

Raspolažući merom uspešnosti istog uzorka ispitanika na još jednoj meri kristalizovane inteligencije – skoru u eksperimentalnom zadatku čitanja sa razumevanjem – načinili smo regresione analize sa istim kriterijumskim varijablama, s tim što smo skor na testu opšte informisanosti zamenili skorom u zadatku čitanja s razumevanjem, kao trećom prediktorskom varijablom. Iako je ovako odabrani skup prediktorskih varijabli dao značajnu predikciju u slučaju 7 od 13 predmeta, kao i u slučaju prosečne ocene, skor u zadatku čitanja s razumevanjem bio je značajan prediktor jedino ocena iz predmeta Strani jezik. U slučaju broja polaganja ispita, ovaj skup prediktorskih varijabli dao je uspešnu predikciju za 2 od 10 predmeta, takođe i u slučaju broja položenih ispita, pri čemu doprinos skora u zadatku čitanja ni u jednoj analizi nije bio značajan.

Mere koje se dobijaju prijemnim ispitom objašnjavaju 18,6% varijanse u prosečnoj oceni na predmetima prve godine studija i 10,3% varijanse u broju položenih ispita prve godine, dok nisu dobar prediktor ukupnog broja izlazaka na ispite prve godine studija. Ovi podaci sugerišu da ima prostora za poboljšanje

prediktivne valjanosti prijemnog ispita na studije psihologije. Zamena testa opšte informisanosti drugim prediktorom – uspešnošću čitanja s razumevanjem, koja se takođe smatra obeležjem kristalizovane inteligencije i koja jedva umereno (0,28) koreliše sa opštom informisanošću – nije, opšteuzevši, značajno poboljšala predviđanje tri pokazatelja uspeha na studijama koje smo izdvojili kao kriterijumske varijable. Ovaj nalaz ukazuje da bi mogućnosti za poboljšanjem prediktivne valjanosti prijemnog ispita trebalo tražiti i van domena pokazatelja kristalizovane inteligencije.

PREDIKCIJA UČENIČKIH POSTIGNUĆA U OBLASTI ČITANJA

Jelena Pantić, Branislava Džida

Zavod za vrednovanje kvaliteta obrazovanja i vaspitanja, Beograd

Jedan od čestih problema savremenih institucija koje se bave obrazovanjem jesu velike količine podataka, prikupljene tokom istraživanja, a koje je potrebno obraditi i pretočiti u informacije u cilju boljeg upravljanja obrazovnim procesom. Povećanjem količine podataka usložnjava se i problem njihovog skladištenja, obrade i analize. S druge strane, postoji stalna potreba za informacijama radi dobrog i strukturiranog procesa odlučivanja.

Upravo Data Mining omogućava korisnicima da u velikim skladištima podataka otkriju skrivene šeme i važne informacije. Data Mining je skup tehnika za analizu podataka, čiji je cilj da u podacima pronade određene zavisnosti, veze i pravila u podacima i omogućiti novi, viši nivo kvalitetne informacije. Data Mining daje rezultate koji predstavljaju veze i zavisnosti između podataka, koje se ne bi mogle otkriti na drugi način.

U nauci se naglašava neophodnost razvijenih strategija čitanja za sve forme intelektualnog napredovanja i to na relativno ranom periodu razvoja te veštine – do desete godine života. U poslednjih nekoliko decenija javlja se posebno interesovanje za ovu oblast psiholoških istraživanja. Čitanje ima centralnu ulogu u procesu učenja koji se odvija u školi. Sposobnost čitanja i razumevanja naloga i teksta je bazični preduslov za postizanje uspeha u bilo kom školskom predmetu. Međutim, sposobnost čitanja ne prestaje da bude značajna i posle završetka formalnog školovanja.

U ovoj prezentaciji se metodom Data Mining-a analiziraju podaci s Nacionalnog testiranja učenika četvrtog razreda osnovne škole iz Srpskog jezika, u oblasti čitanja. Podaci su prikupljeni na reprezentativnom uzorku od 5120 učenika sa teritorije Srbije (Nacionalno testiranje učenika 4. razreda osnovne škole). Za prediktore su uzeti podaci sa upitnika za učenike. Pitanja se odnose na to: kako on/ona provodi svoje vreme, šta misli o predmetu Srpski jezik, šta misli o svom učitelju/učiteljici i kakva je učenikova porodica.

Osnovni cilj ove prezentacije je da prikaže potencijalne prediktore uspešnosti/neuspešnosti u čitanju teksta s razumevanjem, pri čemu su korišćeni različiti modeli Data Mining-a (Veštačke neuronske mreže, Drvo odlučivanja). Rezultati, s tačnošću od 81%, pokazuju da su značajni prediktori u najvećoj meri vezani za način rada učitelja/učiteljice, tj. vezani su za to šta učenik misli o radu svog učitelja/učiteljice, za posedovanje kompjutera i rad na njemu, kao i za odnos roditelja prema školskim obavezama. Ova vrsta predikcije može biti dobra osnova prevencije mogućih problema u oblasti čitanja.

Ključne reči: Data Mining, čitanje, neuronske mreže, drvo odlučivanja, prediktori uspešnosti /neuspešnosti u čitanju.

ODNOS UČENIKA PREMA PRIRODNIM NAUKAMA I VEZA S POSTIGNUĆEM

Dobrinka Kuzmanović

Institut za psihologiju, Filozofski fakultet, Beograd

Jedan od osnovnih ciljeva u nastavi prirodnih nauka jeste – podržati učenike da razviju interesovanja i izgrade pozitivan odnos prema sticanju naučnih znanja i primeni naučne metodologije. Odnos učenika prema prirodnim naukama predstavlja, pored naučnih kompetencija i naučnih znanja, ključnu komponentu koncepta naučne pismenosti razvijenog u okviru poslednjeg ciklusa međunarodnog evaluativnog istraživanja OECD/PISA. PISA (Programme for International Student Assessment) se realizuje u trogodišnjim ciklusima, a u poslednjem ciklusu 2006. naučna pismenost je prvi put bila glavna oblast ispitivanja. Prema ovom konceptu, postignuća učenika rezultat su interakcije kognitivnih činilaca (intelektualne sposobnosti i znanja) i nekognitivnih činilaca (intrapersonalnih i kontekstualnih).

Odnos učenika prema prirodnim naukama operacionalizovan je preko sledećih varijabli: podržavanje naučnog pristupa u istraživanjima, značaj prirodnih nauka za društvo i pojedinca, procena vlastitih resursa za savladavanje različitih zahteva (školskih i vanškolskih) u vezi s prirodnim naukama (samoeфикаsnost i naučni self-koncept), opšte interesovanje za prirodnonaučne sadržaje (uživanje u učenju, instrumentalna motivacija, motivacija za sticanje karijere, bavljenje aktivnostima u vezi s prirodnim naukama) i odgovornost za prirodne resurse i životnu sredinu (svest o ekološkim problemima, zabrinutost za ekološke probleme, optimizam u pogledu njihovog rešavanja i odgovornost za održivi razvoj) (OECD, 2006). Fokus je upravo na merama za koje je uz pomoć konfirmatorne faktorske analize utvrđeno da imaju sličnu strukturu u različitim zemljama i za koje je odnos s postignućem učenika konzistentan unutar zemalja.

U istraživanju PISA 2006 učestvovali su petnaestogodišnjaci iz 57 zemalja sveta, dok je u Srbiji ispitano 4 798 učenika iz 162 škole. Uzorak je stratifikovan po sledećim varijablama: region, tip škole, jezik i pol.

Za procenjivanje odnosa učenika prema prirodnim naukama koriste se skale Likertovog tipa. Skorovi se predstavljaju na standardizovanoj skali na kojoj aritmetička sredina iznosi 0 (međunarodni prosek), a standardna devijacija 1.

Prema rezultatima PISA istraživanja, učenici iz Srbije imaju pozitivniji odnos prema prirodnim naukama u odnosu na prosek OECD zemalja. Ako uporedimo prosečne skorove naših učenika na pojedinim skalama, možemo zaključiti da su oni najviši na skalama: bavljenje aktivnostima u vezi s prirodnim naukama (0,54), značaj prirodnih nauka za pojedinca (0,29), motivacija za sticanje karijere (0,28) i interesovanje za prirodne nauke (0,26). Prilikom interpretiranja rezultata treba imati u vidu da su odgovori bazirani na samoizveštajima učenika i da nije poznato u kom stepenu su učenici ispoljili tendenciju ka davanju socijalno poželjnih odgovora.

Međutim, različiti aspekti odnosa učenika prema prirodnim naukama objašnjavaju manji procenat varijanse u postignućima naših učenika nego u postignućima učenika iz najvećeg broja zemalja učesnica u PISA istraživanju. Svest o ekološkim problemima je najbolji prediktor postignuća učenika u prirodnim naukama (objašnjava najveći procenat varijanse, 19%). Nasuprot očekivanjima, skor učenika iz Srbije na pojedinim skalama negativno korelira sa postignućem u oblasti prirodnih nauka. Tako, povećanje skora za 1 na skali *uživanje u učenju prirodnih nauka*, doprinosi smanjenju skora naših učenika na skali opšte naučne pismenosti za 9 poena, a povećanju skora na nivou OECD

proseka za 30 poena). Postignuća na još nekim skalama (instrumentalna motivacija, značaj nauke za pojedinca, motivacija za sticanje karijere u oblasti prirodnih nauka) doprinose, ali u nešto manjoj meri, smanjenju skora na skali opšte naučne pismenosti. Dobijeni nalazi nisu u skladu s teorijskim pretpostavkama i empirijskim nalazima dobijenim u drugim istraživanjima, pa stoga iziskuju dodatne analize i istraživanja.

Ključne reči: obrazovna postignuća učenika, nekognitivni korelati postignuća, prirodne nauke, međunarodna evaluacija

UTICAJI U OBRAZOVANJU ZA UMETNOST

Bojana Škorc

Fakultet likovnih umetnosti, Unverzitet umetnosti Beograd

Istraživanje subjektivnog stepena zadovoljstva/nezadovoljstva obrazovanjem, kao i procena važnosti i uticaja pojedinih aspekata obrazovanja za umetnost, izvedeno je na grupi studenata Fakulteta likovnih umetnosti u Beogradu. Cilj istraživanja je bio da se dobije kvalitativna slika o tome koji se aspekti osnovnog, srednjeg i visokog obrazovanja za umetnost smatraju pozitivnim, a koji negativnim, prema uticaju na dalje formiranje umetničkog profesionalca.

Uzorak i instrument. – 40 studenata FLU u Beogradu, oba pola, polustrukturiranim upitnikom procenjivali su stepen ličnog zadovoljstva obrazovanjem, omiljenost/neomiljenost nastavnih sadržaja i pozitivne i negativne uticaje tokom procesa obrazovanja na sva tri nivoa. Obuhvaćena je prva, treća i peta godina studija.

Postupak. – Grupa je odgovarala na polustrukturirani upitnik.

Analiza podataka. – Obuhvata a)- neparametrijski postupak za analizu slobodnih odgovora, b)- analizu varijanse za poredjenje nizova mera.

Rezultati

a) - kvalitativne procene pokazuju: pad zadovoljstva obrazovanjem prema porastu stepena obrazovanja, nešto pozitivniji stav prema osnovnim, srednjim stručnim školama i FLU. Omiljenost predmeta pokazuje smer prema Likovnom vaspitanju, ali i Srpskom jeziku, Filozofiji i likovnim disciplinama. Neomiljeni su najčešće Matematika, Hemija, Fizika. Pozitivan uticaj više je vezan za način predavanja nego za sadržaj – to su predmeti koji su prenošeni kroz dobar pedagoški stav, vezani sa životnim i praktičnim oblastima i aktivistički postavljeni.

b) – analiza procena zadovoljstva pokazuje da ne postoje statistički značajne razlike između osnovne škole, srednje stručne škole i fakulteta, ali postoje značajne razlike u proceni zadovoljstva između gimnazije i osnovne škole (T test 2,25 na 0.05), gimnazije i srednje stručne škole (T test 2,46 na 0.03).

Diskusija. Dobija se subjektivna slika obrazovanja koja pokazuje razlike između stručnog i opšteg srednjeg obrazovanja, a koje su ispoljene različitim stepenima zadovoljstva. Verovatno je da će ove razlike doneti dugoročne promene u polju umetnosti, koje će biti vidljive u budućem smeru razvoja umetnosti, više prema strukovnom nego prema opštem trendu. Trend specijalizacije kroz srednje stručne škole defarorizuje gimnazijsko obrazovanje u visokom obrazovanju za umetnost. Prema ispitanicima, pristupi kojima se unapređuje rad s mladima u oblasti umetnosti su sledeći: aktivistički orijentisani, povezani s ličnim i širim životnim iskustvom, nedirektivni, podržavajući.

Ključne reči: obrazovanje za umetnost

NASTAVNIČKE PREDSTAVE O DETETU I NJEGOVIM POTREBAMA

Marina Arsenović Pavlović, Zorana Jolić

Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Filozofski fakultet, Beograd

Nalazi uporedno-kulturnih i antropoloških istraživanja pokazali su da se razvoj ličnosti deteta bitno razlikuje u različitim kulturama, kao i da je on oblikovan specifičnim odlikama života i važećim vrednostima u datoj kulturi. Slika o detetu i detinjstvu ne razlikuje se samo u kros-kulturalnim okvirima, već detaljne analize produkata zapadne kulture pokazuju da se ona bitno razlikuje u različitim istorijskim periodima: od srednjovekovne, u kojoj, prema Arijesu (1989), doživljava detinjstvo nije ni postojao, do savremene, u kojoj dete zauzima centralno mesto u porodici. Unutar te opšte pozicije utvrđivane su brojne razlike u socijalizacijskim modelima različitih kultura. Kako ističe Trebješanin (1991), svaka kultura i svaki narod poseduje jednu neiskazanu, implicitnu, ali koherentnu i stabilnu, psihološku teoriju deteta, njegove prirode i razvoja, čije istraživanje ima teorijski i praktični značaj. Implicitni modeli, naime, predstavljaju važan deo shvatanja o čoveku i određuju način podizanja dece, čime se, konačno, određuje društveni karakter ličnosti u datoj kulturi.

U svetlu datih nalaza, a baveći se detetom u školskom kontekstu, naša interesovanja usmerena su na specifičnije poimanje deteta i njegovih potreba od strane nastavnika, kao predstavnika kulture i nosilaca obrazovnog procesa (odnosno jednog od ključnih agenasa socijalizacije). Nalazi prikazani u ovom radu deo su opsežnijeg istraživanja pojma deteta, dečjih potreba, kao i uslova i načina njihovog zadovoljavanja u školi.

Uzorak ispitanika sastojao se od 348 nastavnika i učitelja beogradskih osnovnih škola (85.8% ženskog i 14.2% muškog pola), s prosečnim radnim stažom od 15 godina.

Koncepcije nastavnika o detetu i njegovim osnovnim potrebama ispitane su primenom upitnika, sa široko postavljenim i nedirektivnim pitanjima otvorenog tipa.

Kvalitativnom i kvantitativnom analizom odgovora utvrđeno je da se iskazane koncepcije mogu kategorisati u sedam kategorija. Najzastupljenije shvatanje deteta među ispitanicima jeste ono u kojem je dete definisano specifičnim potrebama koje spadaju u domen odgovornosti odraslih (27.59%), a odnose se na pružanje pažnje, brige, razumevanja, ljubavi i uvažavanja. Sledi određenje u kome se dete definiše kao suprotnost odrasloj osobi, odnosno kao mali čovek, mala ličnost, nezrelo biće itd. (26.15%). Petina ispitanika ističe asimetričan odnos i značajnu ulogu odraslih u formiranju deteta (20.98%), a nešto manji procenat (14.94%) smatra da je dete jedinstvena ličnost koju treba tretirati kao odraslu (14.94%). Manje učestalo se u odgovorima ispitanika javljaju opisi koje idealizuju dete: „čisto, neiskvareno“ (7.47%), metaforična određenja (5.17%) i viđenja deteta kao „kapitala“ i budućnosti društva (3.74%).

Potrebe deteta koje navode nastavnici i učitelji svrstane su u šire kategorije: emocionalna podrška i sigurnost (zbir učestalosti navođenja pojedinačnih potreba je 645), druženje i socijalizacija (113), biološke potrebe (106), saznanje i inetelektualni izazovi (105), dokolica i vreme za slobodne aktivnosti (99), poštovanje ličnosti i autonomija (70), materijalna obezbeđenost (48), adekvatni životni uslovi (24), samoaktuelizacija (16) i sreća (13).

Rezultati istraživanja ukazuju na heterogenost utvrđenih koncepcija o detetu, koje delom korespondiraju sa pojedinim narodnim i naučnim modelima (Trebješanin, 1991), dok se utvrđene kategorije potreba mogu opisati terminima

Maslovljeve hijerarhije potreba, iako učestalost njihovog navođenja nije usaglašena sa njenim pretpostavkama.

Ključne reči: dete, dečije potrebe, predstave nastavnika, škola, kultura

UČESTALOST NEDISCIPLINOVANOG PONAŠANJA UČENIKA VII RAZREDA OSNOVNE ŠKOLE I III RAZREDA GIMNAZIJE

Vladimir Jović, Peđa Dimitrijević, Goran Bogdanović, Milena Baltić, Marija Bogičević

Odeljenje za Psihologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu

U ovom radu je predstavljeno istraživanje koje je izvedeno u okviru predmeta *Razvojna psihologija 2* na Filozofskom fakultetu u Beogradu. Rad se bavi disciplinom učenika u školi. Upotrebljena je potpuno nova tehnika u istraživanju problema kojim smo se mi bavili. Najpre smo definisali oblike nedisciplinovanog ponašanja, a potom smo uzimali od ispitanika izveštaj o tome. Cilj istraživanja je: utvrditi učestalost javljanja određenih oblika nedisciplinovanog ponašanja učenika u školi. Iz tog razloga smo osnovnu varijablu *nedisciplinovano ponašanje* operacionalizovali putem dvadeset i tri komponentne varijable, koje predstavljaju pojavne oblike nedisciplinovanog ponašanja.

Metod

Subjekti. Ispitivanje je sprovedeno na učenicima sedmog razreda u dve osnovne škole i učenicima treće godine u jednoj gimnaziji u Beogradu. Ispitano je ukupno 69 učenika, 42 iz osnovnih i 27 iz gimnazije. Izbor škola, kao i učenika, bio je slučajan.

Instrument. Suština tehnike „Izveštaj o prethodnom vremenu“ (IPV) jeste da učenici izveštavaju o svom neposredno prethodnom ponašanju, tj. da pričaju o tome šta su radili „iz minuta u minut“, u određenom periodu. Tokom intervjua ispitanici nisu bili upoznati s predmetom istraživanja, tj. istraživačkim ciljem. Tehnika IPV je vrsta polustrukturisanog intervjua, adaptacija tehnike „Metod rekonstrukcije prethodnog dana“, koju su konstruisali Kahneman i saradnici („The Day Reconstruction Method“, Kahneman et al., 2004).

Postupak. Svrha upotrebe ovog postupka jeste da se dođe do što objektivnijih podataka o nedisciplinovanom ponašanju. Intervju je obavilo petoro istraživača u prostorijama škole. Sadržaji intervjua bili su snimljeni diktafonom i kao sirovi podaci dalje obrađivani.

Rezultati

Rezultate smo prikazali putem apsolutnih frekvenci (AF) i relativnih frekvenci (RF) oblika nedisciplinovanog ponašanja. Najfrekventniji oblici nedisciplinovanog ponašanja su: *pričanje na času* (AF=193; RF=28%), *korišćenje tehničkih uređaja* (AF=64; RF=9,3%) i *neopravdano kašnjenje na nastavu* (AF=8; RF=5,8%).

Zaključak

Smatramo da smo, na prvom mestu, doprineli ostvarivanju postavljenog cilja tako što smo ponudili prikladan način za prikaz učestalosti oblika nedisciplinovanog ponašanja na određenom uzorku, kao i prikladnu tehniku za prikupljanje podataka o učestalosti. Tehnika koju smo koristili za prikupljanje podataka daje objektivnije podatke od do sada korišćenih tehnika (upitnika, izveštaja nastavnika i učenika, neposrednog posmatranja...). S druge strane, ponudili smo način za upoređivanje učestalosti nedisciplinovanog ponašanja između različitih uzoraka i s različitim standardima. Ovakvi podaci omogućavaju

komparaciju različitih škola i odeljenja, kao i komparaciju podataka iz različitih perioda vremena.

Ključne reči: disciplina, nedisciplinovano ponašanje, učenici, tehnika IPV

JEDAN PRISTUP U MERENJU KOMPETENCIJA DECE ZA RAZUMEVANJE TEKSTA

Ana Pejić, Jelena Nikolić, Jasmina Moskovljević, Dijana Plut
Zavod za vrednovanje kvaliteta obrazovanja i vaspitanja, Beograd
Filološki fakultet, Beograd
Institut za psihologiju, Beograd

Problem

U ovom radu biće predstavljena i razmotrena struktura jedne od kompetencija važnih za razumevanje teksta – struktura sposobnosti za pronalaženje informacija. Postavljena je hipoteza o četiri nivoa sposobnosti za pronalaženje informacija u tekstu (u skladu sa istraživanjem Ozuru i sar. 2008). Nivoi se razlikuju prema tome koliko je mentalnog rada detetu potrebno da bi se pronašla tražena informacija. Na prvom nivou potrebno je da dete u tekstu pronađe doslovno istu formulaciju kao u pitanju; na drugom nivou informacija je jasno lokalizovana na jednom mestu u tekstu, ali je navedena u donekle drugačijoj, parafraziranoj formi ili sadržaju od one u pitanju; na trećem nivou informacija je ili rasuta u različitim delovima teksta, ili se od deteta zahteva neka vrsta manipulacije informacijama (njihovo selektovanje, reorganizovanje, rangiranje i sl.); na četvrtom nivou potrebno je povezivanje informacija iz teksta sa prethodnim iskustvima deteta i neka vrsta meta-analize teksta.

Metod

Rezultati koje prezentujemo prikupljeni su u pilot istraživanju koje je izveo Zavod za vrednovanje kvaliteta obrazovanja i vaspitanja u okviru projekta posvećenog izradi obrazovnih standarda za četvrti razred osnovne škole. Interdisciplinarni stručni tim napravio je veliki broj zadataka za ispitivanje postignuća iz Srpskog jezika: podaci koje ovde analiziramo samo su deo tog materijala.

Deca su ispitana papir-olovka testom postignuća tokom jednog školskog časa. Ukupno je bilo 107 zadataka raspoređenih u deset svezaka po principu preklapanja klastera. Težinu zadatka izražavamo preko indeksa p (proporcija učenika koji su uspešno rešili zadatak u odnosu na ukupan broj onih koji su ga videli).

Uzorak

Uzorak su činili učenici četvrtog razreda osnovne škole iz četrnaest školskih uprava na teritoriji Republike Srbije. U istraživanju je učestvovalo 38 škola, odnosno 681 učenik. Svaki zadatak je u proseku videlo 137 ispitanika.

Rezultati

Za svaki od ispitanih nivoa kompetencije izračunat je prosečni indeks težine zadataka (kao aritmetička sredina indeksa težine svih zadataka koji se nalaze na datom nivou kompetencije). Prosečni indeksi težine opadaju od nivoa 1 do nivoa 4 i iznose: 0,81; 0,58; 0,56 i 0,22. Podaci pokazuju da postoji razlika između nivoa 1 i 4, nivoa 1 i 2, kao i nivoa 3 i 4, dok između nivoa 2 i 3 nema očekivane razlike.

Kada se analiziraju indeksi težine pojedinačnih zadataka po nivoima ispitivane kompetencije, jasno se uočava raslojavanje zadataka u okviru

predefinisanih nivoa, tj. na svakom od nivoa uočavaju se ajtemi koji su lakši ili teži (ponekad i znatno) od očekivane vrednosti. Najveće raspršenje ajtema imamo na drugom nivou, gde se p -vrednosti kreću od 0,19 do 0,95.

Iako su konceptijske razlike između nivoa jasne, rezultati pokazuju neočekivana rasipanja i preklapanja težine zadataka, posebno između drugog i trećeg nivoa. Zadaci sa nivoa 1 i 3 homogeniji su po težini od zadataka sa nivoa 2 i 4.

Diskusija rezultata

Rezultati pokazuju da smo uspeli empirijski da potvrdimo tri, a ne četiri, nivoa težine zadataka koji ispituju sposobnost učenika za pronalaženje informacija u tekstu. Najveće raspršenje zadataka imamo na nivou 2, što otvara pitanje da li je taj nivo dobro konceptijski osmišljen. I na nivou 4 imamo veliko raspršenje zadataka, iako su svi oni u proseku teži od zadataka sa ostalih nivoa.

Velika sličnost nivoa dva i tri otvara konceptijsko pitanje da li se stvarno radi o različitim nivoima. Ovo pitanje biće diskutovano na samom skupu. Četiri ajtema s drugog nivoa potrebno je dodatno analizirati jer njihova težina znatno odstupa od očekivanih vrednosti.

Problem koji ostaje otvoren za diskusiju jeste i uticaj težine teksta na težinu ajtema koji su na osnovu njega konstruisani, čime bi se moglo objasniti raspršenje zadataka u okviru istog nivoa.

Očekujemo da ovako konstruisani i strukturirani nivoi kompetencija korespondiraju i s kognitivnom složenošću zadataka na pojedinim nivoima. U daljoj diskusiji rezultata bavićemo se pitanjem koliko su zadaci s pojdinim nivoa stvarno različiti po svojoj kognitivnoj složenosti, kao i time koliko nalazi koje smo dobili korespondiraju s nalazima iz drugih sličnih istraživanja, kao i sa savremenim teorijama čitanja i razumevanja teksta.

NACIONALNO TESTIRANJE UČENIKA III I VI RAZREDA OSNOVNE ŠKOLE U CRNOJ GORI

Zorica Minić, Vesna Lazović
Ispitni centar, Podgorica

Promjene u obrazovanju, koje su posljednjih godina intenzivirane, imaju za cilj podizanje kvaliteta obrazovanja. Novi obrazovni programi koji su počeli da se primjenjuju školske 2004/05. godine u 20 škola (A škole) podrazumijevaju novi pristup učenju i nastavi – prelazak sa nastavno-lekcijskog na nastavno-ciljno planiranje. Primjena je počela od I razreda, a naredne godine učenici IV razreda po starom programu administrativno su prešli u VI razred po reformisanom programu. Svake sljedeće školske godine se uključivala nova grupa škola (B, C, D i E).

Na nacionalnom nivou propisani su ciljevi i standardi. Put ka njihovom ostvarivanju prepušten je školi i nastavniku. Da bi se utvrdili i kontinuirano pratili rezultati ovako organizovanog sistema, pored svakodnevnog ocjenjivanja i interne evaluacije, neophodna je i eksterna evaluacija. Eksternom evaluacijom, tj. nacionalnim testiranjima koja se sprovode prema strogo definisanim procedurama i standardizovanim testovima, mjeri se da li su i koliko učenici/učenice dostigli standarde definisane obrazovnim programima. Na osnovu podataka koji se dobiju analizom rezultata radiće se na unapređivanju kvaliteta obrazovanja. Za pripremu testova odgovoran je Ispitni centar.

Ovo nacionalno testiranje je imalo eksterni karakter. Testovi i upitnici su pripremljeni u Ispitnom centru. Testiranje se sastojalo se od:

- testiranja iz maternjeg jezika i književnosti i matematike u III razredu;

- testiranja iz maternjeg jezika i književnosti, matematike i prvog stranog jezika u VI razredu;
- upitnika koji su popunjavali učenici VI razreda, nastavnici testiranih predmeta i direktori škola.

Za učenike čiji je maternji jezik albanski sav test-materijal je preveden, a za albanski jezik i književnost sastavljen je poseban test.

Uzorak je čitava populacija učenika III (3977 učenika) i VI (6705 učenika) razreda osnovne škole (75 škola iz grupa A, B i C) koji uče po novom reformisanom programu.

Obrada podataka

Podaci su obrađivani programima koji se zasnivaju na klasičnoj test teoriji i programima zasnovanim na ART teoriji. To su SPSS, Tia Plus, OPLM i SAUL zavisno od toga koji se podaci traže.

Rezultati

Rezultai će dati odgovor na pitanje u kojoj mjeri su dostignuti standardi koji su propisani predmetnim programima. Dobila se skala za poređenje svih narednih mjerenja.

Moći će da se vrši poređenje postignuća po pojedinim područjima unutar predmeta, rezultata po područjima za pojedine populacije, prosječnih postignuća po školskim ocjenama (VI razred), polu, školskoj spremi roditelja, zaposlenosti roditelja...

Nakon analize rade se tri izvještaja koji imaju različitu namjenu (za stručnu javnost, za kreatore obrazovne politike i za škole koje su učestvovala u testiranju). Ovom prilikom istaći ćemo kakav izvještaj dobijaju škole.

Eksterno testiranje je jedan od modela koji se koristi za unapređivanje kvaliteta obrazovanja. Svaka škola dobija izvještaj – analizu postignutih rezultata njenih učenika. Izvještaj se pravi po predmetnim područjima: maternji jezik i književnost – III razred (čitanje, semantika, pisanje i gramatika), matematika – III razred (operacije, brojevi i rad s podacima i geometrija), maternji jezik i književnost – VI razred (čitanje, semantika, pisanje i gramatika), matematika – VI razred (operacije, brojevi, geometrija i razlomci), engleski jezik – VI razred (čitanje, gramatika i vokabular). Za svako područje dobija se raspodjela postignuća (histogram) na nivou države (aritmetička sredina i standardna devijacija). Škola poredi svoja prosječna postignuća s državnim prosjekom. Pored ovog, škole dobijaju i grafik kumulativne raspodjele procenata postignuća za svaku oblast. Na osnovu njega, mogu odrediti tačnu poziciju svakog svog testiranog učenika u odnosu na sve učenike u državi koji su radili tu oblast. Škola dobija i rang-listu postignuća učenika po oblastima. Iz liste se ne može utvrditi identitet nijednog učenika, ali se može uporediti postignuće svakog učenika u odnosu na ostale i na državni prosjek. Ovakvim načinom rada pruža se još jedna mogućnost školama da u skladu sa svojim specifičnim uslovima rada i specifičnom unutrašnjom dinamikom, a upoređujući se sa prosječnim postignućima na nivou države, vrše samoevaluaciju. Ovo podrazumijeva preuzimanje odgovornosti za vlastiti rad, a nadamo se da će biti i dobra motivacija za unapređivanje kvaliteta rada škole i ostvarivanje boljih rezultata budućih generacija.

DOPUNSKI PROGRAM OBUKE POČETNOG ČITANJA I PISANJA:
PRISTUP I EVALUACIJA POSTUPKA

Maja Kostić¹, Nadežda Krstić², Slobodanka Gašić-Pavišić¹, Oliver Tošković³

¹ Institut za pedagoška istraživanja, Beograd

² Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju Univerziteta u Beogradu

³ Filozofski fakultet Kosovska Mitrovica

Teškoće savladavanja početnog čitanja i pisanja nalaze se među najistaknutijim problemima koji se javljaju u prvim razredima osnovne škole (*Hrnjica S i sar., Škola po meri deteta, SCUK 2007*), a iza ovih mogu, iako ne nužno, ležati ozbiljne teškoće kognitivne obrade, više ili manje specifično vezane za domen (*Krstić i sar., Psihijatrija Danas 34:2002*). U pedagoškoj literaturi i danas postoje određene nedoumice, kako u vezi opšteg pristupa obuci tako i u pogledu dopunskih intervencija kojima bi se ove smetnje mogle umanjiti (npr. *Edwards L. J Lear Disab 36:2003; Monteallegre R i sar. Act Colom Psicol 1:2006*), dok u našim školama za sada ne postoji sistematski prilaz ovom problemu.

U ovakvom kontekstu kreiran je i primenjen eksperimentalni model dopunske obuke početnog čitanja i pisanja u dve beogradske osnovne škole, koji je primenjen u grupi od trideset i jednog deteta, tri puta nedeljno u trajanju od 45 minuta, tokom dva meseca. Korisnici programa su predstavljali deo veće grupe učenika sa smetnjama ovladavanja čitanjem i pisanjem prema proceni učitelja (izdvojeno je šezdesetoro od ukupno 217 učenika prvih razreda), a za koje je dobijena saglasnost roditelja da budu uključeni u dodatni rad. Program je formulisan na osnovu logopedskih procedura individualnog tretmana razvojnih smetnji čitanja i pisanja (*Vladislavljević S. Poremećaji čitanja i pisanja, ZUNS, Bgd 1986*) i prvenstveno fokusiran na dve oblasti: a) tehnike savladavanja fonološke kompetencije i b) razvoj vizuomotorne i grafomotorne koordinacije. U opštem dizajnu programa poštovani su zahtevi razvojnosti i kontinuiteta, a sam rad je organizovan u manjim grupama (4–5) dece.

Pošto je primena programa započeta procenom opštih i jezičkih i sposobnosti čitanja i pisanja kod svih šezdesetoro izdvojene dece i pošto su pokazatelji opštih (Ravenove progresivne matrice u boji) i jezičkih sposobnosti (Semantički test, Test tri slike i Globalni artikulacioni test, iz: *Kostić i sar. Testovi za ispitivanje govora i jezika, ZUNS 1983*) pokazali da je moguće uporediti postignuće dece uključene u program i one van njega, odmah nakon završetka programa, kao i tri meseca docnije, obavljena je ponovljena procena sposobnosti čitanja i pisanja s ciljem evaluacije neposrednih i odloženih efekata samog programa. Razlike između grupa, na devet pojedinačnih mera različitih aspekata sposobnosti čitanja/pisanja dobijenih iz tri procene, proveravane su dvofaktorskom analizom varijanse za ponovljena merenja; konzistentno značajni efekti grupe i/ili vremena dobijeni su samo na merama fonološke kompetencije, ali ne i vizuomotorne i grafomotorne organizovanosti. Nalazi u celini ukazuju na pozitivne efekte, čak i relativno kratkotrajne, dopunske obuke početnog čitanja na način na koji je izvedena, što je u skladu s rezultatima savremenih istraživanja efekata tretmana/ojačavanja fonoloških sposobnosti (npr. *Richards T i sar, J Neuroling 19:2006*).

KONSTRUKCIJSKA REŠENJA U UDŽBENIKU I POTENCIJALNI
ISHODI UČENJA: KOMPARATIVNA ANALIZA PITANJA I
ZADATAKA U UDŽBENICIMA ISTORIJE I METODA UČENJA KOJE
MOGU DA PODSTIČU

Ana Pešikan, Slobodanka Antić

Institut za psihologiju Fiozofski fakultet Beograd
Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Beograd

U ovom radu analiziramo samo jednu strukturalnu komponentu udžbenika – pitanja, naloge i zadatke (PNZ), jer je ona jedna od ključnih za aktiviranje učenika. Interesovalo nas je da vidimo kako različiti načini konstrukcije i realizacije PNZ dovode do različitih ishoda učenja (pokretanjem različitih metoda učenja u udžbeniku).

U radu smo na primeru 5 udžbenika istorije iz različitih zemalja (dva iz Srbije stari i novi, po jedan iz Crne Gore, Italije i Nemačke) na zajedničkoj temi (Stari Egipat) analizirali kako su konstruisani i realizovani PNZ u toj temi. Koristili smo metodu analize sadržaja. Jedinica analize nam je bilo pitanje, nalog ili zadatak. U analizi smo se fokusirale na broj, mesto, kvalitet PNZ i njihove potencijalne efekte. Kvalitet PNZ određuju tri parametra: (1) kvalitet realizacije pojedinog PNZ (smislenost/besmislenost); (2) forma PNZ i (3) nivo znanja i umenja koji se kroz aktivnosti u PNZ može postići.

U analizi smo se osvrnuli na broj i mesto na kome se u poglavlju/lekciji nalaze PNZ. Broj PNZ varira od 2 (Srbija, 02) do 47 (Nemačka, 04). U udžbeniku je neophodno da postoje kvalitetni PNZ, ali je nemoguće definisati njihov minimalan i maksimalan broj, jer to zavisi od konstrukcije lekcije i ciljeva koji se njom nastoje ostvariti. Sam broj PNZ u poglavlju/lekciji ne može nam ništa reći o kvalitetu udžbenika, ne postoji direktna korelacija broja PNZ i kvaliteta udžbenika, ali je nesumnjivo da je mali broj PNZ ozbiljan signal ograničenih mogućnosti udžbenika da aktivira učenika i podstakne učenje.

Ključna analiza se odnosi na metode učenja koje mogu da pokrenu PNZ u datim udžbenicima. Dobijeni nalazi pokazuju:

- u našim udžbenicima se, nažalost, još uvek sreću nefunkcionalni (besmisleni) PNZ, Srbija 2007 – čak 17%, Crna Gora 2005 – 12%, što šteti učenicima, demotiviše ih i predstavlja rasipanje resursa.
- udžbenici u Srbiji (2002, 2007) dominantno zahtevaju reprodukciju sadržaja (80% i 78%) uz odsustvo dobrih zadataka razumevanja (0 i 13%).
- nemački i italijanski udžbenici odskaku po kvalitetu svojih reproduktivnih PNZ, jer oni po pravilu ne traže doslovno ponavljanje relevantnih sadržaja, već reprodukciju znanja stavljaju u takvu formu PNZ koja onemogućava doslovno učenje, učenje napamet.
- udžbenici Crne Gore, Nemačke i Italije obiluju dobrim zadacima razumevanja (62%, 49% i 35 %).
- nemački udžbenik pored ovih, ima i PNZ koji podstiču više oblike učenja i nivoa znanja kao što su rešavanje problema, primena znanja, divergentno mišljenje i sposobnost evaluacije (30%).

Ovi rezultati govore o različitim dometima (ograničenjima) analiziranih udžbenika, tj. o tome kakva znanja u najboljem slučaju učenik može da ponese koristeći samostalno udžbenik. Jedan od važnih zaključaka je da se udžbenici međusobno veoma razlikuju po načinu korišćenja PNZ: od potpunog nepoznavanja njihovog značaja i isključivanja iz udžbenika (Srbija, 2007), do toga da su oni važna komponenta koja dosledno prati osnovni tekst i služi za njegovo

razumevanje i dodatno osmišljavanje, kao i za primenu stečenog znanja (Nemačka, 2004). Ovo dalje govori o različitom (ne)shvatanju uloge udžbenika u procesu obrazovanja i reperkusijama tog shvatanja na konstrukciju udžbenika.

Ključne reči: metode učenja, udžbenici istorije, ishodi učenja, konstrukcija pitanja, naloga i zadataka

RAZVOJNA PSIHOLOGIJA

INDIKATORI DUGOROČNOG PAMĆENJA NA REJ-OSTERAJTOVOM TESTU SLOŽENE FIGURE

Jasmina Vuksanović¹, Boban Petrović², Irena Avramović-Ilić¹, Aleksandra Jovanović¹

¹Državni univerzitet u Novom Pazaru

²Asocijacija za promovisanje inkluzije Srbije

Rej-Osterajtov test složene figure predstavlja dobar indikator sposobnosti planiranja i organizacije, kao i sposobnosti kratkoročnog i dugoročnog pamćenja relevantnih vizuelnih informacija, te se koristi u istraživačke svrhe za ispitivanje razvoja vizuo-perceptivne organizacije, vizuelne kratkoročne i dugoročne memorije, kao i egzekutivnih funkcija. U našem istraživanju postavili smo sledeće ciljeve: da utvrdimo, na osnovu mera sa ovog instrumenta, koji su indikatori dugoročnog pamćenja i da utvrdimo da li je uticaj indikatora stabilan tokom razvoja ili su sa uzrastom prisutne izvesne promene.

Ispitivanjem su bila obuhvaćena deca prvog i drugog razreda redovne osnovne škole u centru Beograda. Deca su testirana dva puta, na početku školske godine i nakon 9 meseci.

Procedura primene testa se sastoji iz dva dela. U inicijalnom delu testa ispitaniku se daje nalog da što preciznije precrta složeni geometrijski stimulus na praznom listu hartije. Figura je podeljena na osamnaest elemenata, a svaki od njih se različito ocenjuje u zavisnosti od prisustva i preciznosti kopiranja. Prilikom precrtavanja ispitaniku su davane boje različitih boja. Tako je omogućena procena strategije precrtavanja figure. Evaluacijom podataka dobijaju se četiri skora: skor koji čini ukupan broj poena, skor koji se odnosi na strategiju precrtavanja, skor koji čini ukupno vreme, kao i skor koji se odnosi na to kako je figura postavljena na prostoru papira (da li je rotirana ili nije).

Dugoročno vizuelno pamćenje merili smo u drugom delu testa, 20 minuta nakon završetka inicijalnog dela testa. Mere dugoročnog pamćenja činili su: ukupan broj poena tokom crtanja figure po sećanju, strategija crtanja, kao i vreme potrebno za crtanje figure po sećanju.

Za obradu podataka, pored osnovnih deskriptivnih podataka i kontingencijskih tabela, korišćena je multipla regresiona analiza i Kraskal-Volisov test.

Dobijeni rezultati pokazuju da je broj ostvarenih bodova pri inicijalnom precrtavanju najpouzdaniji indikator dugoročnog pamćenja, dok vreme potrebno za precrtavanje figure i strategija precrtavanja imaju ulogu samo u slučaju uzimanja u obzir korespondentnih mera sa odloženog crtanja. Ovakav trend ostaje stabilan tokom vremena i u prvom i u drugom razredu.

Budući da je utvrđeno da strategija precrtavanja visoko korelira s brojem bodova, uradili smo dodatne analize. Podaci pokazuju da je prisutan razvojni trend od nezrelih ka zrelim strategijama precrtavanja složene figure, s tim što se najveći skok dogodio tokom drugog razreda, odnosno u periodu između prvog i drugog testiranja. Analize su pokazale i da su deca, koja su koristila zrele strategije pri precrtavanju u inicijalnom delu testa, koristila zrele strategije crtanja i na merama odloženog pamćenja i ta su deca pamtila najviše elemenata. Deca koja su koristila strategije koje pripadaju prelaznim oblicima precrtavanja figure (precrtavanje deo po deo) u najvećem procentu su na meri dugoročnog pamćenja koristila zrele strategije crtanja, dok su deca koja su koristila nezrele strategije precrtavanja uglavnom koristila nezrele strategije i na meri dugoročnog pamćenja i ona su pamtila u proseku najmanje elemenata.

UZORI SREDNJOŠKOLACA U SRBIJI

Ivana Stepanović, Dragica Pavlović Babić, Zora Krnjaić

Institut za psihologiju, Filozofski fakultet u Beogradu

Problem. Na inicijativu Ministarstva omladine i sporta republike Srbije Institut za psihologiju sproveo je opsežnu empirijsku studiju u okviru projekta „Svakodnevnica mladih u Srbiji“, koja se bavila istraživanjem različitih segmenata slobodnog vremena srednjoškolaca. Deo te studije bio je posvećen istraživanju njihovih uzora. S obzirom da se adolescenti nalaze u intenzivnom periodu emocionalnog i socijalnog razvoja, zanimljivo je saznati nešto više o osobama na koje se ugledaju i koje delom oblikuju pomenute aspekte razvoja. Saznanja o uzorima adolescenta pružaju priliku da „zavirimo“ u njihov vrednosni sistem i da otkrijemo iz kojih sfera privatnog i javnog života dolaze osobe na koje se mladi ugledaju. Takođe, značajno je ispitati povezanost socio-demografskih i drugih varijabli (pol, tip škole, obrazovanje roditelja, region, veličina mesta u kome ispitanik živi, školski uspeh...) s varijablama kojima su ispitivani uzori.

Metod. Uzori su ispitivani kroz dva pitanja. Prvim pitanjem tražili smo od učenika da navedu do tri osobe iz privatnog života, bilo da su one žive ili ne, za koje bi mogli da kažu da bi voleli da budu kao te osobe, kao i da navedu razloge navođenja tih osoba. Drugo pitanje bilo je identično, ali se odnosilo na osobe iz javnog života. Uzori iz javnog života kategorisani su po uzoru na pređašnja istraživanja (sport, estrada, politika, elitna kultura, ostalo).

Uzorak. Uzorak je bio prigodnog tipa. Ispitano je 2426 učenika srednjih škola od I do IV razreda iz 9 gradova Srbije. Srbija je podeljena na tri dela: severni, centralni, južni. U okviru svakog dela ispitivanje je obavljeno u tri grada (veliki, srednji i mali). Ispitivani su učenici iz različitih tipova škola (gimnazije, stručne četvorogodišnje, stručne trogodišnje škole).

Glavni nalazi. Uzore iz privatnog života navodi 53,9% učenika. Majke su najčešći uzori iz privatnog života, njih navodi 16,2% učenika iz uzorka, tj. 30,1% učenika od onih koji su naveli uzor. Najveći broj učenika kao razlog navođenja majki ističe njihovu dobrotu i plemenitost. Približno polovina ispitanika (49,3%) ima uzore među javnim ličnostima. Broj osoba koje mladi navode je veliki (109), tako da nema osobe koju je kao uzor navelo više od 3% ispitanika iz uzorka, tj. 6% od onih koji navode javne uzore. Uzori mladih su najčešće iz sveta estrade (28% ispitanika iz uzorka, 57% od onih koji imaju uzore iz ove sfere). Najčešći razlog zbog kojih učenici navode javne ličnosti kao uzore vezani su za to da one dobro obavljaju posao kojim se bave, a na drugom mestu je prestiž koji imaju (slava, novac, bogatstvo). Pokazalo se da postoji povezanost kategorija javnih uzora koje

učenici preferiraju (sport, estrada, politika, elitna kultura, ostalo) i sledećih varijabli: pol ($\chi^2=200,554$; $df=4$; $p=0,01$), region ($\chi^2=33,574$; $df=12$; $p=0,01$), tip škole ($\chi^2=52,746$; $df=8$; $p=0,01$), obrazovanje majke ($\chi^2=39,726$; $df=24$; $p=0,02$), obrazovanje oca ($\chi^2=38,900$; $df=24$; $p=0,03$). Povezanost ne postoji sa školskim uspehom i veličinom mesta.

Diskusija. Istraživanje je pružilo obilje podataka za analizu i poređenje sa prethodnim istraživanjima ove vrste. Podaci o privatnim uzorima nisu direktno uporedivi s tim istraživanjima s obzirom da u njima nije postojalo zasebno pitanje vezano za ovu kategoriju uzora. Podaci o javnim uzorima i razlozima njihovog navođenja kategorisani su na način koji omogućava direktno poređenje sa ostalim istraživanjima koja su se bavila ovim problemom.

SVAKODNEVICA MLADIH U SRBIJI: ODNOS S RODITELJIMA

Jelena Pešić, Marina Videnović i Dijana Plut

Institut za psihologiju, Beograd

Problem. U radu se prikazuje deo rezultata empirijske studije o svakodnevici mladih u Srbiji, sprovedene 2007. godine. Kada je reč o odnosu mladih s roditeljima, podaci dobijeni upitnikom pokazali su, pomalo neočekivano, da svega 7% mladih nije zadovoljno svojim odnosom s roditeljima, dok je 48% u potpunosti zadovoljno, a 45% uglavnom zadovoljno. Takođe, samo 9% mladih procenjuje da im nesuglasice i svađe s roditeljima predstavljaju veliki problem. S obzirom na razvojne osobenosti adolescentnog uzrasta, zapitali smo se da li mladi zaista imaju dobar, harmonizovan odnos s roditeljima ili taj odnos nije posebno intenzivan, pa samim tim ni konfliktan. Ujedno smo želeli da testiramo opravdanost relativno raširenog uverenja po kome je odsutnost roditelja zbog posla i njihova okupiranost brigom oko obezbeđivanja egzistencije jedan od glavnih razloga zbog kojih nema dovoljno komunikacije između dece i roditelja.

Metod i uzorak. U istraživanju su korišćeni upitnik i budžet vremena mladih (opis aktivnosti tokom jednog dana, podeljenog na polučasovne intervale). Podaci iz budžeta vremena uključeni su u analizu jer nas je zanimalo koliko vremena mladi provode sa svojim roditeljima i u kojim aktivnostima, kao i da li je to povezano s njihovom procenom o kvalitetu odnosa s roditeljima. Istraživanje je obavljeno na uzorku od 2419 mladih u Srbiji. Uzorak je stratifikovan po: regionu (Beograd, Severna, Centralna i Južna Srbija), uzrastu (od I do IV razreda srednje škole) i tipu škole (gimnazije i srednje stručne škole). Podaci o socio-ekonomskom statusu porodice pokazuju da se radi o mladima iz različitih socijalnih slojeva. Analiza budžeta vremena urađena je na uzorku iste strukture, od 922 ispitanika.

Rezultati s diskusijom. Većini mladih zaposlena su oba roditelja, s tim što ima više zaposlenih očeva (78%) nego majki (66%). Ukupno vreme koje njihovi roditelji dnevno provode na poslu mladi procenjuju ovako: uobičajenih 8 sati na poslu provodi 74% majki i 53% očeva; između 8 i 12 sati zbog posla je odsutno 23% majki i 40% očeva, a više od 12 sati 3% majki i 7% očeva. U zajedničkim aktivnostima sa svojim roditeljima mladi u proseku provode između jednog i dva sata dnevno, nešto manje radnim danom ($M=1.2$, $SD=1.41$) nego subotom ($M=1.8$, $SD=2.31$). Ako detaljnije pogledamo podatke za subotu, kao informativnije, vidimo da 40% mladih ne provede tog dana ni jedan čas sa svojim roditeljima (8% pola časa, a 32% manje od pola časa). Najzastupljenije zajedničke aktivnosti su: gledanje televizijskog programa (32% odgovora za radni dan i 33% za subotu), obedovanje (29% i 28%), druženje i razgovor (15% i 12%) i obavljanje kućnih poslova (5% i 13%).

Na osnovu ovih podataka mogli bismo reći da roditelji, a pogotovo očevi, zaista dosta vremena provode na poslu, kao i da mladi ne provode mnogo vremena u zajedničkim aktivnostima sa svojim roditeljima. Međutim, količina vremena provedenog u zajedničkim aktivnostima nije statistički značajno povezana sa zaposlenošću roditelja, niti sa količinom vremena koje oni dnevno provode na poslu. Takođe, nije povezana ni s procenom mladih o kvalitetu njihovog odnosa sa roditeljima. Opravdano je pretpostaviti da veću ulogu ima kvalitet interakcije u tom „zajedničkom vremenu“. Relativno mala zastupljenost aktivnosti koje podrazumevaju pravu interakciju i razmenu sugerise da odnos mladih i roditelja nije posebno intenzivan, ali je to svakako problem koji će biti predmet daljih analiza.

KONCEPCIJE MUDROSTI KOD LAIKA

Jelena Radišić, Aleksandar Baucal

Filozofski fakultet, Beograd

Istraživanje ispituje shvatanje pojma mudrosti u laika i dio je veće kros-kulturalne studije koja se sprovodi u još pet zemalja (Japan, Kina, Ukrajina, SAD i Kanada). U radu su razmotreni različiti pristupi definisanja mudrosti, a zatim je izložena metodologija istraživanja.

Mudrost se posmatra kao vrhunac ličnog razvoja individue; kao pojam nije ju lako operacionalizovati, a gledano kroz istoriju, češće je posmatrana u okviru domena filozofije i religije. Tek od skora mudrost ulazi u polje istraživanja psihologa, ali podaci su nepotpuni. Veliki broj studija je pokušao da utvrdi implicitne predstave o mudrosti, neke su uzimale u obzir uzrasne razlike, dok neke istražuju razlike između pojedinih subkultura (Sternberg, 1985; Bluck & Glück, 2004; Takahashi, & Ide, 2003). Razlike između kultura ostaju najveća nepoznanica (Takahashi, 2000; Takahashi & Bordia, 2000; Takahashi & Ide, 2003; Yang & Sternberg, 1997).

U prvoj fazi istraživanja uzorak je sastavljen prigodnim putem. Prvi dio uzorka činilo je 50 osoba starijih od 65 godina (25 muškaraca i 25 žena), a uslov učesća bio je da učesnici nisu teolozi ili filozofi. Drugi dio uzorka činilo je 50 osoba starosti od 2. do 30 godina (25 muškaraca i 25 žena), koji takođe po profesiji nisu teolozi ili filozofi, niti pohađaju studije iz tih oblasti. U ovoj fazi ispitanici su imali zadatak da u okviru strukturiranog intervjua (trajanje u prosjeku 35 minuta) odgovore na tvrdnje sledećih instrumenata: *Foundational Values Scale* (Jason et al., 2001); *3-Dimensional Wisdom Scale* (Ardelt, 2003) i *Satisfaction with Life Scale* (Pavot & Diener, 1993). Ispitanici su također odgovorili i na pitanja iz demografskog upitnika.

U drugoj fazi ispitivanja našlo se 24 ispitanika iz predhodne faze, oba pola bila su podjednako zastupljena (12 muškaraca i 12 žena), kao i oba starosna uzorka (12 ispitanika iz starijeg i 12 ispitanika iz mlađeg uzorka). Kriterijum izbora je bio visok, odnosno nizak skor na 3-Dimensional Wisdom Scale. Iz obe starosne grupe izabrano je po tri ispitanika s najvišim i najnižim skorom, pri čemu je uzet u obzir pol. Svaki ispitanik je zatim kontaktiran ponovo (ova mogućnost mu je najavljena u prvoj fazi istraživanja), a s njim je zatim obavljen polustrukturirani intervju prilikom koga su ispitanici odgovarali na pitanja o svojoj životnoj priči, idealnom primjeru mudre osobe, da li je mudrost nešto što se može naučiti i sl. (Bluck & Glück, 2004). Svi intervjui su snimani, a trajali su u prosjeku 1 h.

Preliminarni rezultati pokazuju da korišćeni instrumenti posjeduju zadovoljavajuće metrijske karakteristike za njihovu primjenu u Srbiji, ali i da ispitanici tipski reaguju na pojedine tvrdnje date u instrumentima, što je uslovljeno kako starosnom grupom kojoj pripadaju tako i kulturološkim prilikama na našem području. S obzirom na postignuća na 3-Dimensional Wisdom Scale pokazalo se da su ispitanici s visokim skorovima u mlađem uzorku oni koji završavaju svoje akademsko obrazovanje u roku ili su već započeli svoje profesionalne karijere, odvojeni su od primarne porodice, imali su priliku da putuju i upoznaju se s drugim kulturama, dok oni sa niskim skorovima prolongiraju svoje studije, nemaju radnog iskustva ili je ono veoma kratko. U starijem uzorku visoke skorove na 3-Dimensional Wisdom Scale postižu osobe visokog obrazovanja, stabilnih karijera. Ove osobe su imale mogućnost da se upoznaju i s drugim kulturama življenja, a na ličnom planu su pretrpjeli gubitak ili su prošli kroz različita životna iskušenja.

Ključne riječi: mudrost, naučne i laičke koncepcije

INVENTAR KONFLIKTNIH SADRŽAJA – KONSTRUKCIJA INSTRUMENTA ZA ISPITIVANJE KONFLIKATA U ADOLESCENCIJI

Danijela Petrović

Filozofski fakultet, Beograd

Problem. Retrospekcija konfliktnih epizoda jedna je od metoda koja se koristi za ispitivanje aktuelnih sukoba adolescenata. Kako bi se obezbedila tačnost i ujednačenost retrospekcije, u istraživanjima se obično upotrebljavaju liste razloga sukobljavanja koje najčešće nisu sveobuhvatne i empirijski validirane. Zbog toga je naš cilj bio da konstruišemo Inventar konfliktnih sadržaja – merni instrument koji će u isto vreme biti empirijski zasnovan i dovoljno obuhvatan da registruje raznovrsnost razloga zbog kojih dolazi do sukoba u adolescenciji.

Metod i rezultati. Da bismo konstruisali Inventar konfliktnih sadržaja i proverili njegovu reprezentativnost, sproveli smo tri studije. U prvoj studiji identifikovani su razlozi zbog kojih adolescenti dolaze u sukob sa svojim vršnjacima, prijateljima, mladićem/devojkom, nastavnicima, roditeljima i braćom/sestrama. U ovoj studiji učestvovalo je 882 učenika V i VIII razreda osnovne škole i III razreda srednje škole iz 7 gradova u Srbiji. Za prikupljanje podataka o razlozima sukobljavanja korišćen je upitnik sa otvorenim pitanjima. Na osnovu analize dobijenih odgovora, za svaki tip socijalnih odnosa izdvojena je lista najčešće pominjanih razloga sukobljavanja. Ova empirijski dobijena lista razloga sukobljavanja bila je osnova za konstrukciju *Inventara konfliktnih sadržaja*. Drugi izvor podataka za konstrukciju ovog mernog instrumenta bili su razlozi sukobljavanja koji su izdvojeni na osnovu analize relevantne literature o adolescenciji i analize rezultata dosadašnjih istraživanja o konfliktima u adolescenciji. Objedinjavanjem ova dva izvora podataka konstruisana je radna verzija *Inventara konfliktnih sadržaja* koja je sadržala 65 stavki. Radna verzija *Inventara konfliktnih sadržaja* je zatim testirana u drugoj studiji na uzorku od 251 učenika VI razreda osnovne škole i II razreda srednje škole iz Beograda. Na osnovu podataka o učestalosti izdvajanja stavki, iz *Inventara konfliktnih sadržaja* su, kao nediskriminativne, izbačene stavke koje je navodilo manje od 10% ispitanika. Prema ovom kriterijumu iz *Inventara konfliktnih sadržaja* ukupno je odbačeno 15 stavki. Reprezentativnost *Inventara konfliktnih sadržaja* proverena je u trećoj studiji na uzorku od 530 učenika VI razreda osnovne škole i II razreda

srednje škole iz deset gradova u Srbiji. Podaci dobijeni u trećoj studiji pokazuju da je svaki od 50 razloga iz Inventara konfliktnih sadržaja izdvojilo preko 10% ispitanika, što govori o dobroj reprezentativnosti i postojanoj strukturi ovog instrumenta. Takođe, dobijeni podaci pokazuju da se iz opšte forme *Inventara konfliktnih sadržaja* mogu izdvojiti tri skraćene forme, tj. odvojene liste za ispitivanja konflikata odnosu s roditeljima (25 stavki), braćom/sestrama (13 stavki) i vršnjacima (19 stavki).

Diskusija. *Inventar konfliktnih sadržaja*, koji smo konstruisali za potrebe ispitivanja konflikata u adolescenciji, predstavlja obuhvatnu, reprezentativnu i empirijski zasnovanu listu od 50 razloga zbog kojih se mladi u ranoj i srednjoj adolescenciji, obično sukobljavaju sa svojim vršnjacima, nastavnicima i u porodici. Ovakav merni instrument doprinosi verodostojnosti retrospekcije konfliktnih epizoda i time u velikoj meri unapređuje metodologiju ispitivanja konflikata u adolescenciji. Dodatna prednost ovog instrumenta jeste i mogućnost njegovog fleksibilnog zadavanja. Pored opšte forme inventara (kojom se paralelno ispituju konflikti u više tipova socijalnih odnosa) u istraživanjima se mogu koristiti i skraćene forme inventara, kojima se ispituju konflikti samo u jednom tipu socijalnih odnosa.

PERCEPCIJA KARAKTERISTIKA I EFEKATA VRŠNJAČKIH KONFLIKATA

Danijela Petrović

Filozofski fakultet, Beograd

Problem. Ovaj rad imao je za cilj da ispita kako adolescenti opažaju karakteristike i efekte aktuelnih vršnjačkih konflikata kroz njihovo kontrastiranje sa konfliktima u drugim, za adolescente značajnim tipovima interpersonalnih odnosa, kako bi se na osnovu dobijenih podataka razmatrala socijalizacijska funkcija vršnjačkih sukoba u ranoj i srednjoj adolescenciji.

Metod. U radu su izloženi rezultati ispitivanja sprovedenog na uzorku od 530 adolescenata iz deset gradova u Srbiji. Istraživanjem su bila obuhvaćena dva uzrasna nivoa (12 i 16 godina). Karakteristike i efekti vršnjačkih konflikata u adolescenciji izdvojeni su kroz njihovo poređenje u odnosu na konflikte sa prijateljima, romantičnim partnerom, roditeljima, braćom/sestrama i nastavnicima. Za ispitivanje percepcije karakteristika i efekata konflikata korišćena je metoda retrospekcije konfliktnih sadržaja sa vremenskim intervalom prisećanja od nedelju dana.

Rezultati. Rezultati istraživanja pokazuju da je tip interpersonalnog odnosa najznačajnija determinanta karakteristika i efekata konflikata u adolescenciji. Uzrast je drugi po važnosti faktor razlikovanja karakteristika i efekata konflikata, dok su polne razlike najmanje izražene. Mada su redi nego sukobi sa roditeljima i braćom/sestrama, konflikti sa vršnjacima u adolescenciji su rasprostranjen fenomen. U proseku se adolescenti sa svojim vršnjacima u toku jedne nedelje sukobe više od 13 puta, tj. skoro dva puta u toku jednog dana. Razlozi zbog kojih dolazi do sukoba sa vršnjacima su umereno značajni. Najčešći razlozi sukobljavanja su zadirkivanje i neumesne šale, namerno provociranje, ogovaranje, vredanje i nepoštovanje razlika u mišljenju. Posle nastavnika, vršnjaci su za adolescente najmanje značajne osobe u sukobu. U odnosu na konflikte u ostalim tipovima socijalnih odnosa, konflikti sa vršnjacima su za adolescente najmanje neprijatni, kako tokom, tako i nakon njihovog odvijanja. Popuštanje je najmanje, a nadmetanje je najviše zastupljena strategija rešavanja sukoba sa vršnjacima, a

najčešće se iz njih izlazi sa ostvarenim dobitkom (u potpunosti ostvarenim ciljem) ili kompromisom. Nakon konflikata sa vršnjacima ne dolazi do prekida komunikacije i ovi konflikti pretežno nemaju uticaja na postojeći vršnjački odnos. Kao i većina sukoba na ovom uzrastu, sukobi sa vršnjacima su kratkotrajne konfliktne epizode.

Diskusija. Dobijeni rezultati pokazuju da konflikti sa vršnjacima imaju svoje specifičnosti po kojima se razlikuju od konflikata u drugim inpersonalnim odnosima. Suprotno stereotipiji o destruktivnoj prirodi konflikata u adolescenciji, adolescenti konfliktne pretežno opažaju kao benigne događaje, kratkotrajne socijalne epizode, sa malo pozitivnih i negativnih posledica po postojeći odnos. Razvojni potencijal konflikata sa vršnjacima se sastoji u tome da su oni mesto gde adolescenti praktikuju suprotstavljanje i zastupanje sopstvenih stavova, što predstavlja «usputnu stanicu» na putu osvajanja autonomije u odnosu sa roditeljima. Sukobi sa vršnjacima su sukobi sa ravnopravnim parterima jer je moć u vršnjačkim odnosima približno podjednako distribuirana. Oni se odvijaju „izvan okrilja odraslih“, tako da u konfliktima sa vršnjacima, adolescenti mogu da praktikuju i isprobaju strategije koje zbog upliva roditelja nisu u mogućnosti da koriste kada se sukobljavaju sa braćom i sestrama. Zbog toga je proklizavanje u pravcu korišćenja agresivnih strategija rešavanja sukoba potencijalna opasnost koju vršnjački konflikti nose u sebi.

RAZLIKE MEĐU POLOVIMA U NAČINU NA KOJI MLADI PROVODE DANE

Marina Videnović, Jelena Pešić, Dijana Plut
Institut za psihologiju, Beograd

Rad predstavlja deo istraživačkog projekta "Svakodnevnica mladih u Srbiji" koji je realizovan u saradnji Instituta za psihologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu i Ministarstva omladine i sporta Republike Srbije. Cilj ovog istraživanja je bio da se ispita koje razlike postoje između srednjoškolaca i srednjoškolki u Srbiji u načinu kako provode svakodnevnicu. Oslonac za pretpostavku da je opravdano očekivati ove razlike nalazimo u rezultatima dosadašnjih istraživanja slobodnog vremena mladih. U ovoj oblasti, nalazi koji se najčešće navode su da devojke u odnosu na mladiće provode slobodno vreme češće u grupnim aktivnostima nego individualnim, okrenutije su aktivnostima stvaralačkog karaktera, ali, sa druge strane, ređe se bave sportom i manje koriste elektronske medije (Verma, S., & Larson, R., 2003). Ovo je neeksperimentalno istraživanje. Uzorak je činilo 922 srednjoškolca iz sva četiri razreda srednje škole koji pohađaju različite tipove škola (gimnazija, srednja stručna) i žive u različitim regionima (Beograd, Severna, Centralna i Južna Srbija). Konstruisan je upitnik u kome je zadatak ispitanika bio da opiše kako je proveo jedan radni dan i jednu subotu. Na osnovu analize sadržaja prikupljenih opisa, izdvojene su aktivnosti. Za svaku aktivnost posmatrano je koliko je vremenski zastupljena u svakom od opisa. Pri obradi podataka korišćena je kanonička diskriminaciona analiza. Zaključak je da postoji efekat pola u načinu provođenja kako radnog dana ($F(1, 920) = 281.267; p < .001$) tako i subote ($F(1, 920) = 296.162; p < .001$). U oba slučaja izdvojena je jedna diskriminaciona funkcija koja razlikuje dve grupe ispitanika. Na osnovu njih uspešno je klasifikovano 79% ispitanika za radni dan i 84% za subotu. Dobijeno je da su srednjoškolci više okrenuti aktivnostima vezanim za sport i upotrebu kompjutera, dok srednjoškolke više vremena provode u kućnim druženjima i više uče.

SOCIJALNA PSIHOLOGIJA

**PSIHOLOŠKA STRUKTURA DRUŠTVENIH DISTANCI U
REPUBLICI SRPSKOJ: DA LI JE IZOLACIJA DOBRA TERAPIJA?****Vladimir Turjačanin, Siniša Lakić**

Odsjek za psihologiju, Filozofski fakultet u Banjaluci

Istraživanje, na osnovu kojeg su nastali rezultati, rađeno je tokom 2008. godine u Republici Srpskoj (BiH), a jedan od ciljeva bio je eksploracija sociopsiholoških distanci mladih prema pripadnicima različitih društvenih skupina. Glavni problem istraživanja je analiza izraženosti i utvrđivanje psihološke strukture socijalnih distanci. Korišćena je skala socijalnih distanci Bogardusovog tipa i prediktivne analize sa drugim psihološkim i socijalnim pokazateljima. Distance su mjerene na osnovu pet ponuđenih odnosa prema pripadnicima različitih etničkih, religijskih i društveno marginalizovanih grupa. Uzorak je činilo 1057 mladih ispitanika iz RS, a podaci su prikupljeni pomoću upitnika koje su ispitanici samostalno popunjavali. Rezultati pokazuju da ispitanici najveće distance iskazuju prema religijskoj grupi Jehovini svjedoci, zatim prema narkomanima, te homoseksualnim. Najmanje distance se iskazuju prema Hrvatima i Bošnjacima, te katolicima i muslimanima. Distance se grupišu zajedno, a kad se analiziraju pojedini odnosi, zanimljivo je da se s jedne strane grupišu odnosi "da bude predsjednik države" i "da budem u vezi s njim/njom", a s druge strane "da živi u mom susjedstvu", "da mi bude kolega na poslu" i "da budemo prijatelji". Takođe, za ispitanike iz RS, postoji jedan tip odnosa prema pripadnicima dominantnih etničkih grupa u BiH, a drugi prema ostalim pripadnicima društvenih manjina. Kao prediktori društvenih distanci se javljaju neke psihološke osobine poput autoritarnosti, samoživog arhiva neprijateljstva (skupa neprijateljskih stavova prema pripadnicima nekih naroda), ali i i varijable poput životnog iskustva, odnosno kontakta sa pripadnicima drugih socijalnih grupa. Autori diskutuju mogućnost korištenja Bogardusove skale socijalnih distanci i njena ograničenja u našim uslovima. Takođe, u radu se razmatra kumulativni efekat povratne sprege zatvaranja u vlastite socijalne zajednice na razvijanje stereotipnih stavova.

Ključne riječi: socijalne distance, sociopsihološke odrednice ponašanja, autoritarnost, stavovi, Republika Srpska, Bosna i Hercegovina

**PROVERA CIRCUMPLEX SKALE INTERPERSONALNIH
VREDNOSTI****Dragana Jeminović**

Filozofski fakultet, Odeljenje za psihologiju, Beograd

PREDMET i osnovni cilj istraživanja je ispitivanje primenljivosti CSIV (Circumplex Skala Interpersonalnih Vrednosti), utvrđivanjem psihometrijskih i *circumplex* svojstava, i usklađenosti sa *circumplex* teorijskim modelom, i na taj

način proveriti primenljivost teorijskog modela za objašnjavanje i ispitivanje interpersonalnih vrednosti. Skalom se procenjuje važnost ponuđenih socijalnih situacija, ophođenja drugih prema učesnicima u istraživanju, njihovih osećanja i ponašanja u društvu drugih. Skalom je moguće proceniti 4 hijerhijska nivoa interpersonalnih vrednosti. Sekundarni cilj je opisivanje interpersonalne vrednosti učesnika u istraživanju, i moguće pravilnosti vezane za njihov pol i uzrast, i fakultet koji studiraju.

METOD je neeksperimentalni, korelativnog tipa, a glavna primenjena statistička metoda je faktorska analiza. Takođe, analizirane su interkorelacije skorova na subskalama, i proveravana je usklađenost rasporeda korelacija sa rasporedom koji se pretpostavlja *circumplex* modelom. Deskriptivne metode (procenti, značajnost raspodele, prosečni skor) i ANOVA, korišćeni su da bi se dobio prikaz interpersonalnih vrednosti ispitanika.

UZORAK je prigodnog tipa. U ispitivanju je učestvovalo 226 studenata Beogradskog univerziteta, 116 ženskog i 110 muškog pola, uzrasta od 19 do 32 (M=23.05 god.).

INSTRUMENT, CSIV, petostepena je skala Likertovog tipa, koja sadrži 64 tvrdnje (npr: "Kada sam u društvu sa drugima, važno mi je *da izgledam samouvereno*"), organizovanih u 8 subskala-dimenzija (po 8 tvrdnji u svakoj subskali), koje su organizovane u 4 šire bipolarne i 2 osnovne unipolarne interpersonalne dimenzije. Autor originalne skale je K.D. Locke (2000).

REZULTATI: Skala ima zadovoljavajuće psihometrijske karakteristike (visoku internu konzistentnost, pouzdanost i diskriminativnost). Kriterijumi *circumplex* svojstava su takođe zadovoljeni (odgovarajući raspored, visina i predznak interkorelacija subskala, i interpretacija ekstrahovanih faktora—4 faktora I reda, 2 faktora II reda, dobijenih faktorskom analizom na skorovima na subskalama, i 4 faktora dobijenih faktorskom analizom na matrici interkorelacija tvrdnji). Teorijski model kojim je moguće objasniti rezultate ne poklapa se u potpunosti sa *circumplex* modelom. Dobijene dve osnovne dimenzije su: usmerenost ka odnosima sa drugima uz podređivanje tuđim potrebama, očekivanjima i željama (zajedništvo i submisivnost) naspram submisivnosti i separaciji; i usmerenost ka samorazvoju, individuaciji, uz težnju ka bliskim odnosima sa drugima (akciona orijentacija i zajedništvo) naspram akcionoj orijentaciji i separaciji. Po teorijskom modelu očekuju se akciona orijentacija naspram submisivnosti, i zajedništvo naspram separacije.

Ispitnici ispoljavaju uglavnom interpersonalne vrednosti usmerene ka zajedništvu sa drugima, nešto manje ka samo-razvoju. Manje je izražena i submisivnost, kao interpersonalna vrednosna orijentacija, a separacija je najmanje izražena. Razlike između polova postoje na pojedinačnim indikatorima, uz tendenciju jače izraženosti onih tvrdnji koje se odnose na zajedništvo i submisivnost kod devojaka. Nisu uočene sistematske tendencije kojima bi se diferencirali ispitanici različitih fakulteta, i različitog uzrasta, razlike su uglavnom na specifičnim i izdvojenim indikatorima (tvrdnjama).

ZAKLJUČAK: Uopšte, upitnik je upotrebljiv instrument za ispitivanje interpersonalnih vrednosti u našoj sredini, ali su neophodne dalje provere na različitim uzorcima ispitanika.

MERENJE STILOVA PONAŠANJA U KONFLIKTU MEĐU
UČENICIMA – FAKTORSKA I KONCEPTUALNA ANALIZA

Dragan Popadić i Danijela Petrović

Filozofski fakultet, Beograd

Problem. Postoje različiti pokušaji da se stilovi rešavanja konflikata mere na način koji bi bio usklađen sa široko prihvaćenim modelom dvostruke brige, a među njima su skale A. Rahima i D. Džonsona. Ove skale razlikuju pet stilova ponašanja u sukobu – integrisanje (visok interes za sebe i druge), obavezivanje (nizak interes za sebe i visok za druge), dominiranje (visok interes za sebe i nizak za druge), izbegavanje (nizak interes za sebe i druge) i kopromis (polovičan interes i za sebe i druge). Cilj istraživanja je bio da uporedimo Rahimovu i Džonsonovu skalu i predložimo najoptimalniji način merenja stilova ponašanja u sukobu na školskoj populaciji.

Metod. Istraživanje je sprovedeno na uzroku od 447 učenika VI razreda osnovne škole (47%) i II razreda srednje škole (53%) iz 11 gradova u Srbiji. U ispitivanju je učestvovao približno jednak broj mladića (47.2%) i devojaka (52.8%). Rahimova i Džonsonova skala su učenicima zadate grupno na redovnom času. Ispitivanje je bilo anonimno.

Rezultati. Džonsonova skala se pokazala slabija jer su faktorski skorovi bili manje interpretabilni a razlike između opisa dva stila (obavezivanje i izbegavanje) manje jasne. Takođe, pokazalo se da integracija sa Rahimovom skalom nije doprinosila poboljšanju metrijskih karakteristika, pa smo se u daljoj analizi zadržali na Rahimovoj skali. Faktorska analiza Rahimove skale, kao i u prethodnim studijama u našoj sredini (Pokrajac i dr., 1992), ukazala je na postojanje 4 interpretabilna faktora – integrisanje, dominacija, obavezivanje i izbegavanje. Takođe, pokazalo se da i izdvajanje konceptualnih faktora računanjem skorova iz unapred klasifikovanih tvrdnji u pet stilova daje zadovoljavajuće rezultate, uz slabiju unutrašnju konzistentnost subskale izbegavanje. Skorovi izračunati na oba načina pokazuju istu povezanost sa osnovnim socio-demografskim varijablama: devojčice imaju više skorove na subskalama integracija i izbegavanje, stariji učenici više skorove na subskali dominacija, dok školski uspeh nije bio značajno povezan ni sa jednim stilom postupanja u konfliktima.

Diskusija. Rahimova skala, s obzirom na dužinu (35 tvrdnji), interpretabilnu faktorsku strukturu i podesnost za variranje tipova socijalne interakcije na koje se tvrdnje odnose, pokazuje se pogodnom za ispitivanje (samoopaženih) stilova postupanja u konfliktu na školskom uzrastu. Neizdvajanje kompromisa kao posebnog stila učvršćuje nas u uverenju da bi kompromis trebalo koncipirati prvenstveno kao vrstu ishoda a ne stil postupanja u konfliktu. Relativna nezavisnost dobijenih faktora u izvesnom je sukobu sa očekivanjem koje bi sledilo iz modela dvostruke brige da bi stilovi koji proizlaze iz različitog stepena brige za sebe i brige za drugu stranu trebalo da budu u negativnoj korelaciji.

DRUŠTVENI CILJEVI I ODNOS PREMA POLITIČKIM STRANKAMA

Nebojša Petrović, Bora Kuzmanović

Filozofski fakultet – Odeljenje za psihologiju, Beograd

Utvrđiti pouzdane prediktore stavova prema političkim partijama i glasačkom ponašanju svakako je veoma važan teorijski i praktični zadatak za eksperte iz više oblasti: politologe, socijalne psihologe, novinare, itd.

Među različitim potencijalnim prediktorima vrednosti imaju značajno mesto. Stenli Feldman je pokazao da je jednodimenzionalni model ideologije gotovo svagde slab prediktor političkih stavova i ponašanja jer se većina ljudi ne može adekvatno samoodrediti na liberalno-konzervativnom kontinuumu. Ova činjenica usmerila je istraživače u pravcu vrednosti kao potencijalno mnogo snažnijih prediktora stavova i sledstvenog ponašanja. Vrednosti su relativno malobrojne u odnosu na stavove, a u isto vreme nisu ni jednodimenzionalni kontinuum kao ideologija, te mogu pružiti objašnjenje za veći stepen varijanse u stavovima i ponašanju. Vrednosti su takođe relativno stabilne, što je neophodan preduslov za standarde evaluacije.

U ovom radu, vrednosti su operacionalizovane preko liste od 18 ciljeva čije ostvarenje bi, po oceni ispitanika, bilo manje ili više važno za naše društvo. Svaki cilj je u upitniku prikazan jednom rečenicom, a ukratko bi mogli biti nazvani: jaka privreda, dobri međunacionalni odnosi, borba protiv kriminala i korupcije, jačanje odbrambenih snaga, humaniji odnosi, ekološki ciljevi, zaposlenost, socijalna jednakost, pravna država, čuvanje tradicije, ulazak u Evropsku uniju, privatizacija, državni i teritorijalni integritet, demokratija, životni standard, razvoj nauke i kulture, socijalna prava i jednopartijski sistem.

Ispitan je i odnos prema pet parlamentarnih političkih partija, i to kako politički stav (na petostepenoj skali procene), tako i spremnost za glasanje (preko forsiranog izbora). Partije su bile: Demokratska stranka, Srpska radikalna stranka, Demokratska stranka Srbije, Liberalno demokratska partija i Socijalistička partija Srbije.

Uzorak je činilo 255 ispitanika, studenata društvenih nauka sa nekoliko fakulteta Beogradskog univerziteta.

Rezultati su obrađivani izračunavanjem pirsonovih koeficijenata korelacija između ciljeva i stranaka, multiplom regresionom analizom u kojoj su prediktori bili 18 ciljeva a kriterijumi stavovi prema svakoj od stranaka, kao i analiza varijanse u kojoj su utvrđivane razlike grupa ispitanika koje bi glasale za svaku od stranaka, kao i grupa neodlučnih i neopredeljenih.

Rezultati pokazuju da društveni ciljevi objašnjavaju značajan procenat varijanse stava prema političkim strankama i da je „ulazak u Evropsku uniju“ cilj koji najbolje determiniše stav prema ispitanim političkim strankama (Pirsonov R se kreće do 0.50). Nešto manju, ali takođe značajnu povezanost sa ocenom stranaka imaju i „čuvanje tradicije“, „privatizacija“ i „jačanje odbrambenih snaga“.

Rezultati potvrđuju pretpostavku o važnosti društvenih ciljeva kao prediktora odnosa prema političkim strankama, ali ukazuju i na različitu važnost pojedinih ciljeva u tom odnosu.

Ključne reči: društveni ciljevi, vrednosti, stranke, političko ponašanje

PERCEPCIJA MOGUĆNOSTI POLITIČKIH STRANAKA DA
OSTVARE RELEVANTNE DRUŠTVENE CILJEVE

Bora Kuzmanović, Nebojša Petrović

Filozofski fakultet – Odeljenje za psihologiju, Beograd

U istraživanju političkih stavova i ponašanja najviše pažnje se obično posvećuje glasačkom ponašanju. No mali broj istraživača usmerava fokus svojih istraživanja na percepciju mogućnosti političkih partija da ostvare značajne društvene ciljeve, od kojih većina čini centralni deo njihove borbe za glasove birača. Upravo ta vrsta percepcije i razlike u percepciji mogućnosti pojedinih stranaka jeste osnovni elemenat ovog istraživanja.

U ovom radu društveni ciljevi su operacionalizovani preko liste koju čini 18 ciljeva čije ostvarenje bi bilo važno za naše društvo. Političke stranke se u svojim programima i javnim nastupima zalažu za većinu tih ciljeva, neki su im centralni, neke druge pominju ređe, a protiv nekih ciljeva se otvoreno deklariraju. Svaki cilj je u upitniku prikazan jednom rečenicom, a ukratko bi mogli biti nazvani: jaka privreda, dobri međunacionalni odnosi, borba protiv kriminala i korupcije, jačanje odbrambenih snaga, humaniji odnosi, ekološki ciljevi, zaposlenost, socijalna jednakost, pravna država, čuvanje tradicije, ulazak u Evropsku uniju, privatizacija, državni i teritorijalni integritet, demokratija, životni standard, razvoj nauke i kulture, socijalna prava i jednopartijski sistem.

Uzorak je činilo 255 ispitanika, studenata društvenih nauka sa nekoliko fakulteta Beogradskog univerziteta.

Svaki ispitanik je odgovarao u kom stepenu bi, po njegovom mišljenju, dolazak na vlast svake od pet političkih partija (Demokratska stranka, Srpska radikalna stranka, Demokratska stranka Srbije, Liberalno demokratska partija i Socijalistička partija Srbije) otežao ili pomogao ostvarenju navedenih ciljeva. Skala je bila petostepena sa modalitetima: prilično bi otežalo, donekle bi otežalo, ne bi uticalo, donekle bi pomoglo i značajno bi pomoglo ostvarenju svakog od ciljeva.

Rezultati pokazuju da ispitanici različito percipiraju potencijalnu uspešnost svake od navedenih stranaka, ali i uspešnost jedne iste stranke u različitim domenima. Tako bi dolazak na vlast SRS pomogao u čuvanju tradicije i jačanju odbrambenih snaga, ali bi otežao ulazak u EU i ostvarenje dobrih međunacionalnih odnosa. Potpuno suprotna je percepcija učinka na vlasti LDP-a.

U diskusiji će biti istaknuto da prosečne ocene svakako zavise od političkog stava prema ispitivanim strankama, ali na procenu relativne uspešnosti u ostvarenju raznih ciljeva svakako utiču i stavovi prema stranci kao i njeno političko delovanje.

Ključne reči: društveni ciljevi, vrednosti, stranke, percepcija uspešnosti, političko ponašanje

SOCIOPSIHOLOŠKE OSNOVE POLITIČKOG CINIZMA

Hana Korać, Vitimir Jovanović, Predrag Teovanović

Filozofski fakultet, Beograd

Politički cinizam se odnosi na individualni stav negativne valence kojim se izražava verovanje da političari ne poštuju moralne i zakonske norme pri ostvarenju vlastitih ciljeva (prema Dekker et al., 2006). Ovo eksplorativno

istraživanje je imalo za cilj da utvrditi može li se osnova političkog cinizma pronaći u: a) skupu specifičnih vrednosnih orijentacija pojedinca b) odbrambenoj funkciji kojom pojedinac, kroz mehanizme projekcije, održava poljuljano samopoštovanje i nalazi opravdanje vlastitog nezavidnog položaja, i c) osobenostima trenutnih društveno-političkih i kulturalnih faktora. Rezultati pokazuju da politički cinizam meren Dekerovim instrumentom (Dekker, Meijerink & Schijns, 2006), ispitivan na uzorku od 197 maturanata srednjih škola u Beogradu, ne pokazuje statistički značajnu povezanost niti sa komponentom interpersonalnog poštovanja ($r=0.11$, $p>0.05$) koja je merena CSE skalom (Luhtanen & Crocker, 1992) niti sa komponentom intrapersonalnog samopoštovanja ($r=-0.01$, $p>0.05$) koja je merena CSW skalom (Crocker, Luhtanen, Cooper & Bouvrette, 2001). Pored toga, ni vrednosne orijentacije egalitarizma, ravnopravnosti polova, religioznosti, zatvorenosti prema svetu i pasivizma koje su merene Kuzmanovićevim instrumentom (Kuzmanović, 1994), nisu pokazale značajan i dovoljno visok nivo povezanosti sa fenomenom političkog cinizma. Dobijeni koeficijenti korelacije nalaze se u rasponu od 0.04 do 0.09, daleko od nivoa statističke značajnosti. Sa druge strane, deskriptivnom analizom je pokazano da je stepen političkog cinizma među mladima Srbije visok u odnosu na teorijsku prosečnu vrednost skale ($AS=95.76$, $SD=13.69$, za raspon skale od 24-130). Koristeći analizu varijanse uporedili smo naše podatke sa podacima iz baza napravljenih na osnovu srodnih istraživanja sprovedenih u inostranstvu. Došli smo do nalaza da je intenzitet političkog cinizma jednak ($F=0.15$, $p>0.05$) među mladima u Srbiji i Bosni i Hercegovini ($AS=96.36$), ali i da je značajno izraženiji ($F=296.2$, $p<0.001$) od stepena političkog cinizma mladih Holandije ($AS=81.33$). Dobijeni rezultati upućuju na zaključak da opšti društveni i širi politički faktori, kao što su tranzicioni procesi, ekonomska razvijenost države i razvijenost demokratskih institucija, određuju stepen izraženosti političkog cinizma i objašnjavaju ga pre nego samopoštovanje i vrednosne orijentacije, za koje je pokazano da nisu povezani sa ovim fenomenom.

Ključne reči: politički cinizam, samopoštovanje, vrednosne orijentacije, mladi u Srbiji

PROCENA TEMA NACIONALNE STRATEGIJE ZA OMLADINU

Bojana Škorc, Vesna Ognjenović

Fakultet likovnih umetnosti, Univerzitet umetnosti u Beogradu, Zdravo da ste
NVO, Beograd

Istraživanje je pratilo proces izrade Nacionalne strategije za omladinu, Ministarstva omladine i sporta Republike Srbije (MOS). Tokom izvođenja aktivnosti mobilizacije mladih u lokalnim zajednicama, *Zdravo da ste*, nevladina organizacija, koncipirala je i izvela prateće istraživanje kojim dodatno, uz proces izrade strategije, rasvetljava oblasti važne za mlade. Unapred zadatih 8 oblasti, odabrane od strane MOS-a, obrađene od strane eksperata, su: bezbednost, zapošljavanje, zaštita životne sredine, zdravlje, obrazovanje, slobodno vreme, socijalna pitanja i učešće mladih. Cilj istraživanja je bio da pruži uvid u stepen procenjene važnosti osam tema (oblasti) kojima se Nacionalna strategija za omladinu bavi.

Uzorak sačinjava grupa od 183 ispitanika, 73% mladih i ostalo su predstavnici vladinih i nevladinih lokalnih institucija koje se bave mladima. Dobijeno je 552 odgovora.

Instrument koji je upotrebljen sadrži listu oblasti imenovanih od strane MOS. Lista je, odlukom organizacije, proširena temom „kultura“, koja je u zvaničnom obliku bila podvedena pod „slobodno vreme“. Dugogodišnje iskustvo u radu sa mladima pokazuje da ovakav tretman koji marginalizuje kulturu kao oblik slobodnog vremena, ne odgovara realnom životnom iskustvu mladih, gde je kultura viđena kao važan razvojni medijator i pokretač. Zbog toga je u listu oblasti uključena i ova tema. Instrument se sastojao od liste devet tematskih oblasti, a od učesnika je traženo da odaberu izaokruže tri oblasti koje smatraju najvažnijima. Dozvoljene su varijacije u broju izbora i dodavanje drugih tema na listu.

Lokacija: područja Smederevo, Požarevac, Vladimirci, Golubac, Malo Crniće i Kučevo.

Prikupljanje podataka i obrada: Prikupljeni podaci pokazuju frekvence odgovora po stepenu relevantnosti za učesnike. Na osnovu suma frekvenci su dobijene rang-liste tema prema lokalnim zajednicama, kao i ukupna rang-lista za sve ispitanike.

Nalazi: Opšti nalaz pokazuje sledeći redosled:

1. Obrazovanje (20%); 2. Zdravlje (15%); 3. Slobodno vreme (14.5%); 4. Zapošljavanje (13%); 5. Kultura (12%); 6. Bezbednost (9%); 7. Participacija (7%); 8. Zaštita životne sredine (6%); 9. Socijalna pitanja (4%), dodat Sport (1%).

Neki od korisnih uvida su: Postoje razlike u relevantnosti tema prema regijama, kao i prema uzrastima. Osnovni trend pokazuje visok značaj obrazovanja, zdravlja, slobodnog vremena, zapošljavanja i kulture. Učešće mladih, koje je ponuđeno kao posebna tema, prema mišljenju učesnika, ne može da bude posmatrana posebno, nego kao pitanje integrisano u svaku od posebnih oblasti. Kultura je neopravdano marginalizovana nacrtom Strategije. Iako je povratna informacija MOS-u data, kultura je u finalnom dokumentu i dalje ostala podvedena pod temu „slobodno vreme“, zajedno sa hobijem, razbibrigom i zabavom.

Ključne reči: Nacionalna strategija za omladinu, omladina, kultura

UČENICI OMETENI U RAZVOJU- ŽRTVE NASILJA?

**Marina Ivković, Ljiljana Veljković, Ana Ignjatov, Lidija Novaković-Nikolić,
Jelena Mitić**

OŠ “Miloje Pavlović“ Beograd

OŠ “Novi Beograd“ Beograd

Predmet ovog istraživanja je nasilje prema deci lako mentalno ometenoj u razvoju.

Istraživanje je imalo za cilj da prikupi podatke o oblicima i zastupljenosti fizičkog i emocionalnog nasilja od strane drugih učenika u školi, porodice i okruženja nad učenicima lako mentalno ometenim u razvoju. Specifičnije, u istraživanju smo nastojali da utvrdimo izraženost nasilja prema ovoj populaciji, povezanost izloženosti nasilju sa školskim uzrastom i polom učenika ometenih u razvoju.

Istraživanje Unicef-a, 2006: U Srbiji 72 % roditelja fizički kažnjava svoju decu. U Srbiji 44 % đaka tokom školovanja bilo je žrtva vršnjačkog nasilja. Mi pretpostavljamo da su učenici ometeni u razvoju izloženiji nasilju, pa je naša pretpostavka da je 70% učenika lako mentalno ometenih u razvoju pretrpelo neki od oblika fizičkog ili emocionalnog nasilja.

Zadaci:

-utvrditi procenat učenika LMOR koji su izloženi nekom od oblika fizičkog nasilja;
-utvrditi procenat učenika LMOR koji su izloženi nekom od oblika emocionalnog nasilja;
-utvrditi da li postoji statistički značajna razlika u izloženosti nasilju između dečaka i devojčica;
-utvrditi da li postoji statistički značajna razlika u izloženosti nasilju između učenika nižih i viših razreda;
Metod istraživanja:
-anketiranje
Uzorak:
Istraživanje koje smo sprovedi u toku decembra 2008. obuhvata uzorak od 100 učenika iz dve specijalne škole u Beogradu, od 3. do 8. razreda.
Tehnike za prikupljanje podataka:
Strukturisani intervju koji je vođen individualno, na osnovu unapred pripremljenog upitnika;
Obrada podataka:
%, hi-kvadrat test
Rezultati:
Istraživanje je pokazalo, po izjavama učenika, da su učenici lako mentalno ometeni u razvoju doživeli neki od oblika fizičkog ili emocionalnog nasilja, i to: vršnjačkog nasilja, 22% učenika, 13,30% učenika saopštava da je bilo izloženo nasilju od strane članova porodice ponekad ili često, na nasilje odraslih iz okruženja u kome žive žalilo se 43,91% učenika, a na nasilje dece iz okruženja ukazalo je 49,27%.
Dečaci su češće od devojčica doživljavali nasilje u porodici.
Učenici starijih razreda su češće doživljavali nasilje od strane odraslih osoba iz okruženja.
Ključne reči: deca ometena u razvoju, žrtve nasilja, specijalna škola.

SPORTSKI NOVINARI – AKTERI I ŽRTVE NASILJA U SPORTU

Nebojša Petrović, Ljubica Bačanac
Filozofski fakultet – Odeljenje za psihologiju
Republički zavod za sport, Beograd

Kao društvo svakodnevno smo suočeni sa drastičnim porastom agresivnog i nasilničkog ponašanja u svim segmentima društva – u porodici, školi, na javnim mestima, pa i u sportu. Jedan od pokušaja razumevanja datog problem a i njegovog prevazilaženja je i kroz akciju Karakterom protiv nasilja, koja uključuje ispitivanje svih aktera uključenih u sport.

Sportski novinari redovno prate dešavanja u sportu i oko njega, dobro poznaju mnoge aktere i njihove odnose, pa su kao takvi dobar izvor informacija. Sledeća veoma važna stvar jeste uloga novinara i njihovog izveštavanja o sportskim događajima, posebno o incidentnim situacijama. Od načina na koji novinari prenesu informacije i vrste komentara koji daju može zavisiti dalja reakcija zainteresovanih strana. Novinari svojim izveštavanjem mogu da utiču na smirivanje napetosti nakon nekog problematičnog događaja, ali njihovo senzacionalističko i provokativno izveštavanje može da prouzrokuje proširenje već postojećeg problema.

Polazna pretpostavka nam je bila da novinari koji izveštavaju i pišu o dešavanjima u sportu više nego prosečni gledaoci razmišljaju o tim problemima i teže da otkriju uzroke onoga (i pozitivnog i negativnog) što se dešava u sportu. Takođe, kako nisu direktno uključeni u postizanje cilja (nisu takmičari, rivali) mogu da ipak sa izvesne distance bolje i objektivnije vide potpuniju sliku, da bolje sagledaju razne aspekte i procene odakle dolaze problemi. Međutim, pokazalo se da sportski novinari i sami imaju dosta problema, od egzistencijalnih do raznih vrsta pritisaka – od statusa u okviru svojih redakcija do zahteva moćnih sportskih radnika kako da izveštavaju, da ti problemi boje njihovu percepciju i utiču na to da ni oni ne mogu biti potpuno objektivni posmatrači.

U istraživanju je učestvovalo 93 novinara iz velikog broja sportskih redakcija koji su odgovarali na veoma ekstenzivan upitnik koji je uključivao različite sociodemografske varijable, percepciju lično doživljenog i viđenog nasilja u sportu, faktora koji mogu izazvati nasilje i mera koje mogu voditi redukciji nasilja, stavove prema nasilju u sportu i njegovoj opravdanosti, kao i stepen lične agresivnosti, samopoštovanje i još neke psihološke karakteristike.

Rezultati pokazuju da novinari izveštavaju da su često bili svedoci različitih vrsta nasilja na sportskim terenima: ismevanja, vrdanja, fizičkih nasrtaja navijača na sportiste, sportista međusobno, pretnji roditelja, itd. Novinari najčešće uzroke nasilja nalaze u jednom opštem faktoru – društvenoj krizi, i jednom specifičnom – nameštaju utakmica, dok kao mere za rešavanje problema nasilja najčešće ističu potrebu za pooštavanjem kaznenih mera za sve oblike neprimerenog i nasilnog ponašanja u sportu. Međutim, sportski novinari pokazuju i visok prag tolerancije za nasilje koji se ogleda u prihvatanju stavova da je „normalno“ slaviti pobjedu na neprimeren način, oštro kritikovati sudije ili trenere i slično. U diskusiji će biti ukazano i na uticaj ispitivanih sociodemografskih karakteristika i crta ličnosti na stavove novinara i njihovu percepciju nasilja u sportu.

Ključne reči: sport, nasilje, novinari, percepcija, faktori nasilja

SPORTSKE SUDIJE – AKTERI I ŽRTVE NASILJA U SPORTU

Ljubica Bačanac

Republički zavod za sport, Beograd

Istraživanje rasprostranjenosti agresivnog i nasilničkog ponašanja u sportskim kontekstima, čiji je deo ovaj rad, utvrđivanje njegove povezanosti sa određenim socio psihološkim karakteristikama učesnika i situacija, kao i sa prirodom sportske aktivnosti – predstavlja prvi korak ili osnovnu pretpostavku za uspešno planiranje, dizajniranje i vođenje akcije „Karakterom protiv nasilja“. Akcija se bazira na rezultatima istraživanja koja nedvosmisleno potvrđuju pozitivne socijalizacijske efekte bavljenja sportom koji se ogledaju, ne samo u sticanju životno vrednih veština, već i u razvoju moralnog karaktera, odgovornosti, spremnosti na saradnju, liderstva, empatije, staranja o drugima itd. Mada nedovoljno upućeni posmatrači ističu da je sport idealan medij u kome se moralni karakter ruši, istraživanja pokazuju da se kroz dobro programiranu i stručno vođenu sportsku aktivnost grade osnovni elementi moralnog ponašanja uopšte, a posebno dobrog sportskog karaktera koji se prepoznaje kao sportsko (sportpersonšip) i fer plej ponašanje. Svi oblici neprimerenog, agresivnog i nasilničkog ponašanja koje srećemo u sportskim kontekstima mogu se modifikovati i kontrolisati, jer su naučeni, potkrepljivani ili čak ohrabrivani. Učenjem i sticanjem navika dobrog sportskog karaktera, fer pleja i sportskog ponašanja, promovisanjem prosocijalnih i zdravih oblika ponašanja kao i

tradicionalnih moralnih vrednosti koje su stubovi opstanka, razvoja i prosperiteta svakog društva, može se značajno smanjiti ili eliminirati nasilničko, neprijateljsko i delinkventno ponašanje. Jedna grupa ispitivanih aktera bile su sportske sudije, jer one primenjujući ili ne primenjujući sankcije za nepoštovanje pravila igre, indirektno usmeravaju, ohrabruju i podstiču sportiste na usvajanje sportskog ili nesportskog ponašanja.

U istraživanju je učestvovalo 238 sporskih sudija iz deset sportova, raznolikih po sudijskom stažu i kvalifikacijama. Oni su odgovarali na veoma ekstenzivni upitnik koji je uključivao sociodemografske varijable, percepciju lično doživljenog i viđenog nasilja u sportu, faktora koji mogu izazvati nasilje i mera koje mogu voditi redukciji nasilja, stavove prema nasilju u sportu i njegovoj opravdanosti, kao i stepen ispoljavanja lične agresivnosti, samopoštovanja i još nekih psiholoških karakteristika.

Rezultati pokazuju da sudije mnogo češće izjavljuju da su oni lično bili žrtve nasilja, najčešće verbalnog i emocionalnog (vređanje, ponižavanje, psovanje, provociranje, osporavanje stručnosti), nego što su bili njegovi uzročnici. Među ponudjenim uzročnicima nasilja, sudije glavne faktore vide u opštoj društveno-ekonomskoj i političkoj situaciji i generalnoj nebrizi društva za sport (nedefinisana strategija razvoja, odsustvo zakonskih propisa). Prema njihovom mišljenju, najefikasnija mera za redukciju nasilja je pooštavanje kazni za sve oblike neprimerenog i nasilnog ponašanja u sportu. Gotovo dve trećine sudija se u potpunosti slažu da je huliganizam sportskih navijača samo vrh ledenog brega najrazličitijih formi nasilja koje se dešava u i oko sporta. U diskusiji će biti ukazano i na uticaj ispitivanih socio demografskih karakteristika i crta ličnosti na stavove sportskih sudija i njihovu percepciju nasilja u sportu.

Ključne reči: sport, sudije, nasilje, percepcija, faktori nasilja

RELIGIOZNOST I TOLERANCIJA KOD MLADIH

Srdan Dušanić

Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Banjaluci

U ovom radu se bavimo problemom da li religioznost ispitanika može imati određeni efekat na toleranciju i pojave koje su joj srodne (u pozitivnom ili obrnutom smislu). Ispitujemo u kakvim se relacijama nalaze religioznost i socijalne distance, odnos prema starima i ženama, samoživi arhiv neprijateljstva, autoritarnost, te da li postoje razlike s obzirom na tip religioznosti (institucionalna, vaninstitucionalna, intrinzička). Utvrđivali smo i koliko je izražena religioznost među mladima te koje su njene sociodemografske odrednice. Pomatrajući poruke iz bazičnih vjerskih knjiga (Sveto pismo, itd.) za očekivati bi bilo da je religioznost u pozitivnoj relaciji sa tolerancijom. Međutim, imajući u vidu dosljednost paradoksalnih rezultata o vezi religioznosti i netolerantnih stavova i ponašanja, naša osnovna pretpostavka je da će i u našem istraživanju religioznost korelirati sa različitim vidovima netolerancije.

Ispitivanje je izvršeno na uzorku 1057 mladih, od toga 51.1% djevojaka i 48.9% muškaraca. Skoro svi ispitanici su imali između 16-27 godina, a prosječan uzrast je bio 20 godina. Velika većina ispitanika je srpske nacionalnosti (91.6%). Korištene su skale: religioznosti (DUKE religion index), prihvatanja odnosa sa različitim socijalnim grupama, odnosa prema starima i ženama, samoživog arhiva neprijateljstva, autoritarnosti.

Rezultati pokazuju da se oko 76% ispitanika izjašnjava kao religiozno ili veoma religiozno. Religioznost je veća kod ispitanika ženskog pola, nižeg uzrasta,

te iz etnički homogenijih porodica i porodica sa nižim finansijskim primanjima. Religioznost uglavnom negativno korelira sa prihvatanjem odnosa sa različitim socijalnim grupama. Religioznost je takođe u niskoj, ali značajnoj korelaciji i sa drugim pojavama koje su srodne netoleranciji kao što su: autoritarnost, odnos prema starima, samoživi arhiv neprijateljstva. Dimenzija neinstitucionalne religioznosti uglavnom ne (ili manje) korelira sa netolerancijom.

Ključne riječi: tolerancija; religioznost; mladi

DAROVITI U OGLEDALU DRUGIH

Dragoljub Krneta, Ljiljana Krneta

Filozofski fakultet Istočno Sarajevo; Fakultet za političke i društvene nauke -
NUBL

Polazeći od fenomenološkog tumačenja da se pojedinci prema pojavama i objektima koji ih okružuju odnose onako kako ih opažaju, autori elaboriraju stavove učenika i njihovih roditelja o darovitim, smatrajući da socijalna sredina može biti podsticajna ili inhibirajuća za njihov razvoj. U tom smislu autori ekspliciraju rezultate istraživanja stavova prema darovitim kod 374 učenika osnovne i srednje škole i 454 roditelja. Analizom percepcije položaja darovitih u socijalnoj sredini istraživana je socijalna bliskost (distanca) prema darovitim, tj. spremnost učenika i roditelja na uspostavljanje različitih odnosa sa darovitim. Primjenjena je adaptirana Bogardusova skala socijalne distance u kojoj su obuhvaćeni slijedeći odnosi: 1. da su u krvnom srodstvu, 2. da stupe sa darovitim u brak, 3. da uče zajedno i sjede u istoj klupi, 4. da se druže u školi i van škole kao prijatelji, 5. da budu u istoj sobi na ekskurziji, 6. da se druže van škole samo kao poznanici. Dobijeni rezultati pokazuju da se socijalna distanca prema darovitim javlja i kod učenika i kod roditelja, s tim da je mnogo izraženija kod učenika. Najveća bliskost kod učenika je ustanovljena na aspektu "da se družimo u školi i van škole kao prijatelji" kako se izjasnilo 80,75% učenika, a najmanja "da sa njima stupe u brak" 20,86%. S druge strane, roditelji iskazuju veću bliskost i nemaju izraženu distancu prema tome "da uče zajedno i sjede u istoj klupi" "stepen prihvatanja (90,31%), "da se druže u školi i van škole kao prijatelji (87,22%) i "da stupe u brak (79,29%), dok određenu distancu ispoljavaju prihvatanjem slijedećih odnosa: "da se druže van škole kao poznanici" (25,55%). Osim socijalne bliskosti, u istraživanju je analizirana i: a) procjena roditelja i učenika o položaju darovitih u školi i društvu, b) procjena ko bi u društvu trebao da pruži podršku razvoju darovitih, c) kvalitet porodičnih interakcija darovitih i drugih učenika, i d) životni stilovi darovitih učenika.

Dobijeni rezultati istraživanja ukazuju na nekoliko pouzdanijih indikatora, da je u okruženju formirana ravnodušna i nepovoljna, više nego povoljna opšta klima prema darovitosti, te da su uspostavljeni društveni standardi vrednovanja darovitih koji determinišu opšti vrijednosni okvir, pa samim tim i konkretne stavove pojedinaca prema darovitim članovima zajednice, te da opšte prihvaćene vrijednosti i stavove prema darovitim, drugi pojedinci prihvataju kao sastavni dio vlastitog sistema vrijednosti i stavova, pa i normi ponašanja. No, ovo istraživanje otvara i neka pitanja o kojima u našoj literaturi ima jako malo radova. Naime, riječ je o potrebi rušenja pogrešnih predstava o ponašanju darovitih, kao jednom od mogućih izvora stereotipa i predrasuda prema darovitim. Čini se opravdanim pretpostaviti da implicitna shvatanja i tumačenja darovitih mogu da utiču na pojačavanje socijalne distance prema darovitim.

Ključne riječi: položaj darovitih u društvu, stavovi prema darovitim, socijalna distanca prema darovitim, životni stilovi darovitih

KVALITET ŽIVOTA I MEHANIZMI PREVLADAVANJA KOD MLADIH SRPSKE NACIONALNOSTI NA KOSOVU I METOHIJI

Dragana Stanojević*, Miroslav Krstić*, Jelena Trajković, Marina Minić

* Filozofski fakultet, Kosovska Mitrovica

Predmet ovog istraživanja bio je kvalitet života i mehanizmi prevladavanja stresnih situacija kod mladih srpske nacionalnosti na Kosovu i Metohiji. Cilj nam je bio da ispitamo kakva je struktura odnosa između kvaliteta života, mehanizama prevladavanja stresnih situacija i opažene socijalne podrške, i kako su sa njima povezani pol, materijalni status i mesto u kome ispitanici žive (enklava ili sever Kosova).

U uzorku je bilo 261 ispitanika, 125 muškog i 136 ženskog pola. Ispitani su učenici prvog, drugog, i trećeg razreda srednjih škola, i prosek njihovih godina je iznosio $M=16,23$ ($SD=0,98$). Podaci su prikupljeni pomoću upitnika COPE, MANSA i Skale za procenu opažene socijalne podrške. Za obradu podataka korišćene su mere deskriptivne statistike (M , SD), linearna korelacija, t- test i ANOVA.

Kvalitet života i stilovi prevladavanja. Pozitivne korelacije su dobijene između subjektivnog kvaliteta života i sledećih mehanizama prevladavanja: pozitivna reinterpretacija i rast ($r=.148$), upotreba instrumentalne podrške ($r=.130$), upotreba humora ($r=.123$) i upotreba emocionalne podrške ($r=.133$), a negativna korelacija sa bihevioralnim neangažovanjem ($r=-.153$). Ove korelacije su statistički značajne na nivou 0.05.

Kvalitet života i opažena socijalna podrška. Rezultati pokazuju da između subjektivnog kvaliteta života i opažene socijalne podrške (ukupnog skora na skali) postoji pozitivna korelacija ($r=.372$), kao i između kvaliteta života i informativne ($r=.324$), praktične ($r=.375$) i emocionalne socijalne podrške ($r=.344$). Korelacije su značajne na nivou 0.01.

Socijalna podrška i mehanizmi prevladavanja. U istraživanju su dobijene pozitivne korelacije između opažene socijalne podrške i skoro svih mehanizama prevladavanja i one se kreću od malih do umerenih vrednosti. Sve su značajne na nivou 0.01, izuzev korelacije sa humorom (značajne na nivou 0.05), dok sa poricanjem nije dobijena značajna korelacija.

Uticaj demografskih varijabli. Ovo istraživanje je pokazalo da ispitanici ženskog pola više koriste pozitivnu reinterpretaciju i rast, ispoljavanje emocija, aktivno prevladavanje, religijsko prevladavanje, uzdržavanje, upotrebu emocionalne podrške i prihvatanje. Muškarci se za prevladavanje stresnih situacija značajno više služe od žena upotrebom supstanci. Muškarci imaju bolji kvalitet života, dok žene spremnije opažaju i koriste socijalnu podršku. Ispitanici koji žive na severu Kosova imaju bolji kvalitet života od onih iz enklava i češće se služe humorom za prevladavanje stresa. Ispitanici koji žive u enklavi se više služe religijom, bihevioralnim neangažovanjem i potiskivanjem ometajućih aktivnosti. Materijalno stanje ispitanika ne utiče na upotrebu različitih mehanizama odbrane, ali oni ispitanici koji svoj materijalni status procenjuju kao veoma visok imaju bolji kvalitet života od svih ostalih grupa. U korišćenju socijalne podrške bolje se snalaze ispitanici visokog i srednjeg materijalnog statusa od onih niskog i veoma niskog statusa.

Kao što smo očekivali, kvalitet života je povezan sa upotrebom nekih aktivnih mehanizama prevladavanja, kao i sa opažanjem socijalne podrške. Ovaj rezultat je u skladu sa samim konceptom kvaliteta života, jer su osobe zadovoljnije svojim životom spremnije da koriste sve raspoložive resurse, da razne događaje opažaju kao prilike za razvoj, a ne kao rizik ili pretnju. Žene više koriste različite mehanizme prevladavanja i socijalnu podršku, a muškarci više koriste supstance. Čini se da žene raspoložuju većim asortimanom adaptivnih odgovora, dok muškarcima neke kulturne i tradicionalne norme dozvoljavaju traženje izlaza iz problema pomoću konzumiranja nekih supstanci, prvenstveno alkohola. Ispitanici sa severa Kosova imaju bolji kvalitet života i više posežu za humorom, što može biti povezano sa objektivno boljim uslovima u kojima žive. To potvrđuje činjenicu da je za kvalitet života, pored njegove subjektivne dimenzije, bitna i objektivna realnost.

Ključne reči: kvalitet života, mehanizmi prevladavanja, socijalna podrška, mladi

PSIHOLOGIJA RADA

POVEZANOST ODREĐENIH KARAKTERISTIKA LIČNOSTI ZAPOSLENIH SA KOGNITIVNIM ASPEKTOM NJIHOVE SPREMNOSTI ZA PROMENE

Milica Savković

Filozofski fakultet, Univerziteta u Beogradu

Značaj proučavanja problema u vezi sa organizacionim promenama potiče iz aktuelne situacije u kojoj se nalazi većina savremenih društava. Živimo u okruženju protkanom širokim spektrom sve složenijih promena koje postavljaju jasan zahtev pred čoveka – kontinuirano i efektivno se prilagoditi tendencijama u društvu. Savremena organizacija je pod raznovrsnim unutrašnjim i spoljašnjim uticajima pa je, zarad opstanka, napretka i održavanja svoje tržišne konkurentnosti, prinuđena da uvodi stalne promene u sferi tehnologije koju primenjuje, svojoj strukturi i obrascima ponašanja zaposlenih. Iz svega ovoga proizilazi usmeravanje psihologije u menadžmentu na perspektivu pojedinca. Kako spremnost zaposlenih za promene postaje jedno od ključnih obeležja savremenog čoveka, značajno je ispitati karakteristike ličnosti koje su u vezi sa ovom odlikom osobe.

Osnovni cilj ovog rada jeste da osvetli vezu između spremnosti za promene s jedne strane i određenih karakteristika ličnosti, sa druge. Osobine ličnosti za koje je pretpostavljeno da će imati pozitivnu povezanost sa spremnošću za promene su prihvatanje pluraliteta ideja i snažan ego, dok je pretpostavljeno da će odlike dogmatskog načina mišljenja i netolerisanje neizvesnosti biti u negativnoj vezi sa spremnošću za promene.

Istraživanje je sprovedeno na 115 zaposlenih Agencije za lekove i medicinska sredstva Srbije u Beogradu. Po svojoj strukturi uzorak je homogen u pogledu obrazovanja i pola: u uzorku je prisutan veliki broj žena (89) i visoko obrazovanih (71). Što se tiče godina staža, kategorije (do 5; 5-15; 15-30; preko 30 godina staža) su bile uravnotežene sa izuzetkom one u kojoj su se nalazili

ispitanici zaposleni preko 30 godina – kojih je bilo upola manje nego ispitanika u ostalim kategorijama.

Za potrebe ovog istraživanja, za ispitivanje kognitivnog aspekta spremnosti za promene konstruisana je skala Likertovog tipa. Za ispitivanje karakteristika ličnosti korišćene su već postojeće skale Likertovog tipa: dogmatizam – skraćena verzija skale Radojice Bojanovića; za ispitivanje prihvatanja pluraliteta ideja i netolerisanja neizvesnosti – skale Mirosave Đurišić-Bojanović; a za ispitivanje snage ega – Katelova skala ego snage.

Rezultati su pokazali da postoji statistički značajna i pozitivna korelacija između spremnosti za promene i prihvatanja pluraliteta ideja, kao i spremnosti za promene i snage ega zaposlenih. Pored toga, utvrđena je statistički značajna i negativna korelacija između spremnosti za promene i dogmatizma, kao i spremnosti za promene i netolerisanja neizvesnosti. Ovi nalazi potvrdili su osnovne istraživačke hipoteze. Nisu utvrđene značajne razlike u spremnosti zaposlenih za promene s obzirom na njihov pol, nivo obrazovanja i godine staža.

Ključne reči: organizacione promene, spremnost za promene, karakteristike ličnosti zaposlenih

INTRAPERSONALNI KONFLIKT IZMEĐU POSLOVNIH I NEPOSLOVNIH ASPEKATA ŽIVOTA POJEDINCA

Bojana Đurić

Filozofski fakultet, Beograd

Intrapersonalni konflikt između poslovnih i neposlovnih aspekata života pojedinca („Work-Life Conflict“) jedan je od novijih pojmova u organizacionoj psihologiji i označava sukob koji se razvija u nastojanjima pojedinca da zadovolji zahteve iz različitih životnih domena - poslovnog sa jedne, i porodičnog, socijalnog i ličnog sa druge strane.

Ovo istraživanje je sprovedeno sa ciljem da se proveri mogućnost izdvajanja latentne faktorske strukture iz skupa stavki koje su korišćene u ranijim istraživanjima ovog konstrukta. Drugi cilj istraživanja je podrazmevao utvrđivanje povezanosti između dobijenih faktora i drugih psiholoških konstrukata (opterećenosti poslom, zadovoljstva životom, stepena doživljenog distresa i lokusa kontrole).

Prvi deo istraživanja obuhvatao je sastavljanje i zadavanje upitnika sačinjenog od ajtema korišćenih u ranijim istraživanjima, i izdvajanja faktorske strukture u njegovoj osnovi.

U drugom delu istraživanja korišćeni su skorovi ispitanika na skalama koje su definisane na osnovu rezultata faktorske analize. Oni su dovođeni u vezu sa pomenutim psihološkim konstruktima, sa kojima bi, prema teorijskim modelima trebalo da budu u vezi. Uzorak je sačinjavalo 104 ispitanika, čiji radni angažman je iznosio u proseku više od 40 sati nedeljno.

Analizom glavnih komponenata i faktorskom analizom ekstrahovani su latentni faktori koji objašnjavaju blizu 50 % varijanse skorova ispitanika na upitniku sačinjenom od ajtema korišćenih u ranijim istraživanjima.

Prvi faktor „*Nedostatak energije usled konflikta*“ odnosi se na osećanja iscrpljenosti i bespomoćnosti koja nastaju u pokušajima uravnotežavanja različitih životnih domena. Rezultati korelacionih analiza pokazuju da je ovaj faktor statistički značajno povezan sa sve četiri varijable uključene u istraživanje.

Drugi faktor „*Uticao poslovnih aspekata života na neposlovne*“ odnosi se na osećanje nedostatka vremena potrebnog za obavljanje aktivnosti koje nisu vezane

za radno mesto i mešanje načina ophođenja u radnom okruženju i izvan njega. On je povezan sa skorovima ispitanika na varijablama „Radna opterećenost“, „Stepen doživljenog psihološkog distresa“ i „Unutrašnji lokus kontrole“

Treći faktor „*Uticaj neposlovnih aspekata na poslovne*“ uključuje pokazatelje koji se odnose na situacije u kojima osoba prenoši načine ponašanja iz privatnog u poslovni domen života, trošeći vreme i energiju na aktivnosti koje nemaju veze sa poslom. Pokazalo se da ovaj faktor ne korelira statistički značajno sa prethodna dva, kao i da nije povezan ni sa jednom od varijabli uključenih u istraživanje.

Dobijeni rezultati ukazuju na mogućnost objašnjavanja ispitivanog konstrukta sa stanovišta dva pristupa: interaktivnog i pristupa orijentisanog na individuu.

Ključne reči: intrapersonalni konflikt između poslovnih i neposlovnih aspekata života, opterećenost poslom, zadovoljstvo životom, psihološki distres, lokus kontrole

POVEZANOST MOTIVIŠUĆE KOMUNIKACIJE MENADŽERA I USPEŠNOSTI U RUKOVOĐENJU

Marija Randić

Filozofski fakultet, Beograd

Ovo empirijsko istraživanje predstavljalo je pokušaj da se potvrdi postojanje povezanosti između komunikacije menadžera sa zaposlenima u cilju njihovog motivisanja, i uspeha koje ovi menadžeri imaju u rukovođenju.

Teorijske pretpostavke izvedene su najvećim delom iz teorije motivišuće komunikacije koja predviđa da je strateška usmena komunikacija važno motivaciono sredstvo koje ima pozitivne, merljive efekte na obavljanje posla i zadovoljstvo zaposlenih. Prema njenim principima, razlike u rezultatima radnika proizilaze iz toga što su rukovodioci u različitoj meri uspešni u izvođenju osnovnih jedinica lingvističke komunikacije, gde jezik predstavlja oblik pravilima regulisanog, namerom usmerenog ponašanja (Searle, 1969, p. 16). Ovi govorni akti se svrstavaju u tri glavne kategorije (Sullivan, 1988): *govor koji nosi značenje*, *govor koji smanjuje neizvesnost i empatični govor* i objedinjeni su pojmom *motivišuća komunikacija*.

Dakle, cilj ovog istraživanja bio je provera opravdanosti postojanja ovako definisanog konstrukta motivišuće komunikacije, tako što je ispitano da li su i u kojoj meri navedeni govorni obrasci menadžera značajni za objašnjenje uspešnosti u rukovođenju.

U tom cilju ispitane varijable bile su: nezavisne - motivišuća komunikacija, empatični govor, direktivni govor i govor koji nosi značenje; zavisna - uspešnost u rukovođenju; intervensiše: pol, radni staž, pol menadžera.

Zavisna i nezavisne promenljive su bile operacionalizovane preko sledećih instrumenata:

Skala motivišuće komunikacije koju je sa svojim saradnicima konstruisao Mejfield (ML scale by Mayfield et al., 1995) koja se sastoji od ukupno 24 ajtema koji se procenjuju na petostepenoj skali Likertovog tipa.

Skala uspešnosti rukovođenja koju su konstruisali Čepmen i O'Neil (Elwood N. Chapman & Sharon Lund O'Neil), adaptirana za primenu na našem govornom području.

Ispitivanjem je obuhvaćeno 150 ispitanika, srednje stručne spreme, koji rade kao prodavci u trgovinskim radnjama u tržnim centrima. Zbog nepotpunih

informacija, iz statističke obrade isključeni su podaci 4 ispitanika, tako da konačan broj ispitanih radnika iznosi 146. U pitanju je prigodni uzorak, sa relativno ravnomernom zastupljenošću ispitanika različitog pola, radnog staža, i pola neposrednog rukovodioca.

Primenom faktorske analize potvrđen je teorijski model motivišuće komunikacije. Dobijeno je da su i ovaj konstrukt, kao i tri tipa govora koji ga sačinjavaju, posmatrani pojedinačno, u značajnoj pozitivnoj korelaciji sa procenom uspešnosti menadžera u rukovođenju. Sve nezavisne varijable, osim direktivnog govora su se pokazale kao dobri prediktori zavisne varijable.

Pol ispitanika i pol menadžera imaju intervensišuće dejstvo, kada je u pitanju procena uspešnosti rukovođenja, dok to nije slučaj sa radnim stažom ispitanika. Motivišuća komunikacija predstavlja značajan prediktor procene uspešnosti menadžera za sve poduzorke formirane prema kategorijama ovih intervensišućih varijabli, a poduzorci se statistički značajno razlikuju bas u proceni MK.

Zaključak je da je komunikacija menadžera, koja u osnovi ima motivaciju zaposlenih predstavlja bitan činilac uspešnog rukovođenja, ali i da je odnos ovih varijabli složen, pa je neophodno dalje istraživanje u ovoj oblasti.

Ključne reči: motivišuće komunikacije, uspešnosti rukovođenja, empatični govor, govor koji smanjuje neizvesnost.

LOKUS KONTROLE I TRAŽENJE POSLA

Ivana Petrović, Svetlana Čizmić, Panta Kovačević

Odeljenje za psihologiju, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu

Uvod: U Srbiji se, već skoro dve decenije, usled ekonomskih sankcija, restrukturacije i privatizacije domaćih preduzeća, a poslednjih godina i zbog unapređenja proizvodnje, suočavamo sa masovnim identifikovanjem viškova radne snage i otpuštanja zaposlenih. Traženje posla je strategija direktnog rešavanja problema nezaposlenosti usled gubitka posla. Proaktivno traženje posla odnosi se na to koliko se osoba uopšte angažuje u traženju posla (Kinicki & Latack, 1990), a intenzitet traženja posla odnosi se na to koliko se osoba angažuje u pripremnim aktivnostima i konkretnom konkurisanju (npr. praćenje oglasa, obilaženje potencijalnih poslodavaca; Blau, 1994). Plamli i Oliver tvrde da su lokus kontrole i nivo nezaposlenosti u društvu značajni pokretači aktivnog traženja posla (Plumly & Oliver, 1987). U dosadašnjim istraživanjima nezaposlenih koji su ne svojom voljom ostali bez posla dominiraju istraživanja obavljena u privredama zemalja sa manjom stopom nezaposlenosti. Problem našeg istraživanja je povezanost lokusa kontrole i aktivnog traženja posla u uslovima izražene rastuće nezaposlenosti u privredi u tranziciji.

Metod: Upitnik, koji je primenjen u okviru šireg istraživanja psiholoških korelata aktivnog traženja posla u privredi u tranziciji, sadržao je adaptiranu Skalu proaktivnog traženja posla, adaptiranu Skalu intenziteta traženja posla (Andrić, 2004) i Spektorovu Skalu lokusa kontrole na radu (Spector, 1988). Ispitivanjem su obuhvaćeni klijenti Nacionalne službe za zapošljavanje koji su izgubili posao (N=254). Pouzdanost Skale lokusa kontrole na radu izražena Kronbahovim alfa koeficijentom je 0.79, pouzdanost Skale proaktivnog traženja posla je 0.84, pouzdanost Skale intenziteta traženja posla je 0.83.

Rezultati: Na ispitanoj uzorku nezaposlenih u Srbiji utvrđene su značajne razlike u pogledu proaktivnog traženja posla s obzirom na lokus kontrole na radu: oni koji imaju unutrašnji lokus su proaktivniji u traženju posla ($F=5.04$, $p=0.027$). Nije utvrđena korelacija između intenziteta traženja posla i lokusa kontrole.

Proaktivno traženje i intenzitet traženja posla su u visokoj korelaciji ($r=0.74$, $p=0.00$). Nezaposleni sa višim i visokim obrazovanjem intenzivnije traže posao od nezaposlenih sa osnovnim i srednjim obrazovanjem ($F=8.74$, $p=0.004$).

Zaključak: U uslovima velike nezaposlenosti utvrđena je povezanost između lokusa kontrole na radu i opštijeg angažovanja u traženju posla (proaktivno traženje). Neophodno je detaljnije istražiti strukturu intenziteta traženja posla, jer, iako se skala u većini istraživanja primenjuje kao jednodimenzionalni konstrukt, ona je incijalno definisana tako da meri dve dimenzije, pripremu i aktivno traženje posla. Potrebno je ispitati veze između lokusa kontrole na radu i iskustava vezanih za gubitak i nalaženje novog posla.

Finansijska podrška: Ministarstvo nauke i tehnologije, Projekat *149018D*.

UTICAJ POZADINSKE MUZIKE I TIŠINE U AUDIO REKLAMI NA PREPOZNAVANJE INFORMACIJA IZ REKLAMNE PORUKE I EMOCIONALNI ODGOVOR NA NJU

Sajlović Bojana

Filozofski fakultet, Beograd

Uprkos sve većoj važnosti radija kao medija za oglašavanje, u praksi je sprovedeno srazmerno malo istraživanja koja proučavaju nivo uticaja audio reklama na slušaoce. Osnovni cilj istraživanja je bio da se ispita da li se bolje pamte informacije radijske reklame kada se ona emituje sa muzičkom pozadinom ili kada se emituje sa pozadinskom tišinom ili se bolje pamte informacije kada u emitovanoj reklami postoji kontrast (deo sa muzičkom pozadinom i deo sa pozadinskom tišinom). Takođe je cilj bio da se ispita kakav uticaj na subjektivni doživljaj reklame ima variranje muzičke podloge (pozadinska muzika i pozadinska tišina).

Varijable korišćene u istraživanju: nezavisna varijabla - reklama u kojoj su prezentovane određene informacije o proizvodu, sa kategorijama: pozadinska muzika tokom cele reklame; pozadinska tišina tokom cele reklame; kontrast muzike i tišine u reklami; zavisne varijable - prepoznavanje informacija saopštenih u reklami; subjektivni doživljaj reklame (koji obuhvata emotivno-evaluativnu, konativnu i komponentu, operacionalno definisan preko skale konotativnog diferencijala, verzija CD 15); kontrolne varijable - sposobnost kratkoročnog pamćenja; uzrast (III godina gimnazije); pol (ženski). Za potrebe rada konstruisane su tri varijante iste reklame za istu, izmišljenu robnu marku. U reklamama je variran pozadinski zvuk. U prvoj reklami je sve vreme pozadinska muzika (i čuje se spikerov glas), u drugoj reklami je sve vreme pozadinska tišina (i čuje se spikerov glas), dok je u trećoj reklami najpre izložena pozadinska muzika, zatim sledi pozadinska tišina koja nastupa u trenutku kada spiker počinje da govori reklamnu poruku i nakon spikerovog završenog izlaganja reklamne poruke nastupa opet pozadinska muzika. Angažovanje profesionalaca u oblasti zvuka doprinelo je tome da se ove tri reklame razlikuju jedino po tom kriterijumu: pozadinska muzika / pozadinska tišina / kontrast, što je svakako jedan od najvažnijih uslova koji je morao biti zadovoljen da bi se moglo sprovesti ovo istraživanje. Pozadinska muzika koja se pojavljuje u dve reklame je ista i kongruentna sa proizvodom koji se reklamira. Svaka reklama traje po 30 sekundi. Uzorak u istraživanju su činile 62 učenice XIII beogradske gimnazije. U istraživanju su bile tri eksperimentalne grupe: grupa koja je slušala reklamu sa

muzičkom pozadinom; grupa koja je slušala reklamu sa pozadinskom tišinom; grupa koja je slušala reklamu sa kontrastom muzike i tišine u pozadini.

Analizom varijanse dobijeno je da je pozadinski kontrast u reklamni doprineo boljem prepoznavanju informacija iz reklamne poruke. Takođe je dobijeno da je subjektivni doživljaj reklame bio pozitivniji kada je reklamna poruka praćena muzikom, nego kada je u pozadini reklamne poruke tišina. Na temelju dobijenih rezultata može se zaključiti da, ako se kao mera efikasnosti marketinške komunikacije koristi prepoznavanje informacija saopštenih u reklamnoj poruci, marketinška komunikacija se može unaprediti perceptivnim isticanjem.

RADNO ZADOVOLJSTVO I IZVORI RADNOG OPTEREĆENJA

Elisaveta Sardžoska i Biljana Blaževska-Stoilkova

Filozofski fakultet Skopje, Makedonija

Predmet ovog rada je povezanost radnog zadovoljstva i određenih činilaca radnog opterećenja kao i predikcije radne satisfakcije na bazi indikatora radnog opterećenja. Na uzorku od 65 zaposlenih u privatnoj firmi prehrambene industrije u Skopju bile su primenjene dve skale: Cooper-ova skala radnog opterećenja sačinjena od 40 ajtema na 8 indikatora: radna napregnutost, interpersonalne relacije, balans radnog i personalnog života, menadžerski stil, personalna odgovornost, priznanje na poslu, organizacija rada i profesionalni razvoj kao i skala Russinove et al. radnog zadovoljstva od 55 ajtema na 9 subskala: generalno radno zadovoljstvo; zadovoljstvo organizacijom, kontrolom, planiranjem i informacijama o poslu; zadovoljstvo mogućnošću za unapređenje kvalifikacija i samorealizaciju na poslu; zadovoljstvo platom; zadovoljstvo relacijom "ličnost-posao"; zadovoljstvo higijenom i bezbednošću na radnom mestu; zadovoljstvo menadžerskim stilom; zadovoljstvo interpersonalnim relacijama na poslu; zadovoljstvo menadžerskim radom za organizacioni razvoj. Cooper-ova skala bila je procenjena na 6- stepenju, dok Russinova skala na 4-stepenju Lickert-ovoj skali saglasnosti. Negativna povezanost je postulirana da postoji između istraživačkih varijabli, dok se za indikatore radnog opterećenja očekivalo da objasne značajne proporcije varijanse u skorovima subskala radnog zadovoljstva. Korelaciona analiza potvrdila je postojanje značajne negativne povezanosti indikatora radnog opterećenja i subskala radnog zadovoljstva (najveća $r = -0.444$ $p < 0.01$ između zadovoljstva relacijom "ličnost-posao" i menadžerskim stilom dok najmanja $r = -0.228$ $p < 0.05$ između zadovoljstva menadžerskim stilom i balansom radnog i personalnog života). Regresioni modeli koji uključuju sveukupne izvore radnog opterećenja objašnjavaju značajne procenete u varijansi sledećih subskala radnog zadovoljstva: 42.5 % u zadovoljstvu mogućnošću za unapređenje kvalifikacija i samo-realizaciju na poslu; 37.9 % u zadovoljstvu organizacijom, kontrolom, planiranjem i informacijama o poslu; 36.4 % u zadovoljstvu menadžerskim stilom; 36.2 % u zadovoljstvu platom; 26.9 % u zadovoljstvu menadžerskim radom za organizacioni razvoj.

Regresiona analiza potvrdila je izvore radnog opterećenja kao značajne prediktore radnog zadovoljstva u 5 od mogućih 9 regresionih modela radnog zadovoljstva.

Korelaciono-regresiona analiza ukazala je na značajnu međusobnu interakciju radnog zadovoljstva i radnog opterećenja koja vredi da se razmatra obzirom na unapređenje blagostanja zaposlenih, kvalitet radnog života i produktivnost.

Ključne reči: radno zadovoljstvo; radno opterećenje; povezanost; predikcija

SOCIODEMOGRAFSKI I PSIHOLOŠKI ČINIOCI BEZBEDNOSTI
SAOBRAĆAJA KOD VOZAČA AMATERA U GRADSKIM
USLOVIMA VOŽNJE

Nataša Markićević, Milanko Čabarkapa

Filozofski fakultet, Beograd

Bezbednost svih učesnika u drmskom saobraćaju predstavlja značajan problem koji zaokuplja pažnju različitih stručnjaka, posebno onih koji se bave ulogom *ljudskog faktora* u bezbednosti saobraćaja, među koje spadaju i psiholozi. Polazeći od činjenice da je sve više vozila na ulicama naših gradova, i da se istovremeno povećava rizik saobraćajnih nezgoda, u ovom istraživanju su postavljena dva cilja: 1. Da se ispita uticaj određenih osobina ličnosti (agresivnosti i autoritarnosti) na bezbednost u saobraćaju, i 2. Da se ispita uticaj varijabli pola, uzrasta i profesionalnog iskustva, kao i određenih motiva vezanih za stil vožnje, na bezbednost u saobraćaju kod vozača amatera u gradskim uslovima. Kao indikatori bezbednosti u saobraćaju u ovom istraživanju uzete su subjektivne procene ispitanika o poštovanju saobraćajnih propisa i učestalosti saobraćajnih nezgoda.

Uzorak ispitanika je sačinjavala grupa od 300 vozača amatera sa teritorije Beograda (172 muškarca i 128 žena), koji aktivno učestvuju u gradskom saobraćaju (aktivno voze) i poseduju vozačku dozvolu B-kategorije.

Za dobijanje podataka o ispitivanim varijablama korišćeni su sledeći instrumenti:

1. Upitnik za registrovanje socio-demografskih karakteristika, vozačkih motiva i podataka o učestalosti saobraćajnih nezgoda i poštovanju saobraćajnih propisa.
2. SIGMA - Skala agresivnosti (Momirović) za ispitivanje oralne i analne agresivnosti kao crta ličnosti, koja se sastoji od 60 ajtema.
3. Skala autoritarnosti (kombinacija skale autoritarnosti Altemejera i Kuzmanovića) koja se sastojala od 13 ajtema.

Rezultati istraživanja ukazuju na značaj osobina ličnosti kao što su *autoritarnost* i *agresivnost*, ali samo na poštovanje saobraćajnih pravila. Rezultati istraživanja su takođe pokazali da poštovanje propisa od strane vozača amatera u saobraćaju zavisi i od varijabli kao što su: pol, uzrast, efektivna vožnja i vozački motivi. Kad je reč o saobraćajnim nezgodama, osobine ličnosti kao što su autoritarnost i agresivnost nisu pokazale značajan uticaj, kao ni varijabla uzrasta vozača. Kao distinktivne varijable za učestalost saobraćajnih nezgoda u ovom istraživanju pokazale su se: pol, ekspozicija uslovima vožnje, tj. efektivna vožnja, kao i vozački motivi koji su obuhvatali motiv za isticanjem, težnja za zadovoljstvom, samopotvrđivanjem, statusom i prestižom. To ukazuje na značaj kognitivno-emocionalnih faktora za procenu rizika u saobraćajnim situacijama, kao i značaj stila vožnje za ukupnu bezbednost u saobraćaju, što je u skladu sa nekim od teorijskih i empirijskih postavki naših i stranih autora (Milošević, Colbourn, Naatanen, Van der Molen, Botticher, Fuller i drugi). Dominantnu ulogu u objašnjenju ponašanja vozača u saobraćaju u savremenim uslovima imaju teorije rizika. Autori teorije nultog rizika (Naatanen, Sumala, 1976) smatraju da je ponašanje učesnika u saobraćaju prevashodno vezano za kognitivne, motivacione i psihofiziološke faktore.

MOTIVACIJA ZA RAD U SVETLU HIJERARHIJSKOG MODELA
SAMODETERMINISANE MOTIVACIJE

Marijana Mladenović

Visoka škola za sport, Beograd

Hijerarhijski model samodeterminisane motivacije razrađuje ideju teorije samodeterminacije prema kojoj motivacija predstavlja kontinuum koji ide od intrinzičke, preko različitih tipova ekstrinzičke motivacije, do stanja nemotivisanosti (prema Guay, Mageau & Vallerand, 2003). Empirijskim istraživanjima utvrđeno je da postoje tri tipa intrinzičke motivacije (IM): za *saznanjem*, za *ostvarenjem* i za *podsticajem*. Ekstrinzička motivacija (EM) operacionalizuje se kroz tri tipa: *eksternom regulacijom* (motivacija nagradama i kaznama), *introjekcijom* (spoljašnji razlozi za uključivanje u aktivnost, a samovrednovanje zavisi od ishoda) i *identifikacijom* (odgovorno prihvatanje aktivnosti, koje nisu intrinzički zanimljive). Nemotivisanost je odsustvo intencije za akciju. Hijerarhijski model samodeterminisane motivacije uzima u obzir i nivoe opštosti motivacije (opšti, kontekstualni i situacioni). Cilj istraživanja bio je da se ispita tako konceptualizovana motivacija u kontekstu rada kao posebnog životnog domena. Osnovna pretpostavka bila je da u kontekstu posla dominiraju spoljašnji tipovi motivacije. Po ugledu na instrumente namenjene ispitivanju motivacije u različitim životnim kontekstima (npr. Chantal, Vallerand & Vallieres, 1994), konstruisana je Skala radne motivacije (Mladenović, 2008). Sastoji se od 28 ajtema, po 4 za svaki pretpostavljeni tip motivacije. Ispitanici su na skali od 1 do 7 procenjivali u kojoj meri svaka tvrdnja odgovara razlozima zbog kojih se bave poslom koji obavljaju. Pouzdanost instrumenta je zadovoljavajuća (Kronbahova alfa 0,88). Ispitane su 134 osobe, zaposlene u državnom (73,1%) ili privatnom (36,9%) sektoru, starosti od 21 do 66 godine, oba pola, srednjeg (62,7%) i visokog obrazovanja (37,3%). Rezultati delimično potvrđuju osnovnu hipotezu. Primena t-testa pokazala je da su sve aritmetičke sredine statistički značajne. Najzastupljeniji tipovi radne motivacije su IM za saznanjem (5,36) i IM za ostvarenjem (5,22). EM motivacija identifikacijom je na trećem mestu (5,07), a sledi IM za podsticajem (4,54), EM introjekcijom (3,88), EM eksternom regulacijom (3,30) i nemotivisanost za rad (2,56). Korelaciona analiza pokazuje da su najviše međusobno povezani tipovi intrinzičke motivacije za rad (za saznanjem i za ostvarenjem $r=0,743$; za saznanjem i za podsticajem $r=0,678$; za ostvarenjem i za podsticajem $r=0,616$; $p<0,01$), ali i da je EM identifikacijom visoko povezana sa intrinzičkim aspektima radne motivacije (sa IM za ostvarenjem $r=0,702$; sa IM za saznanjem $r=0,670$; sa IM za podsticajem $r=0,554$; $p<0,01$). Međutim, iako naizgled ne zauzima istaknuto mesto, motivacija eksternom regulacijom neizostavni je sastojak radne motivacije, jer značajno korelira sa svim aspektima radne motivacije: sa EM identifikacijom $r=0,439$; sa IM za podsticajem $r=0,407$; sa IM za ostvarenjem $r=0,383$; sa EM introjekcijom $r=0,301$; značajno na $p<0,01$; sa nemotivisanošću za rad $r=0,182$ i sa IM za saznanjem $r=0,180$; $p<0,05$.

Ključne reči: samodeterminisanost, motivacija za rad, intrinzička/ekstrinzička motivacija

UTICAJ NEZAPOSLENOSTI NA SOCIJALNO-PSIHOLOŠKE
PROMENE

Sanja Ojdanić, Tijana Eror, Nataša Ranković, Jelena Gajić, Sadbera Elmazi
Filozofski fakultet

Nezaposlenost je danas kod nas, jedan od najozbiljnijih društvenih problema, kako zbog obima i rasprostranjenosti, tako i zbog dužine trajanja i još nesagledanih posledica. Ovaj fenomen ne pogađa samo nezaposlenog pojedinca, već i porodicu nezaposlenog, kao i širu društvenu zajednicu. Zbog toga se u istraživanjima i literaturi retko govori o psihološkim i socijalnim posledicama nezaposlenosti kao o zasebnim kategorijama, već su one obuhvaćene jednim zajedničkim pojmom psihosocijalnih posledica, koji smo izabrali za osnovni predmet našeg istraživanja. Konkretno, želeli smo da ispitamo da li postoji značajna razlika u izraženosti tih posledica između ispitanika koji su kraće nezaposleni (do 3 meseca) i duže (od 3 do 5 godina), kao i između ispitanika koji po prvi put traže posao i onih koji su ranije bili zaposleni (uslovno nazvano vrsta nezaposlenosti).

Nezavisne varijable su dužina i vrsta nezaposlenosti, a zavisne: samopoštovanje, neuroticizam, interpersonalni odnosi sa okolinom, opšte životno zadovoljstvo, zadovoljstvo stanjem u državi i stav prema sistemu, spremnost na prostornu i profesionalnu mobilnost.

Istraživanje je neeksperimentalno, sondažno istraživanje uzorka. Uzorak ispitanika činilo je 115 lica prijavljenih na Biro za zapošljavanje i to onih koji na posao čekaju manje od 3 meseca, odnosno od 3 do 5 godina. Instrumenti korišćeni u istraživanju: NEO-PI-R, gensef40 i upitnik koji je konstruisan za svrhe ovog istraživanja. Prikupljeni podaci obrađeni su u programu *SPSS for Windows* metodom *univarijantne dvofaktorske analize varijanse*.

Rezultati istraživanja pokazali su da dužina nezaposlenosti značajano utiče na javljanje socijalno-psiholoških posledica kod nezaposlenih lica. Na svim zavisnim varijablama, osim na spremnosti na prostornu mobilnost, dobili smo značajan efekat dužine nezaposlenosti.

Manje jasna slika dobija se o uticaju vrste nezaposlenosti, čiji su efekti dvojaki. Značajan uticaj vrste nezaposlenosti dobijen je na samo tri zavisne varijable: zadovoljstvo stanjem u državi i stav prema sistemu, spremnost na profesionalnu mobilnost i neuroticizam. Ispitanici koji su ranije bili zaposleni nezadovoljniji su stanjem u državi i spremniji su na promenu profesije, međutim stepen neuroticizma viši je kod ispitanika koji po prvi put traže posao.

Interakcija nezavisnih varijabli je značajna na tri zavisne varijable - opšte životno zadovoljstvo, spremnost na profesionalnu mobilnost i samopoštovanje. U sva tri slučaja, interakcija je ista. Kod ispitanika koji su ranije bili zaposleni nema razlike u izraženosti ovih varijabli između kraće i duže nezaposlenih ili je ta razlika mnogo manja nego kod ispitanika koji po prvi put traže posao kod kojih se sa dužinom nezaposlenosti povećava nezadovoljstvo, spremnost na profesionalnu mobilnost i opada im samopoštovanje.

Nalazi našeg istraživanja potvrdili su da nezaposlenost svojim trajanjem negativno utiče na ličnost i na različite aspekte života nezaposlenih lica, te da bi se stoga trebalo još ozbiljnije posvetiti kako novim istraživanjima, tako i efikasnijim merama usmerenim na smanjenje ove, u svakom pogledu negativne, društvene pojave.

Ključne reči: nezaposlenost, nezaposleno lice, socijalno-psihološke posledice

POVEZANOST PERFEKCIONIZMA I DOŽIVLJAJA
PROFESIONALNOG STRESA KOD MENADŽERA

Dragana Stamenković

Filozofski fakultet, Beograd

Postojanje individualnih razlika u reagovanju na stres svedoči o tome da izvesni činioci ličnosti determinišu postojanje i intenzitet stresne reakcije. Perfekcionizam, kao težnja za savršenstvom, doprinosi različitim načinima interpretacije okolnosti i zahteva sredine koji se pred osobu postavljaju. Namera ovog rada je da utvrdi stepen i smer povezanosti perfekcionizma i doživljaja profesionalnog stresa kod menadžera.

Perfekcionizam je teorijski određen kao težnja ka savršenstvu. Saglasno shvatanju Terry-Shortove i saradnika, napravljena je razlika između pozitivnog perfekcionizma, težnje za postizanjem uspeha praćene osećajem zadovoljstva nakon dostizanja cilja, i negativnog perfekcionizam, težnje za izbegavanjem grešaka i nesavršenosti, koju usled straha od budućih neuspeha, ne prati osećaj zadovoljstva nakon dostignutog cilja. Pozitivan i negativan perfekcionizam su operacionalizovani preko Skale pozitivnog i negativnog perfekcionizma (PANPS; Terry-Short i sar. 1995) koja do sada nije korišćena u domaćim istraživanjima a ispitivanje njenih metrijskih karakteristika bio je jedan od ciljeva ovog rada.

Pored toga, saglasno shvatanju Frosta i saradnika, razlikovane su sledeće dimenzije perfekcionizma: Zabrinutost zbog grešaka, Lični standardi, Roditeljska očekivanja, Roditeljski kritičizam, Sumnja u sopstvene postupke i Organizovanost. Ove dimenzije su operacionalizovane preko Multidimenzionalnog inventara perfekcionizma (MPS-F) koji je korišćen zbog kontrole valjanosti skale PANPS.

Pored ukupnog skora na skali stresa na radu menadžera (J. Jakovljević), posmatrana su i tri potencijalna izvora stesa u radnoj situaciji, a to su: intrinzički faktori posla, uloge u organizaciji i odnosi na poslu.

Istraživanje je izvršeno na prigodnom uzorku koji čini 110 menadžera oba pola, starosti između 26 i 54 godina, svih nivoa upravljanja iz 12 organizacija privatnog vlasništva.

Ovim istraživanjem, dobijeni su sledeći osnovni rezultati:

Utvrđeno je postojanje niske statistički značajne povezanosti pozitivnog smera između ukupnog perfekcionizma i doživljaja profesionalnog stresa kod menadžera (koeficijent korelacije doživljaja profesionalnog stresa sa perfekcionizmom sa PANPS skale iznosi 0.345, a sa perfekcionizmom sa MPS-F skale 0.21). Doživljaj profesionalnog stresa povezan je i sa sledećim dimenzijama, odnosno aspektima perfekcionizma: negativan perfekcionizam, pozitivan perfekcionizam, zabrinutost zbog greške. Negativan perfekcionizam, zabrinutost zbog greške i ukupni perfekcionizam na PANPS skali, pritom su u pozitivnoj vezi sa svim posmatranim aspektima stresa na radu. Negativan perfekcionizam je jače povezan sa stresom od pozitivnog perfekcionizma.

Ne postoje razlike u doživljaju profesionalnog stresa između menadžera različitog pola, nivoa upravljanja ili starosti.

Menadžeri ženskog pola postižu statistički značajno više skorove na subskalama perfekcionizma Lični standardi i Roditeljska očekivanja kao i na ukupnom skoru na MPS-F skali perfekcionizma.

Ne postoje razlike u perfekcionizmu između menadžera različitih nivoa upravljanja ili starosti.

Skala pozitivnog i negativnog perfekcionizma ima zadovoljavajuće metrijske karakteristike.

Dakle, u susretu mnogobrojnih zahteva posla i perfekcionistačkih težnji menadžera, dolazi do doživljaja profesionalnog stresa. Ipak, stres je složen fenomen koji je pored perfekcionizma, sa kojim je u niskoj do srednjoj korelaciji, determinisan brojnim drugim faktorima.

Ključne reči: profesionalni stres, perfekcionizam, pozitivni perfekcionizam, negativni perfekcionizam, menadžeri

POVEZANOST RADNIH STILOVA I PSIHOLOŠKIH TIPOVA PO MAJER-BRIGS INVENTARU

Jelena Petrov

Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu, Odeljenje za psihologiju

U organizacionoj transakcionoj analizi postoji pojam radnih stilova koji u poslednje vreme daje veliki doprinos savetodavnom radu sa pojedincima u kontekstu rada i radne organizacije. Nakon perioda njegovog razgraničenja od izvornog pojma drajvera i oslobađanja kliničke interpretacije i konotacije, sledila je praktična upotreba ovog koncepta i dobijanja podataka iz same prakse u radu sa ljudima u kompanijama. Međutim, empirijska provera ovog korisnog pojma je izostajala i postavilo se pitanje kako bi mu se drugačije moglo prići i pojasniti ga i povezati sa drugim konceptima koji u oblasti savetodavnog rada u organizacijama imaju dužu i bogatiju praktičnu i empirijsku istoriju. Kao najadekvatniji za te svrhe izdvojen je Majer-Brigs Inventar psiholoških tipova. Empirijsko istraživanje opisano u ovom radu je izvršeno sa ciljem utvrđivanja strukture relacija koncepta radnih stilova sa empirijski i praktično savršenijim Majers Brigs indikatorom psiholoških tipova. Korišćena su dva instrumenta: upitnik za ispitivanje radnih stilova i Majers Brigs indikator tipa ličnosti (forma G). Dobijeni su podaci o skorovima ispitanika na pet radnih stilova (koji su u TA nazvani po bazičnim porukama koje su u osnovi ovih tendencija mišljenja, ponašanja i delovanja – i to su „Budi savršen“, „Požuri“, „Udovolji“, „Trudi se“ i „Budi jak“). MBTI daje podatke o skorovima na osam preferencija, koje se za potrebe istraživanja prevode u kontinuum i čine dimenzije Ekstraverzija – Introverzija, Čulnost – Intucija, Mišljenje – Osećanje i Sudeње – Opažanje, a njihovom kombinacijom dobija se 16 psiholoških tipova. Istraživanje je sprovedeno na prigodnom uzorku koji broji ukupno 202 ispitanika heterogenih po stepenu obrazovanja i starosti (u rasponu od 23 do 54 godine). Osnovni uslov za ulazak u uzorak bio je najmanje 1 godina radnog iskustva. U datom uzorku 58% ispitanika bile su žene, a 42% ispitanika bilo je muškog pola. Za obradu podataka upotrebljene su mere osnovne deskriptivne statistike, analiza koeficijenta korelacije i utvrđivanje značajnosti razlika metodom X². Rezultati ukazuju na postojanje nekoliko statistički značajnih povezanosti radnih stilova i preferencija po Majers Brigsu. Kada se i radni stilovi i preferencije na MBTI-u tretiraju kao skale, dobijene su statistički značajne korelacije između radnog stila „Budi savršen“ i preferencija Introverzije (I), Čulnosti (S), Mišljenja (T) i Sudeња (J), kao i radnog stila „Trudi se“ i preferencija Ekstraverzije (E) i Intucije (I). Kada je u analizu uzet samo dominantan radni stil i dominantna preferencija, dobijena je korelacija između dominantnog radnog stila i podele ispitanika samo po preferenciji Ekstraverzije naspram Introverzije. Utvrđivanje ovih povezanosti donekle je potvrdilo očekivanja nastala na osnovu teorijskih pretpostavki transakcione analize. Korelacija dominantnih radnih stilova sa psihološkim tipovima po Majers Brigsu nije utvrđena. Kroz dobijene podatke ostvaren je doprinos pojašnjavanju odlika pojedinih radnih stilova i date su pretpostavke koje bi trebalo dalje ispitivati.

Ključne reči: radni stilovi, drajveri, transakciona analiza, preferencije po Majers Brigs inventaru ličnosti i psihološki tipovi po Majers Brigs inventaru ličnosti

PSIHOLOGIJA LIČNOSTI I PSIHOMETRIJA

FAKTORSKA STRUKTURA MFQ-FF-A NA UZORKU IZ SRBIJE

Ivana Pedović, Vladimir Hedrih

Departman za psihologiju, Filozofski fakultet, Niš

Jedna od ključnih pretpostavki u istraživanjima prijateljstva je to da prijateljski odnos ima određene specifične kvalitete koji se ispoljavaju kroz takozvane funkcije prijateljskog odnosa. Prema Mendelsonu i Abaudu te funkcije su: podstičuće drugarstvo (stimulating companionship), pomaganje (help), intimnost (intimacy), pouzdano savezništvo (reliable alliance), samopotvrđivanje (self validation) i emocionalna sigurnost (emotional security). Za merenje stepena u kome se određeni prijateljski odnos ispoljava kroz svaku od ovih šest funkcija Mendelson i Abaud su konstruisali inventar pod imenom McGill Friendship Questionnaire – Friendship Functions (MFQ- FF) koji je postao jedan od, u svetu, najkorišćenijih upitnika iz ove oblasti. Osnovni nalazi koje su autori MFQ-a dobili su da latentni prostor ovog upitnika određuje šest povezanih faktora koji predstavljaju navedene specifične funkcije prijateljstva. Pored toga, dobijeno je da žene teže da svoje prijatelje ocenjuju u proseku višim ocenama nego muškarci. Sve skale su pokazale visoku pouzdanost interne konzistencije.

Cilj istraživanja je bio poređenje faktorske strukture MFQ- FF inventara na uzorku iz naše populacije sa faktorskom strukturom ovog inventara dobijenom na kanadskom uzorku na kome su autori inventara sprovedli inicijalno istraživanje.

Upitnik je, uz dozvolu autora, preveden na srpski jezik i, radi lakše primene, napravljena je i web verzija. Uzorak je bio prigodan i bio je sačinjen od 361 studenta niškog univerziteta. Upitnik je zadavan u web obliku ili u obliku papir i olovka.

Provera konstruktivne validnosti MFQ- FF-a je urađena prvo preko konfirmativne faktorske analize (CFA) koja je imala za cilj da utvrdi u kojoj meri se podaci dobijeni u našem istraživanju uklapaju u model faktorske strukture dobijene u istraživanju Mendelsona i Abauda. Rezultati su pokazali dosta slabo uklapanje dobijenih podataka u teorijski model (GFI- 0.701, RMSEA- 0.114).

Nakon toga je eksplorativnom faktorskom analizom utvrđeno da Gutman-Kajzerov kriterijum ispunjava sedam faktora, dok bi prema scree kriterijumu trebalo zadržati tri faktora. Faktorska struktura, posmatrana u okviru bilog kojeg od ova dva rešenja ne može se smisleno interpretirati u skladu sa pretpostavljenom teorijom. Svojom veoma visokom svojstvenom vrednošću (objašnjava 31% varijanse izvornih varijabli) izdvaja se prvi faktor koji u nerotiranoj varijanti ima srednja i visoka zasićenjima na svim stavkama. Potencijalno (zbog toga što ima srednja i visoka zasićenja na svim stavkama) ovaj faktor bismo mogli da interpretiramo kao opštu vezanost za prijatelja. Svojstvene vrednosti ostalih faktora su daleko manje. Iz ovog razloga se nakon kose faktorske rotacije, dobija skup jako koreliranih faktora.

Iako je isproban veći broj rotiranih faktorskih rešenja, strukture dobijenih faktora nismo mogli valjano i nedvosmisleno interpretirati na osnovu postojećeg teorijskog modela ni u jednoj varijanti. Ponavljanje ovih postupaka na poduzorcima različitog pola dalo je slične rezultate. Pored toga i ukupna količina varijanse objašnjena supstantivnim faktorima (bilo koji kriterijum da se usvoji) je daleko manja od 78,8% varijanse objašnjene faktorima iz istraživanja autora MFQ-a. Sa druge strane, i na našem uzorku je potvrđen nalaz da žene teže da svojim prijateljima daju više ocene na većini stavki, nego muškarci.

Stoga možemo zaključiti da, iako svi ajtemi međusobno koreliraju (što može ukazivati na to da se u njima manifestuje opšti stav prema ili vezanost za konkretnog prijatelja) rezultati, kada su funkcije prijateljstva u pitanju, ne govore u prilog konstruktivne validnosti MFQ-FF-a na našoj populaciji.

THE ROLE OF GENDER AND YEAR OF STUDY IN THE PROCESS OF GETTING COMPETENCES FOR HELPING AT PSYCHOLOGY STUDENTS

Sofija Arnaudova, Frosina Denkova, Trajkov Ivan

Faculty of Philosophy, Skopje, Macedonia

The lack of information concerning the social skills at psychology is a very big problem. Students, as future experts in the helping professions, have to communicate appropriately with the people, community and social services and institutions for being successful in their job and relations with their clients.

According to many researches the most important skills that have to have psychology students for adequate professional work in future are empathy, altruism and assertiveness.

The sample in this research was consisted from first and fourth year psychology students. The total number of students was 135, from which 87 were from first year of study and 48 from fourth, last, year of study.

The questionnaires that were used for measuring the competences were the following:

- The Interpersonal Reactivity Index (Davis, 1980, 1983) is a measure of dispositional empathy that takes as its starting point the notion that empathy consists of a set of separate but related constructs. The instrument contains four seven-item subscales, each tapping a separate facet of empathy. The *perspective taking* (PT) scale measures the reported tendency to spontaneously adopt the psychological point of view of others in everyday life. The *empathic concern* (EC) scale assesses the tendency to experience feelings of sympathy and compassion for unfortunate others. The *personal distress* (PD) scale taps the tendency to experience distress and discomfort in response to extreme distress in others. The *fantasy* (FS) scale measures the tendency to imaginatively transpose oneself into fictional situations;

- The Scale for Altruism (Raboteg-Šarić, 1993) for measuring the altruistic behavior is consisted of 17 questions on a Likert Scale;

- The Scale for Assertiveness (Zdravković, 2004) for measuring assertive behavior is consisted of 20 questions on Likert Scale.

The results from the focus groups and data from the three questionnaires are showing that the gender of the students and year of study during the studies at psychology students are important factor that have to be examined.

Results are showing that there are not significant statistical differences between students from first and fourth year of study in empathy, altruism and assertiveness. But gender of the students has a big role in global empathy ($t=6.01$, $p<0.01$) for female students and in altruism ($t=3.34$, $p<0.01$) also for female students. Also, there are significant differences in the subscales of global empathy and the gender of the students (fantasy, empathically concern and personal distress) all for female students.

The obtained results can not be generalized to all psychology students because of the sample limitation, but they are significant for seeing the current state in regards of the researched characteristics and building a strategy for their improvement in the future experts in helping professions. At the same time, the results present a significant indicator that confirms the idea of redesigning the current study programs that would provide opportunities for the present students to get the needed competencies for providing their professional success.

Key words: empathy, altruism, assertiveness, gender, year of study, competences

DISOCIJACIJA VERBALNOG I NEVERBALNOG PAMĆENJA KOD ŽARIŠNE EPILEPSIJE TEMPORALNOG REŽNJA

Nadežda Krstić, Sanja Latinčić, Maja Milovanović, Vlada Radivojević, Žarko Martinović

Odsek za epilepsije i kliničku neurofiziologiju, Institut za mentalno zdravlje,
Beograd

Epilepsija srednjeg temporalnog lobusa (ESTL) je, pored globalne amnezije, jedan od najkorišćenijih "prirodnih modela" za ispitivanje pamćenja u neurokognitivnim studijama, pošto je, tipično, zasnovana na ozledi hipokampusa, regije koja poseduje verifikovanu ulogu u kodiranju, prizivanju i vezivanju informacija za uskladištene reprezentacije, uključujući one vezane za vreme i kontekst (npr. Eichenbaum H. *Nat Rev Neurosci* 2000:1; Squire L. *Neur Lear Mem* 2006:82). Činjenica da se epileptogeno žarište načešće javlja kao lateralizovano načinila je ESTL omiljenom paradigmom za proveru hipoteza o jednostrukom/dvostrukom kodiranju podataka u dugoročnoj memoriji; međutim, ideja da žarište u levoj ili desnoj hemisferi uzrokuje modalno/materijal specifične deficite upamćivanja, i pored obilne empirijske provere, i danas je predmet brojnih debata - generalno, može se reći da se povezanost između neverbalnog pamćenja i žarišta ESTL u desnoj hemisferi znatno slabije ispoljava nego povezanost verbalnog pamćenja sa žarištem u levoj (npr. Loring D. et al. *J Int Neuropsychol Soc.* 2008:14; Kneebone A et al., *J Int Neuropsychol Soc* 2007:13) Među tumačenjima ove diskrepance, značajno mesto zauzimaju i brojni metodološki problemi vezani za ovakva istraživanja (počevši od činjenice da patologija ESTL nije ograničena na leziju oblasti), uključujući i pitanje postupaka kojima se, naročito u kliničkim uslovima, procenjuje "vebalno" ili "neverbalno" pamćenje.

U ovom prikazu izlažemo nalaze neuropsihološke procene pamćenja kod 52 subjekta različite starosti (8.5-55 god) sa klinički verifikovanom lateralizovanom ETL (većina iktalne/interiktalne aktivnosti sa početkom u levom, $n=28$ ili desnom, $n=24$ TL), IQ>75, dešnjaka, odraslih sa edukacijom>8 god. Set primenjenih postupaka obuhvatio je ispitivanje upamćivanja i odloženog prisećanja "organizovanog" i "neorganizovanog" verbalnog i vizuelnog materijala (priča, Rejova kompleksna figura, lista reči, besmislene figure), uključujući i jednu proceduru koju smo sami razvili na osnovu modela koji su ponudili francuski

istraživači, a sa pretpostavkom da bi, hipotetički, mogla razdvojiti "figuralne" od "prostornih" komponenti vizuelnog stimulusa. Nakon analize rezultata, od devet varijabli ekstrahovanih iz ovih postupaka samo dve su se značajno razlikovale u odnosu na pretpostavljenu lateralizaciju ETL - skor na odloženom prisećanju liste reči (na štetu levostrane) i postignuće na reprodukciji konfiguracije našeg vizuelnog zadatka (na štetu desnostrane), dok su korelacione mere uglavnom pokazale intertestovnu povezanost, ali ne i pretpostavljenih konstrukata.

I pored realnih ograničenja za šire tumačenje dobijenih rezultata, lošije prostorno/konfiguralno pamćenje u našoj grupi desnostranih ETL a) spada među manje tipične nalaze kliničkih neuropsiholoških studija; i b) u skladu je sa rezultatima jednog broja *neuro-imageing* i istraživanja kod hirurški tretiranih ESTL (npr. Moskovitch D. *Neuropsychologia* 2002:40; Hayes S. et al *Beh Neurosci* 2004:118), što bi moglo dati izvesnu težinu korišćenom pristupu. Diskusija je usmerena na pitanja daljeg rafiniranja metodologije istraživanja, kao i potencijala neuropsihološkog ispitivanja pamćenja kod ETL u standardnim kliničkim uslovima.

PREFERENCIJA INTERAKTIVNOG SADRŽAJA I EMOCIONALNI PROFIL OSOBA ZAVISNIH OD INTERNETA

Aleksandar Blagotić

Filozofski fakultet, Niš

Cilj istraživanja je da utvrdi u kojoj je meri zavisnost od interneta zastupljena među korisnicima interneta i da odredi dominantni obrazac preferencije interaktivnog sadržaja osoba zavisnih od interneta. Istraživanje je sprovedeno on-line u periodu od 6. aprila do 1. jula 2008. godine na uzorku od 709 korisnika interneta sa prostora Republike Srbije.

Za procenjivanje emocionalnog profila ispitanika upotrebljena je Jugoslovenska revizija i standardizacija Plučikovog profila indeksa emocija (Kostić, 1997). Izraženost zavisnosti od interneta procenjena je upitnikom zavisnosti od interneta (Young, 1998). Na osnovu svog postignuća na upitniku zavisnosti od interneta, ispitanici su podeljeni u tri grupe: neadiktivnih, potencijalno adiktivnih i internet-adiktivnih ispitanika. Preferencija interaktivnog sadržaja operacionalizovana je učestalošću upotrebe različitih interaktivnih aplikacija: chat-klijenata, elektronske pošte (e-mail aplikacija), on-line video igara, aplikacija za razmenu i preuzimanje podataka (file-sharing & download), internet pretraživača (učestalosti "surfovanja"), kao i učestalosti posećivanja foruma, blogova i pornografskih sajtova. Odgovori ispitanika vezani za učestalost upotrebe navedenih aspekata interneta beleženi su na sedmostepenim skalama Likertovog tipa. Prikupljeni su osnovni demografski podaci o polu, starosti i obrazovanju ispitanika.

Analizom podataka dobijene su značajne razlike između neadiktivnih, potencijalno adiktivnih i internet-adiktivnih ispitanika u pogledu izraženosti emocionalnih dimenzija inkorporacije, lišenosti, odbacivanja, agresije, reprodukcije, kao i BIAS subskale PIE-JRS upitnika. Kod ispitanika zavisnih od interneta zabeleženi su visoki skorovi na dimenzijama lišenosti, odbacivanja, agresije i istraživanja, skorovi u granicama proseka na dimenzijama zaštite i orijentacije, dok su na dimenzijama inkorporacije i reprodukcije kao i na BIAS-subskali zabeleženi niski skorovi. Na nivou celog uzorka zabeleženi su visoki skorovi na dimenziji lišenosti. Dobijene su značajne razlike između dijagnostičkih grupa u pogledu učestalosti upotrebe svih navedenih interaktivnih aplikacija

izuzev upotrebe elektronske pošte. Adiktivi ispitanici imaju najviše skorove na pomenutim aspektima upotrebe interneta. Postoje značajne razlike između polova u pogledu upotrebe on-line video igara, elektronske pošte, aplikacija za preuzimanje podataka, foruma, blogova i pornografskih sajtova. Ispitanici muškog pola češće koriste video-igre, aplikacije za preuzimanje podataka i češće posećuju foruma i pornografske sajtove, dok ispitanici ženskog pola češće koriste elektronsku poštu i blogove.

Visoki skorovi na dimenziji lišenosti govore o prisustvu tuge, usamljenosti, osećanja krivice i težnje ka povlačenju iz socijalne okoline, što se kompenzuje učestalim boravkom na internetu. Visoki skorovi na dimenziji odbacivanja ukazuju na sumnjičavost i negiranje teškoća do kojih dovodi prekomerna upotreba interneta. Impulsivnost, hostilnost i frustriranost životne ekspanzivnosti očigledno su vezani za visoke skorove na skali agresivnosti. Kompulzivna upotreba interneta se dovodi u vezu sa izraženošću dimenzije istraživanja. Niski skorovi na dimenziji reprodukcije ukazuju na tendenciju povlačenja iz socijalnog polja. Preterana samokritičnost i davanje socijalno manje poželjnih odgovora mogu se dovesti u vezu sa visokim skorom na skali lišenosti, ali i sa niskim BIAS-om. Podatak da su internet-adiktivi ispitanici najfrekventniji na svim aspektima upotrebe interneta dodatno govori o izraženosti zavisnosti od interneta kod ove grupe ispitanika. Kada su u pitanju polne razlike, čini se da je preferencija interaktivnog sadržaja ispitanika ženskog pola determinisana funkcijom komunikacije, dok su ispitanici muškog pola orijentisani na aplikacije koje u manjoj meri podrazumevaju prisustvo drugih osoba.

Ključne reči: zavisnost od interneta, emocionalni profil, internet-aplikacije

SAMOPOŠTOVANJE I CILJEVI POSTIGNUĆA GIMNAZIJALACA

Milica Milojević, Ivana Stojković, Kristina Kašić

Filozofski fakultet, Niš

Uzimajući u obzir činjenicu da je u mnogobrojnim istraživanjima potvrđena uzajamna veza samopoštovanja i motivacije postignuća, ovim istraživanjem hteli smo da utvrdimo kako se noviji koncept ciljeva postignuća uklapa u tu sliku. Cilj ovog istraživanja bio je ispitivanje povezanosti globalnog samopoštovanja sa pojedinim tipovima ciljeva postignuća. Takođe, ispitan je i stepen izraženosti globalnog samopoštovanja i pojedinih tipova ciljeva postignuća, kao i mogućnost da globalno samopoštovanje bude statistički značajan prediktor pojedinih tipova ciljeva postignuća. Ispitivane su i razlike između učenika u stepenu izraženosti globalnog samopoštovanja i pojedinih tipova ciljeva postignuća s obzirom na kontrolne varijable (pol i školski uspeh ispitanika). Globalno samopoštovanje se definiše kao evaluativni deo slike o sebi koji se izražava u pozitivnim ili negativnim osećanjima prema sebi i ukazuje na stepen u kome osoba veruje za sebe da je značajna i vredna. Ciljevi postignuća predstavljaju razlog ili svrhu zbog koje se neko uključuje u aktivnost. Prema savremenom pristupu motivaciji postignuća Eliota i Harackiewiča (Elliot i Harackiewicz, 1996), postoje tri tipa ciljeva postignuća: ciljevi učenja, ciljevi učinka usmereni na postizanje uspeha i ciljevi učinka usmereni na izbegavanje neuspeha.

Uzorak ispitanika čine 200 učenika trećeg i četvrtog razreda dveju gimnazija iz Niša. Od toga 76 ispitanika muškog pola i 122 ispitanika ženskog pola. Ispitivanjem su obuhvaćeni učenici prirodno-matematičkog i društveno-jezičkog smera približno jednake brojnosti. U istraživanju je od instrumenata korišćena Rozenbergova skala globalnog samopoštovanja, kao i Test ciljeva postignuća koji

je preveden sa engleskog i adaptiran za naše govorno područje za potrebe magistrskog rada Svetlane Borojević.

Pirsonov koeficijent linearne korelacije pokazuje da postoji statistički značajna negativna korelacija globalnog samopoštovanja sa ciljevima učinka koji su usmereni na izbegavanje neuspeha ($r = -0.36$). Takođe, pokazalo se da je stepen izraženosti globalnog samopoštovanja ispitanika relativno visok. Regresionom analizom dobijeno je da je globalno samopoštovanje statistički značajan prediktor ciljeva učinka usmerenih na izbegavanje neuspeha ($R = 0.43$).

Kada su u pitanju ciljevi koji su usmereni na postizanje uspeha i izbegavanje neuspeha, razlika između mladića i devojaka nije statistički značajna. Međutim, kada su u pitanju ciljevi učenja ova razlika je statistički značajna, tj. ima razlike u stepenu izraženosti ciljeva učenja kod ispitanika različitog pola ($t(195) = -2.54$). Kod devojaka je ovaj tip ciljeva postignuća izraženiji.

Ključne reči: globalno samopoštovanje, ciljevi postignuća, Test ciljeva postignuća.

RIZIČNI I ZAŠTITNI FAKTORI UPOTREBE ALKOHOLA U ADOLESCENCIJI

Enedina Hasanbegović-Anić, Nermin Đapo, Jadranka Kolenović-Đapo

Odsjek za psihologiju, Filozofski fakultet u Sarajevu

Cilj istraživanja je utvrditi rizične, odnosno zaštitne faktore upotrebe alkohola kod adolescenata. Kao rizični i zaštitni faktori definirane su sljedeće varijable: spol, osobine ličnosti (eksternalnost, percipirana nekompetentnost, ekstraverzija, anksioznost, nesentimentalnost, neovisnost, samokontrola), internalizirani i eksternalizirani problemi, stavovi prema upotrebi psihoaktivnih supstanci, percipirana prevalenca upotrebe duhana, alkohola i nedozvoljenih psihoaktivnih supstanci od strane prijatelja, upotreba duhana, alkohola i nedozvoljenih psihoaktivnih supstanci od strane članova obitelji, rizik od sukoba sa zakonom, traumatska iskustva, stresna iskustva, nadzor roditelja i percipirana socijalna podrška roditelja, prijatelja i nastavnika.

Istraživanje je provedeno na uzorku od 372 učenika iz pet sarajevskih srednjih škola, prosječne dobi $M = 18,34$ ($SD = 0,74$). Podaci su prikupljeni metodom grupnog rada u školskim razredima. U ispitivanju je primijenjeno više mjernih instrumenata koji obuhvataju širok raspon ličnih i okolinskih varijabli za koje se pretpostavlja da predstavljaju faktore rizika i zaštite za upotrebu alkohola u adolescenciji: Upitnik o socio-demografskim podacima, Skala eksternalnosti, Skala percipirane nekompetentnosti, Cattellov upitnik ličnosti 16PF, Skala percipirane socijalne podrške, Skala roditeljskog nadzora, Upitnik o poslijeratnim traumatskim iskustvima, Upitnik o stresnim iskustvima, Upitnik o upotrebi i zloupotrebi psihoaktivnih supstanci, Inventar za skrining zloupotrebe psihoaktivnih supstanci kod adolescenata (SASSI-A2).

Prema dobijenim rezultatima, 26,3% ispitanika izjavljuje da nikada nisu probali alkohol, 40,9% ispitanika navodi eksperimentalnu upotrebu alkohola, dok 32,8% ispitanika priznaje zloupotrebu alkohola. Za ispitivanje doprinosa navedenih prediktora u objašnjenju varijabiliteta kriterijskih varijabli korištena je logaritamska regresijska analiza direktnog tipa. Potpuni model, koji uključuje sve prediktore, razlikuje se statistički značajno od nultog modela ($\chi^2 = 224,797$; $df = 36$; $p < 0,0001$). Postotak objašnjenog varijabiliteta rezultata kriterijske varijable iznosi 45,4% (pseudo $R^2 = 0,454$ prema Cox i Snell). Najveći efekat utvrđen je za varijablu „eksternalizirani problemi“ ($p < 0,0001$), potom za varijable „percipirana

prevalenca upotrebe alkohola od strane prijatelja“ ($p < 0,005$), „spol“ ($p < 0,01$), „dimenzija ličnosti anksioznost“ ($p < 0,05$), dok su efekti varijabli „stavovi prema upotrebi psihoaktivnih supstanci“ i „upotreba alkohola od strane članova obitelji“ na granici statističke značajnosti, te su niži i parcijalni. Osim toga, ispitivanjem efekata pojedinih prediktora za kategorije kriterijskih varijabli izdvojila se varijabla „percipirana prevalenca upotrebe duhana od strane prijatelja“, koja ima parcijalan doprinos u objašnjenju neupotrebe i zloupotrebe alkohola i varijabla „dimenzija ličnosti neovisnost“ koja ima parcijalni doprinos u objašnjenju eksperimentalne upotrebe alkohola.

Dobijeni rezultati mogu predstavljati osnovu za planiranje efikasnih preventivnih intervencija.

Ključne riječi: rizični i zaštitni faktori, upotreba alkohola, adolescencija

PROMENE ISTRAŽIVAČKIH INTERESOVANJA DOMAĆIH
PSIHOLOGA OPISANE MULTIVARIJATNOM ANALIZOM
DESKRIPTORA PUBLIKOVANIH RADOVA

Tanja Jevremov

Filozofski fakultet, Novi Sad

Bibliometrijska istraživanja već su ukazala na promene u istraživačkim interesovanjima domaćih psihologa poslednjih decenija. Tako je, na primer, kocičatnom analizom časopisa *Psihologija* utvrđeno da je devedesetih godina došlo do pojačane publicističke aktivnosti u oblasti eksperimentalne psihologije i porasta interesovanja za društvene teme aktuelne u tom periodu (Milin, 1999). Kako je to istraživanje sprovedeno relativno davno, ukazala se potreba za novim istraživanjem na novijem i većem uzorku radova, analiziranim na drugi način. Tako je sprovedeno istraživanje u kome je umesto citatne korišćena analiza zasnovana na rečima.

Istraživanje je sprovedeno na uzorku psiholoških radova referisanim u Srpskom citatnom indeksu (Šipka, 2005), a objavljenih u psihološkim i psihologiji bliskim časopisima u periodu od 1991. do 2005. godine. Uzorak radova je podeljen na dva vremenska perioda: od 1991. do 1998. i od 1999. do 2005. godine. Selektovano je 1132 rada objavljena u prvom, i 1084 rada objavljena u drugom vremenskom periodu. Uzorak termina uključenih u analizu činile su pojedinačne reči i sintagme ekstrahovane iz naslova i sažetaka na engleskom. Nakon preprocesiranja zadržano je 124 termina za uzorak ranijeg i 117 termina za uzorak kasnijeg vremenskog perioda. Na poduzorcima radova iz posmatranih vremenskih perioda sprovedeni su isti postupci analize. Nad matricama transformisanih incidencija termina u radovima primenjen je postupak latentne semantičke analize. U prostoru izolovanih semantičkih dimenzija sprovedena je klaster analiza radova. Dobijeni klasteri su predstavljeni u dvodimenzionalnom prostoru postupkom multidimenzionalnog skaliranja.

Poređenjem mapa za različite periode pokazuje se da su istraživačke teme prisutne u oba perioda one koje su se i u ranijim istraživanjima pokazale dominantnima u domaćoj psihologiji. To su pedagoško-razvojne, kliničke i teme psihologije ličnosti (Milin, 2000; Jevremov i Pajić, 2007; Jevremov, 2008). U kasnijem posmatranom periodu prisutna je veća diferenciranost oblasti i veći broj istraživačkih tema, što se obično smatra pokazateljem razvoja neke oblasti (Van Raan i Noyons, 2002). U ovom periodu se kao zasebne oblasti izdvajaju kognitivna psihologija u kojoj dominiraju istraživanja jezika, defektologija i neuropsihologija, kao i društveno aktuelne teme posledica rata i ratnog stresa.

Međutim, mnoge oblasti aktuelne u svetu, kao što su organizaciona, evaluaciona i genetička psihologija, kod nas se, na posmatranom uzorku radova, i dalje ne zapažaju kao razvijene.

Mapa dobijena za period 1991-1998. godine ne odgovara u potpunosti mapi dobijenoj kociatnom analizom za približno isti period u ranijem istraživanju Milina (1999). Osnovna razlika je u tome što, u odnosu na rezultate kociatne analize, primenjena analiza zasnovana na rečima pokazuje lošiju definisanost i slabiju metodološku diferencijaciju istraživačkih tema. Ova manjkavost primenjenog postupka upućuje na relativnu nepreciznost opisa sadržaja radova na osnovu termina ekstrahovanih iz naslova i sažetaka i potrebu za kvalitetnijim indeksiranjem radova.

Ključne reči: psihologija, struktura nauke, dinamika nauke, bibliometrijsko mapiranje, co-word analiza, latentna semantička analiza

PERFEKCIONIZAM I CILJEVI POSTIGNUĆA GIMNAZIJALACA

Milica Milojević, Jelisaveta Todorović, Snežana Stojiljković

Filozofski fakultet, Niš

Cilj ovog istraživanja je provera povezanosti ciljeva postignuća sa pojedinim aspektima perfekcionizma, kao i sa totalnim perfekcionizmom. Pored toga, cilj je bio i ispitati da li su pojedini aspekti perfekcionizma i perfekcionizam u celini statistički značajni prediktori pojedinih tipova ciljeva postignuća.

Perfekcionizam se često definiše kao težnja ka visokom postignuću u nekoj oblasti i sklonost osobe da od sebe traži savršenstvo i maksimalni mogući učinak u toj oblasti. Teorija ciljeva postignuća (Elliot i Harackiewicz, 1996), pri objašnjavanju ljudske motivacije, uzima u obzir tri tipa ciljeva postignuća: ciljevi učenja, ciljevi učinka usmereni na postizanje uspeha i ciljevi učinka usmereni na izbegavanje neuspeha. Ciljevi učenja usmereni su na samorazvoj, napredovanje i usavršavanje. Osobe kod kojih su ovi ciljevi dominantni ne fokusiraju se na ishode postignuća, već na strategije učenja i procese postignuća. Kod osoba kod kojih su dominantni ciljevi učinka usmereni na postizanje uspeha sam ishod postignuća, odnosno uspeh, je ono što je bitno. Ciljevi učinka usmereni na izbegavanje neuspeha podrazumevaju strah od neuspeha i izbegavanje svih situacija u kojima se procenjuju nečije sposobnosti.

Istraživanje je sprovedeno tokom 2007. godine na uzorku od 200 gimnazijalaca trećeg i četvrtog razreda (76 mladića i 122 devojke). U istraživanju su korišćeni sledeći instrumenti: Multidimenzionalna skala perfekcionizma – MPS (Frost, Marten, Lahart i Rosenblate, 1990) koja daje informaciju o izraženosti totalnog perfekcionizma, kao i sledećih aspekata: zabrinutost zbog grešaka, lični standardi, roditeljska očekivanja, roditeljska kritika, sumnja uvezi akcije i organizovanost; Test ciljeva postignuća (Roedel, Schraw, Plake, 1994; Elliot, Church, 1997) meri izraženost sledećih tipova ciljeva postignuća: ciljevi učenja, ciljevi učinka usmereni na postizanje uspeha, ciljevi učinka usmereni na izbegavanje neuspeha.

Rezultati ukazuju na postojanje pozitivne statistički značajne povezanosti: zabrinutosti zbog grešaka i roditeljskih očekivanja sa ciljevima učinka usmerenih na postizanje uspeha ($r=0.32$, odn., $r=0.20$) i ciljevima učinka usmerenih na izbegavanje neuspeha ($r=0.47$, odn., $r=0.22$), ličnih standarda i organizovanosti sa ciljevima učenja ($r=0.43$, odn., $r=0.42$) i ciljevima učinka usmerenih na postizanje uspeha ($r=0.40$, odn., $r=0.31$), kao i roditeljske kritike i sumnje u sopstvenu akciju sa ciljevima učinka usmerenih na izbegavanje neuspeha

($r=0.030$, odn., $r=0.44$). Takođe, dobijena je pozitivna statistički značajna povezanost totalnog perfekcionizma sa ciljevima učinka usmerenih na postizanje uspeha ($r=0.35$) i sa ciljevima učinka usmerenih na izbegavanje neuspeha ($r=0.46$). Negativna statistički značajna povezanost odnosi se na vezu aspekta perfekcionizma roditeljska kritika sa ciljevima učenja ($r=-0.23$). Regresiona analiza je pokazala da statistički značajnim prediktorima ciljeva učenja možemo smatrati sledeće aspekte perfekcionizma: lični standardi, roditeljska kritika i organizovanost ($R=0.55$). Za ciljeve učinka usmerene na postizanje uspeha statistički značajni prediktori su roditeljska kritika i totalni perfekcionizam ($R=0.48$), a za ciljeve učinka usmerene na izbegavanje neuspeha to su aspekti lični standardi, roditeljska očekivanja i totalni perfekcionizam ($R=0.56$).

Ključne reči: ciljevi postignuća, perfekcionizam, Test CP, MPS.

STRUKTURA SMISLA ZA HUMOR

**Jadranka Kolenović-Đapo, Nermin Đapo, Nina Hadžiahmetović,
Enedina Hasanbegović-Anić**

Odsjek za psihologiju, Filozofski fakultet u Sarajevu

Među autorima koji se bave humorom, postoji suglasnost o njegovoj multidimenzionalnoj prirodi, ali i neslaganja o relevantnim dimenzijama koje su u osnovi ovog složenog konstrukta. Stoga je cilj istraživanja bio ispitati latentnu strukturu rezultata dobivenih primjenom instrumenata za mjerenje različitih aspekata smisla za humor.

Istraživanje je provedeno na $N=450$ studenata i studentica prve i druge studijske godine sa Filozofskog fakulteta, Fakulteta političkih nauka i Fakulteta kriminalističkih nauka Univerziteta u Sarajevu. Prosječna dob ispitanika iznosi $M=21.2$ godina ($SD=1.6$). S obzirom na rod, u uzorak je uključeno 207 mladića i 243 djevojaka. Podaci su prikupljeni primjenom sljedećih instrumenata: Skala samoprocjene smisla za humor (SD, Kolenović-Đapo, 2005), Upitnik o stilovima humora (HSQ, Martin i Puhlik-Doris, 1999), Upitnik za mjerenje stupnja u kojem osoba reagira smijehom na širok raspon životnih situacija (SHRQ, Lefcourt i Martin, 1984), Test ocjenjivanja pisanih šala: inkongruentne šale i crni humor (TOPŠ, Kolenović-Đapo, 2003), Test ocjenjivanja slikovnih šala: agresivne šale, besmislene šale i seksualne šale (TSS, Eysenck, 1986, modificirala Kolenović-Đapo, 2003), Test za ispitivanje smisla za humor (HOPA, Krizmanić i Kolesarić, 1992).

U analizi podataka korištena je metoda glavnih komponenta sa Varimax rotacijom. U našem istraživanju utvrđeno je da se široki spektar manifestacija smisla za humor (ocjenjivanje smiješnosti šala različitog sadržaja, stilovi humora: afilijativni, samouzdižujući, agresivni i samoporažavajući; spremnosti reagiranja smijehom u različitim životnim situacijama, procjene vlastitog smisla za humor, procjene vlastite duhovitosti i spremnosti ka smijanju u različitim situacijama), može projektovati u trodimenzionalnom prostoru ortogonalnih latentnih komponenta. Dobivena su tri faktora koja objašnjavaju 52.76% zajedničke varijance. Prvi faktor (OPĆE POIMANJE HUMORA) odnosi se na ocjenjivanje i preferiranje pisanih šala (inkongruentne šale i crni humor) i slikovnih šala (agresivne šale, besmislene šale i seksualne šale). Drugi (SOCIJALNO-ADAPTIVNI FAKTOR) i treći faktor (NEADAPTIVNI HUMOR) su evaluativne prirode jer objašnjavaju specifične ponašajne reakcije pojedinaca u različitim životnim situacijama.

Rezultati ovog istraživanja potvrđuju dosadašnje pretpostavke i mišljenja o humoru kao kompleksnom psihološkom konstrukt. Humor možemo tretirati kao osobinu ličnosti, stil ponašanja, vještinu komuniciranja, efikasnu strategiju u suočavanju sa stresnim i/ili frustrirajućim situacijama ili čak specifičnu sposobnost. Dobiveni rezultati imaju značajnu implikaciju ne samo za potpunije razumijevanje smisla za humor nego i za konceptualizaciju i buduća mjerenja ovog značajnog psihološkog konstrukta.

Ključne riječi: smisao za humor, mjerenje humora, latentna struktura

POVEZANOST PERFEKCIONIZMA SA ZADOVOLJSTVOM ŽIVOTOM, ANKSIOZNOŠĆU I DEPRESIVNOŠĆU

Elena Achkovska-Leshkovska

Filozofski fakultet-Skopje, Institut za psihologiju, R.Makedonija

U društvima usmerenim ka postignuću, ispitivanje perfekcionizma je privuklo pažnju psihologa činjenicom da on ne utiče samo na afektivno, nego i na akademsko područje. U početku se perfekcionizam tretirao kao jednodimenzionalni konstrukt, kao nepoželjna, neadaptivna osobina, odnosno kao osnova za nefunkcionalne oblike ponašanja, pa stoga se glavno istraživala njegova povezanost sa psihičkim poremećajima, niskim samopoštovanjem, anksioznošću, depresivnošću. Novija istraživanja polaze od shvaćanja perfekcionizma kao višedimenzionalnog konstrukta, koji pored negativnih sadrži i pozitivne, adaptivne aspekte, kao što je energija koja može biti kanalizovana pozitivno ka postignuću kod osoba visokih potencijala. Sve više savremenih istraživanja potvrđuje povezanost ovog konstrukta sa darovitošću, samopoštovanjem, samoaktualizacijom.

Cilj istraživanja predstavljenog u ovom radu je utvrditi u kojoj meri su pozitivni i negativni perfekcionizam povezani sa zadovoljstvom životom, anksioznošću i depresivnošću. Pored toga, ispitivane su razlike u navedenim varijablama između ekstremno pozitivnih i ekstremno negativnih perfekcionista.

Ispitanici su bili 121 student sa Univerziteta "Sv. Kiril i Metodij" u Skoplju. Za merenje istraživačkih varijabli upotrebljeni su: Skala za merenje pozitivnog i negativnog perfekcionizma (PANPS), Skala za merenje zadovoljstva životom (SWLS), Skala za merenje anksioznosti kao crte ličnosti (STAI – Form Y-2, TRAIT) i Skala za merenje depresivnosti (BDI –II).

Za statističku obradu podataka primenjeni su Pirsonov koeficijent korelacije, F test za testiranje homogenosti varijanse i t test za testiranje značajnosti razlika u aritmetičkim sredinama između grupe pozitivnih i negativnih perfekcionista. Rezultati su pokazali da je pozitivni perfekcionizam pozitivno povezan sa zadovoljstvom životom, dok negativno korelira sa anksioznošću. Negativni perfekcionizam je negativno povezan sa zadovoljstvom životom, a pozitivno korelira sa anksioznošću i depresivnošću. Ovaj podatak potvrđuje nalaze da negativni aspekti perfekcionizma, kao što su nezadovoljstvo postignućem, preterana samokritičnost, preokupiranost greškama, negativno utiču na samoevaluaciju, a time i na globalno zadovoljstvo životom. Negativni perfekcionista pokazuju znatnije veću anksioznost i depresivnost u poređenju sa pozitivnim perfekcionista. Kod njih je izražena tendencija ka repetitivnom neprilagodenom ponašanju, ili doživljaju, kada su suočeni sa nekim zadatkom ili obavezom. Takođe, pokazalo se da su studenti sa ekstremno izraženim pozitivnim perfekcionizmom zadovoljniji životom, a oni čiji je negativni perfekcionizam visoko izražen, anksiozniji su i depresivniji.

Rezultati ukazuju da negativni perfekcionizam predstavlja negativnu kognitivnu shemu, karakterističnu za osobe koje nisu dovoljno prilagođene životnim uslovima i zahtevima, kao i za neka neadaptivna stanja, kao što su stid, krivica, nisko samopoštovanje, napetost. S druge strane, pozitivni perfekcionizam predstavlja pozitivnu kognitivnu shemu, ali treba istaći da pozitivna iskustva manje utiču na promene mentalnog sklopa pojedinca i njegovog uobičajenog načina funkcionisanja. Pitanje na koje ovaj rad nije dao odgovor, a smatramo da može pobuditi istraživački interes, je kakva je struktura ličnosti osoba koje postižu visoke rezultate i na skali pozitivnog i na skali negativnog perfekcionizma.

Ključne reči: pozitivni perfekcionizam, negativni perfekcionizam, anksioznost, depresivnost, zadovoljstvo životom

MEĐUODNOS DIMENZIJA LIČNOSTI U SITUACIJI PROFESIONALNE SELEKCIJE

Dag Kolarević, Ana Jelić

Kriminalističko-polijska akademija, Beograd

U svrhu profesionalne selekcije kandidata za studije na Kriminalističko-polijskoj akademiji (KPA), grupi od 664 zdravstveno i fizički sposobnih ispitanika zadati su sledeći instrumenti: baterija testova „Hedonica“; Ravenove progresivne matrice i 4. test verbalne serije Bore Stevanovića kao mere neverbalne i verbalne intelektualne sposobnosti, i kontrolne skale samoobmane, ostavljanja utiska i akviescencije. Kandidati su bili podvrgnuti i intervjuu u kome su na trostepenoj skali procenjivane karakteristike poput izgleda, komunikativnosti, iskrenosti, motivacije za policijski posao itd.; skor kandidata na intervjuu bio je dobijen prostim sabiranjem bodova na skali procene.

Baterija testova Hedonica razvijena je u Ministarstvu unutrašnjih poslova Republike Srbije i predviđena je za široku upotrebu u profesionalnoj selekciji kandidata za posao u policiji i kandidata za studije u policijskom školstvu. Nastala je tako što je standardizacionom uzorku kandidata za policijsku službu bio zadat veći broj proverenih stranih i domaćih testova ličnosti (NEO P-R, KON6, Delta, Amoral itd.). Postupkom faktorske analize izdvojeno je osam latentnih dimenzija koje su na najbolji način odslikavale individualne razlike između kandidata. To su bile dimenzije koje su odgovarale modelu „velikih 5“ ekstraverzija, neurotizam, otvorenost, kompetencija i saradljivost), zatim dimenzije disociranosti, impulsivnosti i amoralnosti.

S obzirom na to da je primenjena baterija raznorodnih instrumenata sa idejom da se u što većoj meri obuhvati područje konativnog i kognitivnog funkcionisanja ličnosti, javila se potreba za ispitivanjem međuodnosa ovih dimenzija. Ova analiza trebalo bi da posluži kao osnova za proveru i unapređenje postupka profesionalne selekcije na Kriminalističko-polijskoj akademiji.

Nad podacima je izvršeno multidimenzionalno skaliranje Alscal postupkom, gde je na intervalnom nivou merenja uz korišćenje euklidskih rastojanja bilo zadato rešenje od dve dimenzije. Nakon tri iteracije vrednost Kraskalove formule stresa iznosila je 0.031. Na dobijenoj konfiguraciji izdvojile su se sledeće celine: veća akviescencija svrstala se sa višim skorovima na intervjuu; verbalna sposobnost bila je zajedno sa kontrolnim skalama samoobmane i ostavljanja utiska; dimenziji disociranosti pridružile su se dimenzije impulsivnosti, amoralnosti i neurotizma; neverbalna sposobnost našla se u grupi sa otvorenosću i ekstraverzijom; malo dalje od prethodne grupe izdvojile su se kompetencija i saradljivost.

Rezultati govore da je došlo do prirodnog grupisanja dimenzija koje se odnose na neefikasnost konativnog funkcionisanja. Verbalna intelektualna sposobnost bila je u vezi sa neiskrenošću ispitanika, dok je neverbalna bila u vezi sa otvorenošću za nova iskustva i ekstraverzijom. Nametnuo se zaključak da je za ovu situaciju neverbalna sposobnost korisnija za profesionalnu selekciju nego verbalna. Nije jasno zašto slabije koncentrisani ispitanici (akviescencija) bolje prolaze na intervjuu, dok je prostorno izdvajanje kompetencije i saradljivosti posledica profesionalne selekcije. Naime, poređenjem rezultata kandidata na tim skalama i rezultata standardizacionog uzorka, uočena su velika povišenja kod kandidata za studije na KPA. Dakle, situacija profesionalne selekcije uticala je na to da kandidati za studije u policijskom školstvu kompetenciju i saradljivost procene kao svojstva koja su poželjna za buduće policajce sa visokom stručnom spremom.

Za dalji razvoj Baterije testova Hedonica i čitavog postupka profesionalne selekcije na KPA planira se retestiranje primljenih kandidata, što će omogućiti analizu razlika u odgovorima ispitanika u profesionalnoj selekciji i u situaciji uobičajenog testiranja, kada ne postoji snažan motiv za polaganjem prijemnog ispita.

IRACIONALNA UVERENJA FRUSTRACIONE NETOLERANCIJE I NJIHOV ODNOS SA DEPRESIVNIM RASPOLOŽENJEM, BESOM I ANKSIOZNOŠĆU U STUDENTSKOJ POPULACIJI

Sanda Stanković, Tatjana Vukosavljević Gvozden

Filozofski fakultet, Beograd

Iracionalna uverenja frustracione netolerancije, tj. apsolutistički zahtevi prema uslovima života i nepodnošenje razlika između ovih zahteva i same realnosti, predstavljaju jedan od fundamentalnih koncepata u racionalno-emotivnoj i kognitivno-bihevioralnoj terapiji (REKBT). Prema savremenim gledištima u REKBT, koja su iznedrila i instrument kojim se ona može preciznije meriti, frustracionu netoleranciju najbolje opisuju 4 faktora: 1. emocionalna netolerancija (uverenja o nepodnošljivosti uznemirujućih osećanja), 2. netolerancija diskomfora, napora i teškoća, 3. netolerancija nepravde i odlaganja zadovoljstva, i 4. netolerancija sopstvenih neuspeha (Harrington, 2005).

Ova studija nadovezuje se na istraživanje o odnosu multidimenzionalne Skale frustracije i diskomfora sa merama disfunkcionalnih emocija na kliničkom uzorku (Harrington, 2006), u kojem se emocionalna netolerancija, od četiri subskele frustracione netolerancije, pokazala jedinim prediktorom anksioznosti, netolerancija diskomfora - depresivnog raspoloženja, a netolerancija nepravde i odlaganja zadovoljstva - besa. Osnovni cilj ovog istraživanja jeste provera datih nalaza na nekliničkoj, studentskoj populaciji, ali i početna validacija multidimenzionalnog koncepta netolerancije frustracije u našoj zemlji.

Istraživanje je sprovedeno na uzorku od 326 studenata različitih fakulteta Univerziteta u Beogradu, uzrasta 19-26 godina (209 ženskog i 117 muškog pola).

Primenjeni su sledeći instrumenti: Skala frustracije i diskomfora (Frustration Discomfort Scale - FDS; Harrington, 2005), Rozenbergova skala samopoštovanja (Rozenberg, 1965), Skala bezuslovnog prihvatanja sebe (Chamberlain & Haaga, 2001), Bekov inventar depresivnosti (BDI; Beck, Rush, Shaw & Emery, 1979), Skale stanja i crte besa (STAXI-2; Spielberger, 1999), Inventar stanja i crte

anksioznosti (STAI-Y; Spielberger, 1983). Srpska verzija skale nastala je tehnikom povratnog prevoda uz zadavanje pilot verzije maloj grupi ispitanika.

Od statističkih procedura korišćene su konfirmatorna faktorska analiza, korelaciona i multipla regresiona analiza.

Iako su različite dimenzije frustracione netolerancije bile visoko međusobno korelirane, potvrđene su značajne prediktivne veze dobijene u istraživanju Harringtona (Harrington, 2006), dok je kontrolisan uticaj negativnog afekta i uverenja o sopstvenoj vrednosti (samopoštovanja i bezuslovnog samoprihvatanja). Emocionalna netolerancija se dodatno pokazala značajnim prediktorom depresivnog raspoloženja, a netolerancija neuspeha - stanja besa i depresivnog raspoloženja, ali u obrnutom smeru od očekivanog. Najznačajniji prediktorski odnos sa određenom disfunkcionalnom emocijom (pri čemu se uverenja o sopstvenoj vrednosti nisu pokazala značajnim prediktorima), imala je netolerancija nepravde i odlaganja zadovoljstva sa besom. Ovi nalazi pružaju nove dokaze za to da bes prevashodno nije ego-poremećaj već da je vezan za uverenja frustracione netolerancije.

Nalazi našeg istraživanja pružaju dokaze o valjanosti datog multidimenzionalnog modela frustracione netolerancije i ukazuju na potrebu za njegovim korišćenjem u psihoterapijskoj praksi. Srpska verzija Skale frustracije i diskomforta pokazala je dobru pouzdanost, a nalazi opravdavaju njeno korišćenje kao mere uverenja frustracione netolerancije, kako na nekliničkoj populaciji, tako i uopšte na našem području.

Ključne reči: frustraciona netolerancija, depresija, bes, anksioznost.

VEZE CILJEVA I STRATEGIJA UČENJA SA SELF-KONCEPTOM I LOKUSOM KONTROLE

Snežana Mirkov

Institut za pedagoška istraživanja, Beograd

U okviru istraživanja odnosa ciljeva i strategija učenja sa uspehom na studijama, ispitivane su veze ciljeva i strategija učenja sa lokusom kontrole, opštim i intelektualnim self-konceptom. Devet kategorija ciljeva i strategija učenja uključeno je u petostepenu skalu procene, sastavljenu za potrebe ovog istraživanja na osnovu većeg broja instrumenata, koja sadrži 94 ajtema prilagođena uzorku studenata u našoj sredini. Self-koncept i lokus kontrole mereni su putem tri subskele koje mere generalizovanu nekompetentnost, intelektualni self i eksternalnost u okviru Skale za procenu funkcionisanja samoevaluativnog sistema (Opačić, 1995). Kompletnim instrumentima ispitan je uzorak od 364 studenta treće i četvrte godine Univerziteta u Beogradu (Filozofskog, Filološkog, Biološkog, Hemijskog i Fakulteta za fizičku hemiju). U ovom radu analizirani su nalazi dobijeni tehnikom Pirsonove linearne korelacije, koji se odnose na veze ciljeva učenja (usmerenost na znanje, ekstrinzični ciljevi, usmerenost na samopotvrđivanje, metaučenje i odsustvo usmerenosti) i strategija učenja (strategije razumevanja, strategije reprodukcije, strategije postignuća i odsustvo strategije) sa navedenim indikatorima self-koncepta i lokusa kontrole.

Prema dobijenim rezultatima, *eksternalnost* je slabo povezana sa ekstrinzičnim ciljevima i sa odsustvom strategije. Veze eksternalnosti sa strategijama reprodukcije su nešto jačeg intenziteta. Prisutne su slabe veze između unutrašnjeg lokusa kontrole i strategija razumevanja. Pokazalo se da ispitanici koji sebe *generalno doživljavaju kao kompetentne* nemaju tendenciju da primenjuju strategije reprodukcije, niti je kod njih zastupljeno odsustvo strategije. U isto

vreme, oni nisu usmereni ka ekstrinzičnim ciljevima, niti je za njih karakteristično odsustvo usmerenosti. Ovi ispitanici pokazuju slabu tendenciju da primenjuju metaučenje i strategije učenja usmerene na postignuće. Dobijene su korelacije niskog intenziteta između pozitivne *procene sopstvenih intelektualnih sposobnosti* i orijentacije na znanje, kao i metaučenja. U pogledu strategija učenja, postoji tendencija kod ispitanika koji pozitivnije procenjuju svoje intelektualne sposobnosti da ne primenjuju strategije reprodukcije.

Dobijeni nalazi ukazuju da su veze *eksternalnosti* sa ciljevima pretežno slabijeg intenziteta u odnosu na veze sa strategijama učenja. Iako nema pokazatelja koji bi ukazivali na postojanje visokih korelacija, među uključenim indikatorima doživljaj *generalizovane kompetentnosti* pokazao se kao značajniji za primenu većine kategorija strategija učenja, u odnosu na procenu sopstvenih intelektualnih sposobnosti i na lokus kontrole. Kad su u pitanju ciljevi učenja, ovaj indikator self-koncepta od većeg je značaja za odsustvo usmerenosti (pri čemu je korelacija negativna) i za metaučenje. *Procena sopstvenih intelektualnih sposobnosti* značajna je za usmerenost na znanje i za metaučenje. Međutim, *unutrašnji lokus kontrole* jače je povezan sa strategijama razumevanja u odnosu na dva indikatora self-koncepta.

U skladu sa nalazima drugih istraživanja, *ekstrinzični ciljevi* i *strategije reprodukcije*, kao i *odsustvo usmerenosti* i *odsustvo strategije* povezani su sa doživljajem sopstvene globalne nekompetentnosti. Nisko samovrednovanje često se pokazuje kao povezano sa reproduktivnim (površinskim) pristupom učenju. Nalazi koji ukazuju na slab značaj navedenih indikatora za *strategije usmerene na postignuće*, kao i za *orijentaciju na samopotvrđivanje*, u skladu su sa nalazima drugih istraživanja i ukazuju na nekonzistentnost ovih kategorija ciljeva i strategija i na probleme koji se javljaju u njihovoj operacionalizaciji.

Ključne reči: ciljevi učenja, strategije učenja, self/koncept, lokus kontrole

KONCEPTUALNO I METRIJSKO ODREĐENJE ANALIZABILNOSTI (I): ANALITIČAREVA PROCENA

Boris Kordić, Tatjana Vukosavljević-Gvozden, Goran Knežević

Fakultet bezbednosti, Beograd, Filozofski fakultet, Beograd, Filozofski fakultet,
Beograd

Pitanje podobnosti/analizabilnosti spada među značajne probleme kojima su se psihoanalitičari bavili. Reč je o veoma kompleksnom, ponekad konfuzno i nedovoljno jasno definisanom pojmu. Za procenu podobnosti/analizabilnosti analitičari uglavnom koriste intervju, dok se u istraživanjima ona često procenjuje na osnovu merenja ishoda tretmana.

Cilj ovog istraživanja je da se napravi upitnik na osnovu koga će se procenjivati analizabilnost tokom psihoanalize ili psihoanalitičke psihoterapije, koji će popunjavati analitičari, stoga je nazvan „Analitičareva procena analizabilnosti“ (APA). Konstruisanje ovakvog instrumenta može značajno obogatiti psihoanalitički intervju u situacijama koje zahtevaju donošenje odluke o prijemu kandidata na (didaktičku) analizu, promeni vrste tretmana koji je već u toku, kao i proceni ishoda i uvremenjavanja završnice. Ovakav upitnik takođe ima potencijal da unapredi empirijska istraživanja psihoanalitičkog procesa i ishoda.

Na osnovu pet grupa indikatora (Slobodne asocijacije, Radni savez, Uvid, Transfer, Kontratransfer), koje su izdvojene oslanjajući se na relevantno psihoanalitičko znanje iz ove oblasti, sastavljeno je 100 stavki. Stavke su zatim

date ekspertima na procenu na trostepenoj Likertovoj skali. Za eksperte je uzeto 8 psihoanalitičara iz Beograda koji su članovi Internacionalnog psihoanalitičkog udruženja i trening analitičari Beogradskog psihoanalitičkog društva. Zbog provere ekspertnosti eksperata uradili smo Pearsonovu korelaciju njihovih procena i ekstrahovali dve komponente metodom glavne komponente, čime se pokazalo da jedan od eksperata odudara od ostalih.

Iz procena 7 eksperata izračunata je aritmetička sredina i u konačni upitnik je ušlo 58 stavki od kojih većina ima prosečnu ocenu 1,57, a dodate su 4 stavke sa prosečnom ocenom 1,71 da bi se pojačala skala Slobodnog asociiranja. Tako 11 stavki procenjuje kvalitet radnog saveza, 10 procenjuje kvalitet slobodnog asociiranja, 10 procenjuje kapacitet za uvid, 16 procenjuje osobenosti transfera i 11 osobenosti kontratransfera.

Da bi se utvrdilo u kojoj meri se analizabilnost može razumeti u terminima postojećih konstrukata relevantnih za razumevanje psihopatoloških fenomena ispitanicima je zadat instrument Delta-9 čiji je predmet merenja dezintegracija regulativnih funkcija (psihotocizam), kao bazična dimenzija ličnosti. Uzorak su sačinjavali psihoanalitičari i njihovi analizanti/pacijenti. Minimalan zahtev za učešće u istraživanju bio je da analizanti/pacijenti dolaze makar jednom nedeljno u fiksiranom terminu na psihoterapiju. Uzorak je sačinjavalo 15 psihoanalitičara i 86 analizanata/pacijenata.

Istraživanje pokazuje da postoji statistički značajna nisko izražena negativna povezanost ($r = -.303$; $p < .005$) između Analitičareve procene analizabilnosti (APA) i Dezintegracije regulativnih funkcija (Delta-9). Interkorelacije skala APA i Delta-9 pokazuju da mere APA najjače koreliraju sa merama Afektivne zaravnjenosti, Depresivnosti i Paranoidnosti, a zatim i sa Opštom egzekutivnom disfunkcijom. To znači da će se osobe sa izraženim crtama Afektivne zaravnjenosti, Depresivnosti i Paranoidnosti procenjivati kao manje podobne za analitički rad, kao i da su psihoanalitičari osetljivi na nabrojane crte u proceni analizabilnosti. Skala Radnog saveza pokazuje se kao najosetljivija skala na mere Delte-9 jer pokazuje povezanost sa svim skalama sem Apsorpcije.

Cljučne reči: analizabilnost, podobnost, radni savez, psihotocizam

KONCEPTUALNO I METRIJSKO ODREĐENJE ANALIZABILNOSTI (II): ANALIZANTOVA PROCENA

Boris Kordić, Tatjana Vukosavljević-Gvozden, Goran Knežević

Fakultet bezbednosti, Beograd, Filozofski fakultet, Beograd, Filozofski fakultet,
Beograd

Da bi se unapredila istraživanja pitanja podobnosti/analizabilnosti, koja su započeta sredinom prošlog veka, napravljena je analiza literature i izdvojeni su relevantni indikatori koji su dalje poslužili za izradu novog instrumenta nazvanog „Analitičareva procena analizabilnosti“ (APA). Sa ciljem da se upotpuni skup podataka koji se može dobiti primenom upitnika koji popunjavaju analitičari konstruisan je još jedan upitnik, nazvan „Samoprocena podobnosti“ (SPP), koji popunjavaju analizanti. Ovim upitnikom takođe se procenjuje analizabilnost tokom psihoanalize ili psihoanalitičke psihoterapije, ovaj put iz perspektive samog analizanta. Konstruisanje dva nova instrumenta koja analizabilnost mere iz dve komplementarne perspektive - analitičara i analizanta, može upotpuniti procenu podobnosti/analizabilnosti, koja se dobija tradicionalnim psihoanalitičkim intervjuom, i biti od koristi prilikom empirijskih istraživanja psihoanalitičkog procesa i ishoda.

U izradi stavki za instrument Samoprocena podobnosti (SPP) korišćeni su isti indikatori kao i kod upitnika Analitičareve procene podobnosti (APA) (Slobodne asocijacije, Radni savez, Uvid, Transfer, Kontratransfer). Sastavljeno je 219 stavki koje su zadate na populaciji studenata iz Beograda (642 studenta).

Na osnovu statističkih analiza izdvojena su četiri faktora drugog reda (Neintegrisanost, Introspektivnost, Nepoverenje, Kvalitet objektnih odnosa), a prema njima je formiran instrument SPP (Samoprocene podobnosti) u koji je ušlo 100 stavki.

Da bi se utvrdilo u kojoj meri se analizabilnost može razumeti u terminima postojećih konstrukata relevantnih za razumevanje psihopatoloških fenomena ispitanicima je zadat instrument Delta-9 čiji je predmet merenja dezintegracija regulativnih funkcija (psihoticizam), kao bazična dimenzija ličnosti. Uzorak su sačinjavali psihoanalitičari i njihovi analizanti/pacijenti. Minimalan zahtev za učešće u istraživanju bio je da analizanti/pacijenti dolaze makar jednom nedeljno u fiksiranom terminu na psihoterapiju. Uzorak je sačinjavalo 15 psihoanalitičara i 86 analizanata/pacijenata.

Istraživanje pokazuje da postoji statistički značajna srednje izražena negativna povezanost ($r = -.521$; $p < .000$) između Samoprocene podobnosti (SPP) i Dezintegracije regulativnih funkcija (Delta-9). Od skala SPP najizraženiju povezanost sa svim skalama Delte-9, i to visoku, ima skala Integrisanosti. To govori u prilog tvrdnji da je skala Integrisanosti namenjena merenju istih fenomena kao i skale Delte-9.

Srednje jaku povezanost sa varijablama Delte-9 pokazuju skale Poverenja i Kvaliteta objektnih odnosa. To nam govori da su date skale u uskoj vezi sa prostorom ličnosti koji meri Delta-9, ali da su takođe pod uticajem i drugih faktora.

Skala Introspektivnosti pokazuje statistički značajnu negativnu povezanost sa skalama Afektivne zaravnjenosti, Paranoidnosti i Depresivnosti, a pozitivnu sa skalom Apsorpcije. Dakle, teško je očekivati introspektivnost od osoba koje su paranoidne, depresivne i/ili afektivno zavrnjene, ali će zato osobe sa povišenom Apsorpcijom, i pored slabijeg integriteta regulatornih funkcija koji meri Delta-9, imati bolju prognozu u psihoanalitičkom tretmanu.

Ključne reči: analizabilnost, podobnost, integrisanost, psihoticizam

SINGELISOVI LICNI KONSTRUKTI I OPSTE KARAKTERISTIKE PRIJATELJSKIH ODNOSA

Vladimir Hedrih, Jelena Želeskov-Đorić

Filozofski fakultet, Niš, Medicinski fakultet, Beograd

Prijateljski odnosi predstavljaju značajne interpersonalne odnose u životu svakog čoveka. Broj prijatelja, karakter i kvalitet odnosa sa njima, zadovoljstvo odnosima sa prijateljima čine važne elemente socijalne mreže u kojoj se osoba nalazi i jedan su od najvažnijih faktora koji utiču na kvalitet života svakog čoveka. S druge strane, lični konstrukti o sopstvenom odnosu prema drugima, tj. o ličnoj nezavisnosti i međuzavisnosti u odnosu na druge važne su determinante pristupa osobe međuljudskim odnosima. Ove karakteristike prvenstveno su određene opštim karakteristikama kulture u kojoj osoba živi, ali i unutar svake pojedinačne kulture postoje i izrazite razlike između pojedinaca. Cilj ovog rada bio je da ispita povezanost između nekih opštih karakteristika prijateljskih odnosa koje osoba ima i ličnih konstrukata o nezavisnosti i međuzavisnosti, onako kako su oni osmišljeni od strane Teda Singelisa. Sa tim ciljem, uzorku od 207 studenta niškog i

beogradskog univerziteta zadate su Singelisove Skale ličnih konstrukata (Self Construals Scales – SCS, Singelis, 1994), kao i upitnik za ispitivanje karakteristikama prijateljskih odnosa koje osoba ima (Demir, 2007). SCS se sastoji od ukupno 30 stavki i daje podatke o merama ispitanika na dimenzijama međuzavisnosti i nezavisnosti. Upitnik za ispitivanje karakteristika prijateljskih odnosa se sastoji od prazne tabele sa obeleženim kolonama, a od ispitanika se traži da daju popis svojih bliskih prijatelja istog pola, te da za svakog od njih specifikuju koliko dugo im je prijatelj, koliko su zadovoljni odnosom sa njim (na skali od 1 do 5), te koliko se učestalo sa njim viđaju, i to tako što će u svaki od redova tabele upisati inicijale po jednog bliskog prijatelja i dati tražene podatke o njemu. Broj bliskih prijatelja se dobija prebrojavanjem popunjenih redova, a podaci o zadovoljstvu prijateljima i učestalosti viđanja, kao proseci odgovora u odgovarajućim kolonama. Rezultati su pokazali da je stepen izraženost ličnog konstrukta nezavisnosti povezan sa brojem bliskih prijatelja, zadovoljstvom trenutnim brojem prijatelja i stepenom otvorenosti prema prijateljima, dok je međuzavisnost bila povezana sa zadovoljstvom odnosima sa prijateljima. Sve dobijene veze su bile slabe, ali po smeru u skladu sa teorijskim očekivanjima. Kako se smatra da su nivoi izraženosti ličnih konstrukata nezavisnosti i međuzavisnosti pre svega kulturno uslovljeni, te da predstavljaju izraz vrste i stepena usvojenosti kulturnih normi koje se bave određivanjem odnosa pojedinca i grupe kojoj pripada, ovi rezultati mogu ukazivati da su i posmatrane karakteristike prijateljskih odnosa zavisne ili bar povezane sa kulturom, tj. shvatanjima socijalnog okruženja osobe. Dodatno, dobijeni su rezultati koji govore u prilog pouzdanosti i konstruktivne validnosti skala SCS-a na našem uzorku.

Ključne reči: prijateljstvo, SCS, Singelis, prijateljski odnosi.

DOBAR, LOŠ, ZAO ILI KAKO SHVATANJE LJUDSKE PRIRODE UTIČE NA PRIHVATANJE ODREĐENE IDEOLOGIJE

Srđan Puhalo

PARTNER Marketing Consulting Agency, Banja Luka

U osnovi svake ideologije nalazi se, manje ili više eksplicitna, slika o prirodi čovjeka na osnovu koje se kreiraju svi ostali stavovi o državi, ekonomiji, demokratiji, privatnoj svojini i dr. Upravo je to cilj ovog istraživanja, u kojem želimo utvrditi da li se građani Bosne i Hercegovine međusobno razlikuju, imajući u vidu njihovo opažanje prirode čovjeka i ideologije koje preferiraju. Možemo pretpostaviti da će ispitanici koji čovjekovu prirodu opažaju na određeni način, preferirati i određene ideologije koje čovjeka opisuju na sličan način.

Istraživanje je sprovedeno u periodu od 1. do 16. marta 2008. godine na uzorku od 1.966 punoljetnih građana Bosne i Hercegovine. U Republici Srpskoj ispitano je 808 ispitanika u 36 opština, a u Federaciji BiH 1.158 ispitanika u 29 opština.

Kako građani Bosne i Hercegovine opažaju ljudsku prirodu ispitivali smo sledećim tvrdnjama:

Ljudi se rađaju dobri, ali ih sredina u kojoj žive učini lošim,

Ljudi se rađaju loši, ali ih sredina u kojoj žive učini dobrim i

Ljudi se ne rađaju ni dobri ni loši, a od sredine zavisi kakvi će biti kada odrastu.

Ideološki profil analiziran je preko četiri skale:

Skala nacionalizma,

Skala anarhizma,

Skala socijaldemokratije i

Skala liberalizma i konzervativizma.

Najveći broj ispitanika u Bosni i Hercegovini (56,3%) smatra da se „Ljudi ne rađaju ni dobri ni loši, a od sredine zavisi kakvi će biti kada odrastu”. Stav „Ljudi se rađaju dobri, ali ih sredina u kojoj žive učini lošim” podržava 40,7% učesnika istraživanja. Samo 3,1% građana prihvata tvrdnju „Ljudi se rađaju loši, ali ih sredina u kojoj žive učini dobrim”. Na skalama nacionalizma i anarhizma ne postoji statistički značajna razlika između ispitanika. Socijaldemokratske stavove najviše prihvataju građani koji smatraju da se „Ljudi rađaju dobri, ali ih sredina u kojoj žive učini lošim”, potom oni koji prihvataju stav „Ljudi se ne rađaju ni dobri ni loši, a od sredine zavisi kakvi će biti kada odrastu”, a najmanje ih prihvataju građani sa stavom „Ljudi se rađaju loši, ali ih sredina u kojoj žive učini dobrim”. Rezultati istraživanja pokazuju da ideologiju socijaldemokratije lakše prihvataju ispitanici koji imaju bolju sliku o čovjeku po rođenju. Socijaldemokratija polazi od pretpostavke da čovjek ima izvanredan potencijal koji, u zavisnosti od sredine u kojoj čovjek živi, može da se ostvari ili ne ostvari. Na skali liberalizam/konzervativizam postoji statistički značajna razlika između tri kategorije ispitanika ($p < 0,01$). Konzervativizam je najviše izražen kod ispitanika koji tvrde da se „Ljudi rađaju loši, ali ih sredina u kojoj žive učini dobrim”, dok ostale dvije kategorije podjednako prihvataju ponuđene stavove. Imamo li u vidu da konzervativizam čovjeka opaža kao moralno nesavršeno biće (pa je zbog toga važno da ga sredina drži pod kontrolom), možemo reći da su ovi rezultati i očekivani.

Ključne riječi: ideologija, ljudska priroda, Bosna i Hercegovina

EVALUACIJA UPITNIKA O SOCIOSEKSUALNOJ ORIJENTACIJI – SOI

Bojana Dinić

Filozofski fakultet u Novom Sadu, Odsek za psihologiju

U okviru evolucionistički orijentisanih studija sve je aktuelnija upotreba upitnika o socioseksualnoj orijentaciji – SOI (Simpson and Gangestad, 1991). Ovaj upitnik operacionalizuje konstrukt socioseksualnosti kao jednodimenzionalni, na čijem se jednom polu nalazi restriktivna orijentacija koju karakteriše sklonost monogamiji i dugotrajnim vezama, viši stepen emocionalne angažovanosti, posvećenosti, odanosti i ulaganja u vezu, a na drugom polu se nalazi nerestriktivna orijentacija koju karakteriše sklonost kratkotrajnim vezama, „neobaveznom seksu“, nisko emocionalno agnažovanje i ulaganje, i nevernost. Upitnik se sastoji od 7 ajtema različitog tipa odgovaranja, od kojih 3 referira na bihejvioralni aspekt socioseksualnosti, 1 na kognitivni i 3 na aspekt stava. Kritika ovakvom pristupu je upućena, upravo, zbog jednodimenzionalnog pristupa, imajući na umu da se i sama seksualnost definiše preko različitih aspekata – bihejvioralnog, kognitivnog, emocionalnog, motivacionog i socio-kulturalnog (DeLamater and Hyde, 2004). Webster i Bryan (2007) su u svom radu pokazali da je opravdanije odvojiti bihejvioralno-kognitivne indikatore od indikatora stava. Po ugledu na pomenuto istraživanje, cilj ovog istraživanja je provera dimenzionalnosti SOI upitnika na našoj populaciji i ispitivanje relacija dobijenih dimenzija socioseksualnosti sa osobinama ličnosti. Uzorak je činilo 233 ispitanika (100 muških i 133 ženskih), starosti od 17 do 65 godina ($AS=29.34$), različitih nivoa obrazovanja i zanimanja. Korišćeni upitnici su: 1. SOI (Simpson and Gangestad, 1991), čiji su odgovori najpre normalizovani po polu, pa podvrgnuti daljim analizama, 2. BFI (John, Donahue & Kentle, 1991) koji predstavlja

operacionalizaciju modela „Velikih pet“, 3. kraća forma upitnika Delta 10 (Knežević, 2008, usmena „komunikacija“, posebno sastavljena za potrebe istraživanja, koja operacionalizuje bihevioralnu dispoziciju Dezintegracije. Rezultati konfirmatorne faktorske analize ukazuju da dvodimenzionalni pristup ima bolje indikatore fita ($\chi^2(13)=55.643$, $p<0.001$, RMSEA=0.111, RMSSR=0.070, GFI=0.942, AGFI=0.874, CFI=0.910), za razliku od jednodimenzionalnog pristupa ($\chi^2(14)=85.034$, $p<0.001$, RMSEA=0.141, RMSSR=0.089, GFI=0.910, AGFI=0.820, CFI=0.850). U oba slučaja ajtem koji se odnosio na učestalost seksualnog maštanja nije pokazao zadovoljavajuće procene parametara (0.086 za jednodimenzionalni i 0.114 za dvodimenzionalni model), što bi moglo ukazivati na izdvajanje i kognitivnog aspekta socioseksualnosti. Kao demonstracija kako upotreba jednodimenzionalnog pristupa može zamaskirati efekte komponenti socioseksualne orijentacije, ispitivana je predikovitnost osobina ličnosti modela „Velikih pet“ i Dezintegracije na socioseksualnost kada se ona sagleda kao jednodimenzionalni i dvodimenzionalni konstrukt. Rezultati regresione anlike u slučaju jednodimenzionalnog SOI rešenja pokazuju da postoje značajne relacije između Neuroticizma ($\beta=-.192$, $p<0.05$), Ekstraverzije ($\beta=.202$, $p<0.01$), Prijatnosti ($\beta=-.173$, $p<0.05$) i Savesnosti ($\beta=-.261$, $p<0.001$), a u slučaju dvodimenzionalnog rešenja SOI, značajne relacije sa bihevioralnom komponentom ostvaruju Ekstraverzija ($\beta=.216$, $p<0.01$) i Dezintegracija ($\beta=.181$, $p<0.01$), a sa komponentom stava Neuroticizam ($\beta=-.193$, $p<0.01$), Ekstraverzija ($\beta=.152$, $p<0.05$), Prijatnost ($\beta=-.162$, $p<0.05$) i Savesnost ($\beta=-.296$, $p<0.001$). Nalazi ukazuju na opravdanost razlikovanja komponenti socioseksualnosti, što omogućava precizniji uvid u relacije socioseksualnosti i drugih konstrukata. Shodno tome, nameće se potreba za konstruisanjem sveobuhvatnije mere socioseksualnosti.

Ključne reči: socioseksualna orijentacija, SOI, model "Velikih pet".

EVALUACIJA KONVERGENTNE I DISKRIMINATIVNE
VALIDNOSTI PGI INVENTARA PUTEK ANALIZE
MULTIOSOBINSKE-MULTIMETODSKE MATRICE

Vladimir Hedrih, Ivana Pedović

Filozofski fakultet, Niš

Empirijske provere validnosti Holandovog modela sprovedene u različitim zemljama davale su neujednacene rezultate. Provere Trejsijevog sferičnog modela su sprovedene u manjem broju zemalja ali su dale ujednačenije i potvrđujuće rezultate. Holandov model se zasniva na pretpostavci o postojanju šest tipova profesionalnih interesovanja kružno raspoređenih u dve dimenzije, dok Trejsijev sferični model opisuje latentni prostor preko osamnaest tipova koji se raspoređuju po tri dimenzije, tako da daju sferičan oblik. Većina inventara zasnovanih na Holandovom modelu sledi multiosobinsku-multimetodsku doktrinu Kembela Fiskea, što je slučaj i sa Personal Globe Inventory-PGI (Terence Tracey 2002, srpska verzija Vladimir Hedrih 2008). Sferični i Holandov model su kompatibilni u smislu da sferični model obuhvata latentni prostor holandovih šest tipova, tako da PGI može dati mere i na Holandovih šest i na Trejsijevih osamnaest tipova profesionalnih interesovanja. PGI koristi tri tipa stavki preko kojih se mogu dobiti mere profesionalnih interesovanja (stepen preferencije određene aktivnosti, stepen kompetencija i stepen preferencije određenog zanimanja). Cilj ovog istraživanja je bio evaluacija konvergentne i diskriminativne validnosti PGI inventara putem

analize multiosobinske-multimetodske matrice. Uzorak je bio prigodan i činilo ga je 1150 ispitanika iz različitih mesta u Srbiji, različitog obrazovanja i starosti i oba pola. U multiosobinskoj-multimetodskoj matrici sve monoosobinske korelacije su bile ili srednje ili visoke sto govori u prilog konvergentne valjanosti RIASEC PGI skala. Poredeći dva indikatora validnosti sa monometodskim i heterometodskim-heteroosobinskim korelacijama dobijeno je da niža od ove dve vrednosti ima uvek vrednost višu i od medijane greške i od medijane metoda. Ipak ovo nije slučaj sa svakom pojedinačnom monoosobinskom korelacijom - E skala koja se sastoji od stavki koje mere kompetencije za određenu aktivnost ima veću korelaciju sa S skalom, merenom na stavkama istog tipa, nego sa monoosobinskom skalom sačinjenom od stavki vezanih za preferencije zanimanja. Takođe, korelacija između R i C skala je bila viša nego između njihovih monoosobinskih skala sačinjenih od stavki koje opisuju kompetencije za određenu aktivnost. Ove razlike su statistički značajne na nivou 0.05. Iako se čini da ovi rezultati donekle kompromituju diskriminativnu validnost pomenutih skala, treba imati na umu da su registrovane više monoosobinske korelacije bile između susednih tipova interesovanja za koje je, prema Holandovom modelu, očekivano da budu najbliži. Možemo da zaključimo da iako su pronađeni neki efekti metoda, ovi rezultati generalno idu u prilog diskriminativne validnosti ispitivanih skala. Kada su mere u okviru Trejsijevog sferičnog modela u pitanju rezultati su slični, s tim što su se određena narušavanja diskriminativne validnosti javila kada su u pitanju mere nekih tipova iznad i spod nivoa Holandove ravni. Možemo zaključiti da i pored određenih odstupanja rezultati govore u prilog konvergentne i diskriminativne validnosti PGI inventara na našem uzorku.

Deo prikazanih rezultata objavljen je u Vladimir Hedrih (2008). Structure of Vocational Interests in Serbia: Evaluation of the spherical model. *Journal of Vocational Behavior*, 73, 13-23.

Ključne reči: PGI, profesionalna interesovanja, Holand, RIASEC, sferični model, Trejsi.

UPOTREBLJIVOST SKALA POUZDANJA NA TESTOVIMA SPOSOBNOSTI

Predrag Teovanović

Filozofski fakultet, Beograd

Grupa istraživača sa sidnejskog univerziteta je prva pokazala da postoje individualne razlike u nivou pouzdanja u tačnost vlastitih odgovora na testovima sposobnosti (Kleitman&Stankov, 2007; Pallier et al., 2002). Postupak dobijanja mera pouzdanja je integrisan u tipičnu testovnu situaciju. Odmah nakon što odgovori na testovni ajtem, od ispitanika se traži da na procentualnoj skali izrazi koliko je siguran da je odgovor koji je dao tačan. Stankov tvrdi da rezultati dobijeni faktorskim analizama ukazuju na postojanje nezavisnog faktora pouzdanja koji se nalazi „na ničijoj zemlji između širokih područja ličnosti i inteligencije” (prema Pallier et al., 2002).

Cilj ovog istraživanja bio je da se ispita ponašanje mera pouzdanja u zavisnosti od vrste testova sposobnosti i vremena njihovog zadavanja. Postupak je podrazumevao zadavanje najpre tri testa sposobnosti (RM-A, S-1, G-SN) na uzorku od 268 učenika trećih razreda beogradskih srednjih škola. Potom su ispitanici podeljeni na tri grupe, uprosečene po sposobnostima, i svakoj je zadat Test kombinovanih rešenja (Bujas, 1969), s tim što je prva grupa na raspolaganju imala 10 minuta da reši ovaj test (TKR-10), druga 15 minuta (TKR-15), a treća

grupa 20 minuta (TKR-20). Vrednosti Kronbahovog alfa koeficijenta, koje se kreću od 0.85 do 0.91, ukazuju da su sve skale pouzdanja relijabilne. Primenom Smirnov-Kolmogorov testova, pokazuje se da skale pouzdanja nisu diskriminativne na testovima RM-A ($Z(268)=3.21$, $p=0.00$), S-1 ($Z(244)=4.14$, $p=0.00$), G-SN ($Z(235)=5.37$, $p=0.00$) i TKR-10 ($Z(87)=1.43$, $p=0.03$), ali da se skorovi na ovim skalama približno normalno raspodeljuju na testovima TKR-15 ($Z(44)=0.98$, $p=0.29$) i TKR-20 ($Z(77)=1.18$, $p=0.13$). Na osnovu ovih nalaza, zaključujemo da je upotrebljivost skale pouzdanja obrnuto proporcionalna vremenskom pritisku prilikom rešavanja testa sposobnosti, odnosno da ove skale *rade* na testovima snage, ali ne i na testovima brzine.

Analiza glavnih komponenti na normalizovanim merama je ukazala da se faktor pouzdanja izdvaja nezavisno od faktora postignuća u sve tri situacije variranja vremenskih ograničenja, čime se iznova potvrđuje njegova robustnost. Prosečna povezanost faktora pouzdanja i postignuća je oko $r=0.30$.

Pretpostavili smo da mere pouzdanja nemaju isto značenje kada je dat tačan i kada je dat pogrešan odgovor. Stoga smo umesto globalne mere, izračunali prosečne nivoe pouzdanja u ispravnost datih tačnih, odnosno pogrešnih odgovora. Pokazalo se da mere „ispravnog pouzdanja“ u manjoj meri koreliraju sa g faktorom ($r=0.35$, $p<0,01$ za TKR-15; $r=0.23$, $p<0,05$ za TKR-20), ali da je „pogrešno pouzdanje“ u većoj meri povezano sa g-om ($r=-0.38$, $p<0,01$ za TKR-15; $r=-0.59$, $p<0,01$ za TKR-20). Inteligentnije osobe su, dakle, u većoj meri svesne svojih grešaka u odgovorima na testovima sposobnosti. Zanimljivo je da kada se od mere pouzdanja na tačnim odgovorima oduzme pouzdanje na netačnim odgovorima, dobijena mera u još većem stepenu korelira sa g-faktorom: $r=0.49$ na TKR-15, i $r=0.65$ na TKR-20.

Rezultati potvrđuju da faktor pouzdanja, iako korelira sa merama postignuća, ima svoju nezavisnost u odnosu na njih. Takođe, izgleda da upotrebljive mere pouzdanja mogu dobiti pre na testovima snage, nego na testovima brzine. Iako bi uključivanje mera ličnosti, poput opšteg samopouzdanja, u proučavanje ovog konstrukta bilo zanimljivo, neki pokušaji u tom pravcu ne obećavaju puno (Kleitman&Stankov, 2007). S obzirom na prirodu zadatka procene pouzdanja, pretpostavljamo da bi uključivanje mera za procenu efikasnosti frontalnog funkcionisanja bilo heuristički i empirijski daleko plodnije.

Ključne reči: skale pouzdanja, inteligencija, individualne razlike, testovi sposobnosti

RELACIJE IZMEĐU DIMENZIJA LIČNOSTI MODELA "PET VELIKIH" I STILOVA PREVLAĐAVANJA STRESA KOD ADOLESCENATA

Nada Padejski, Aleksandra Bašić

Odešak za psihologiju, Filozofski fakultet, Novi Sad

Osnovni cilj ovog istraživanja je utvrđivanje faktorske strukture Inventara za ispitivanje orijentacije u prevladavanju problemskih situacija kod adolescenata (A COPE; Patterson & McCubbin, 1987) i ispitivanje relacija sa dimenzijama ličnosti u okviru modela "Pet velikih". Specifične promene koje su karakteristične za period adolescencije doprinose povećanju zahteva za prevladavanjem stresa (Patterson & McCubbin, 1987, prema Griffith et al., 2000; Offer & Offer, 1975). Veliki broj empirijskih dokaza potvrđuje važnost uticaja osobina ličnosti u stres procesu (Vollrath, 2001), a značajan broj tih istraživanja sproveden je u kontekstu modela ličnosti "Pet velikih" (De Longis & Holtzman, 2005; O'Brien &

DeLongis, 1996, David & Suls, 1999; prema Lee-Bagley et al., 2005). U istraživanju je učestvovalo 225 ispitanika (127 ženskog i 98 muškog pola), uzrasta 15 i 18 godina. Primenjen je upitnik A COPE i Big Five Inventory (BFI; John, Donahue & Kentle, 1991, prema John & Srivastava, 1999). U prostoru merenja upitnika A COPE primenjena je faktorska analiza (metod glavnih komponenti) i prema Scree kriterijumu doneta je odluka o izolaciji devet faktora prvog reda koji zajedno objašnjavaju 49,66% ukupne varijanse. Faktori su dovedeni u Promax poziciju. Na faktorskim skorovima faktora prvog reda primenjena je faktorska analiza drugog reda. Na osnovu Gutman-Kajzerovog kriterijuma doneta je odluka o izolaciji tri faktora, koji zajedno objašnjavaju 55,40% ukupne varijanse. Izolovani faktori su postavljeni u Promax poziciju i interpretirani kao: Na problem usmereno prevladavanje, Na emocije usmereno prevladavanje i Distrakcija. Relacije između dimenzija ličnosti i stilova prevladavanja stresa ispitane su multiplom regresionom analizom, u kojoj su kriterijske varijable bili faktorski skorovi na faktorima drugog reda dimenzija prevladavanja stresa, a prediktori faktorski skorovi na prvim glavnim komponentama subskala upitnika BFI. Testiranje modela u celini ukazuje da su sva tri koeficijenta multiple regresije značajna, pri čemu je procenat objašnjene varijanse najveći za kriterijum Na problem usmereno prevladavanje ($R^2=0.178$, $p<0.01$); zatim za kriterijum Distrakcija ($R^2=0.146$, $p<0.01$) i za kriterijum Na emocije usmereno prevladavanje ($R^2=0.121$, $p<0.01$). Rezultati ukazuju na parcijalni doprinos dimenzija ličnosti Savesnost ($\beta=0.345$, $t=4.995$, $p<0.01$) i Prijatnost ($\beta=0.136$, $t=2.033$, $p<0.05$) kriterijumu Na problem usmereno prevladavanje. Parcijalni doprinos za kriterijum Na emocije usmereno prevladavanje ostvaruju dimenzije Neuroticizam ($\beta=0.313$, $t=4.453$, $p<0.01$) i Ekstraverzija ($\beta=0.174$, $t=2.682$, $p<0.01$), za kriterijum Distrakcija dimenzije Neuroticizam ($\beta=-0.249$, $t=-3.597$, $p<0.01$) i Savesnost ($\beta=0.147$, $t=2.076$, $p<0.05$), dok se dimenzija Otvorenost ka iskustvu nije pokazala kao značajan prediktor nijednog stila prevladavanja. Visoka usmerenost u ostvarivanju postavljenog cilja, odnosno izvođenje normi za vlastito ponašanje koristeći više izvora, doprinosi upotrebi pristupajućeg, aktivnog, na problem usmerenog stila prevladavanja stresa i traženja socijalne podrške. Osobe koje su sklone iskustvu negativnih emocija, kao i one koje odlikuje težnja ka pozitivnim emocijama mobilisu napore koji su u prvom redu usmereni na emocionalnu ventilaciju. Distrakciji stresnih stimulusa na kognitivnom i bihevioralnom planu u najvećoj meri doprinosi emocionalna stabilnost, kao i usmerenost na ciljeve i samodisciplinovanost. Nalazi ovog istraživanja mogu naći svoju primenu u izradi preventivnih programa u cilju efikasnijeg prevladavanja stresa kod adolescenata.

Ključne reči: prevladavanje stresa, Pet velikih, indikatori mentalnog zdravlja

IZRAŽENOST ASPEKATA EMOCIONALNE INTELIGENCIJE I NJIHOVA POVEZANOST SA BROJEM LJUBAVNIH VEZA SREDNJOŠKOLACA

Biljana Đorđević, Marija Tomić, Dejan Georgiev
Filozofski fakultet, Niš

Cilj ovog istraživanja bio je ispitivanje stepena izraženosti aspekata emocionalne inteligencije kod učenika srednjih škola (gimnazije – opšti smer i umetničke škole – smer likovni tehničar) u Nišu, kao i povezanost aspekata emocionalne inteligencije i broja ljubavnih veza ispitanika. Istraživanje je

sprovedeno tokom meseca marta 2008. godine na uzorku od 160 učenika prve, druge, treće i četvrte godine srednjih škola u Nišu (83 devojaka i 77 mladića). Za ispitivanje stepena izraženosti aspekata emocionalne inteligencije korišćen je upitnik UEK-45 koji je konstruisao Vladimir Takšić, kao i upitnik o kontrolnim varijablama koji je konstruisan za potrebe ovog istraživanja (*pol. br. ljubavni veza, dužina ljubavni veza*). Upitnik UEK-45 sadrži 45 stavki. Sadrži tri subskale za procenu sposobnosti uočavanja i razumevanja emocija (15 stavki), sposobnost izražavanja i imenovanja emocija (14 stavki) i sposobnost upravljanja emocijama (16 stavki). Od ispitanika se traži da na petostepenoj skali izrazi svoje slaganje/neslaganje sa pojedinačnim iskazom: 1 – označava izrazito neslaganje, dok 5 - izrazito slaganje. Maksimalni skor, ukoliko emocionalnu inteligenciju posmatramo kao jedan ukupan skor, je 225 a minimalni 45. U obradi podataka korišćene su tehnike deskriptivne statistike (aritmetička sredina i standardna devijacija) za utvrđivanje izraženosti aspekata emocionalne inteligencije, korelativne tehnike za utvrđivanje stepena povezanosti zavisnih i nezavisnih varijabli.

Među ispitanicima se kao najizraženiji izdvojio aspekt regulacije i upravljanja emocijama (AS=61,18). Sledeći po izraženosti je aspekt uočavanje i razumevanje emocija (AS=57,74), a najmanje izražen jeste aspekt izražavanja i imenovanje emocija (AS=51,22). Rezultati dobijeni ovim istraživanjem pokazuju povezanost aspekta uočavanje i razumevanje emocija sa izborom umetničke škole ($p=0,043$). Utvrđena je i povezanost celokupne emocionalne inteligencije sa ispitanicima koji su imali bar jednu ljubavnu vezu do sada ($p=0,04$), dok smo negativnu povezanost dobili između ispitanika koji do sada nisu imali nijednu ljubavnu vezu i aspekta izražavanje i imenovanje emocija ($p=0,02$). Možemo zaključiti da se kreativni adolescent razlikuje od svog manje kreativnog vršnjaka po tome što je sposobniji da shvati i sagleda situaciju iz različitih uglova, kao i da prepozna svoja i tuđa osećanja u različitim situacijama. Ovo je jedan od faktora pomoću kojih se mogu meriti emocionalne sposobnosti jedinke. Takođe, možemo zaključiti da emocionalno inteligentniji ispitanici bolje komuniciraju, regulišu svoje emocije i obrađuju sukobe efikasnije.

Dobijeni rezultati u ovom istraživanju delimično se poklapaju sa ranije sprovedenim istraživanjima među srednjoškolskom populacijom (Takšić, 2000).

Ključne reči: Emocionalna inteligencija, regulacija i upravljanje emocija, uočavanje i razumevanje emocija, izražavanje i imenovanje emocija, ljubavne veze.

STRUKTURA RELACIJA KONSTRUKATA PREDSTAVE O SEBI I PREDSTAVE O RODITELJIMA

Marija Tomić, Biljana Đorđević, Dejan Georgiev
Filozofski fakultet, Niš

Cilj ovog istraživanja bio je ispitivanje povezanosti i stepena izraženosti različitih aspekata predstave o ocu i majci i predstave o sebi kod učenika srednjih škola (ekonomska, elektrotehnička, medicinska i gimnazija) u Nišu. Doživljaj odnosa sa roditeljima zasniva se na subjektivnoj proceni od strane deteta, adolescenta ili odrasle osobe, različitih aspekata međusobnih interakcija sa svojim roditeljima, posebno sa majkom i posebno sa ocem (Titze, 2005). Aspekti predstave o roditeljima su sledeći: identifikacija sa roditeljima, autonomija u odnosu na roditelje, kohezija u međusobnim odnosima sa roditeljima, neprijateljstvo između roditelja i dece, upotreba fizičkog kažnjavanja od strane

roditelja, emocionalna opterećenost u odnosima sa roditeljima, preterana zaštita od strane roditelja, konflikti sa roditeljima, i pomaganje roditeljima. Predstava o sebi predstavlja, prema Goranu Opačiću, (1995) organizovanu shemu iskustava koju osoba ima o sebi. Ova shema se formira u ranom detinjstvu kroz odnos osobe sa značajnim ljudima iz okruženja. Organizovana shema iskustva o sebi i drugima, tj. self-koncept, određuje naše ponašanje i odnose sa drugim ljudima. Aspekti predstave o sebi su: globalna kompetentnost, fizički self, telesni izgled, socijalna evaluacija, globalno samopoštovanje, emocionalnost-racionalnost, i intelektualni self. Istraživanje je sprovedeno tokom meseca maja 2008. godine na uzorku od 147 učenika treće godine srednjih škola u Nišu (79 devojaka i 68 mladića). Za ispitivanje predstave o roditeljima korišćen je PRSQ upitnik Karla Titzea, a za ispitivanje predstave o sebi skala self-koncepta Gorana Opačića. Među ispitanicima su se kao najizraženiji aspekti predstave o majci i predstave o ocu izdvojili aspekti kohezija u odnosu sa roditeljima (AS=15.91 za majku, AS=14.00 za oca) i autonomija u odnosu na roditelje (AS=12.09 za majku, i AS=11.95 za oca). Najslabije izraženi aspekti su neprijateljstvo prema majci/ocu (AS=0.87 za majku, AS=1.11 za oca) i kažnjavanje od strane majke/oca (AS=1.44 za majku, AS=1.19 za oca). Kao najizraženiji aspekt predstave o sebi izdvojila se socijalna evaluacija (AS=51.87) dok su najslabije izraženi aspekti globalna kompetentnosti (AS=22.47) i emocionalnost-racionalnost (AS=31.03). Ovo istraživanje dalo je statistički značajne rezultate o povezanosti aspekta preterana zaštita od strane majke i telesni izgled ($p=0.002$) i fizički self ($p=0.034$), kao i aspekta neprijateljstvo u odnosu sa majkom i socijalna evaluacija ($p=0.011$). Dobili smo veći broj statistički značajnih rezultata o povezanosti predstave o ocu i predstave o sebi, a oni su sledeći: identitet u odnosu na oca i globalno samopoštovanje ($p=0.012$); kohezija u odnosu sa ocem i globalno samopoštovanje ($p=0.045$); kažnjavanje od strane oca i intelektualni self ($p=0.036$); emocionalna opterećenost od strane oca i emocionalnost-racionalnost ($p=0.035$); preterana zaštita od strane oca i fizički self ($p=0.035$); kao i pomaganje ocu i socijalna evaluacija ($p=0.034$) i emocionalnost-racionalnost ($p=0.032$).

Ključne reči: predstava o majci, predstava o ocu, predstava o sebi, adolescenti.

PERSONALNI KAPACITETI ZA SAMOZASTUPANJE OSOBA SA INTELEKTUALNIM TEŠKOĆAMA

Boban Petrović, Duška Stojisavljević, Katarina Tadić

Asocijacija za promovisanje inkluzije Srbije – API Srbije, Beograd

Samozastupanje osoba sa intelektualnim teškoćama obuhvata deo ličnog identiteta Atkinson (2002). Na individualnom planu, samozastupanje uključuje napore pojedinca da govori i radi u svoje ime, da donosi odluke i utiče na situacije koje se tiču njegovog života, kao i da postigne najveće mogući stepen nezavisnosti. Jednostavno rečeno, radi se o ličnom određivanju svojih interesa i preferencija, postavljanja ciljeva, mapiranje ličnih planova (Beckwith, 1993; Impact, 1994; Martin, Marshall, & Maxson, 1993; Turner, 1995; Wehmeyer & Berkoben, 1991; Ward, 1993b). Komponente samozastupanja uključuju: poznavanje sebe, poznavanje svojih prava, komunikaciju, i vođstvo (Test, Fowler, Wood, Brewer and Eddy, 2005).

Osnovni cilj ovog rada je da utvrdi u kojoj meri OSIT poseduju kapacitete za samozastupanje, kao i da li postoje razlike u njihovim kapacitetima za

samozastupanje u odnosu na pol, starost i stepen intelektualnih teškoća, kao i način života (u stanovanju uz podršku ili u porodici).

U tom smislu, pod kapacitetima za samozastupanje, podrazumevaju se: nivo samopoštovanja, nivo samoodređenja, veštine samoodlučivanja, vršenja izbora, donošenja odluka, i rešavanja problema, kao i nivo poznavanja sopstvenih prava.

Ispitivanje je obavljeno na prigodnom uzorku od 35 osoba sa intelektualnim teškoćama, različitog pola (muški-14(40%), ženski-21(60%)), starosti (do 30 g.-17(48.6%), preko 30 g.-18(51.4%)), stepena intelektualnih teškoća (lake IT-10(28.6%), umerene IT-25(71.4%)) i načina života (stanovanje uz podršku-22(63%), porodica -13(37%)).

Njima je zadat set instrumenata: SPROSIT S – Upitnik za procenu samopoštovanja (Bilić, 2000); SDU - za procenu samoodređenja (Clark, Patton, 1998); SOD - za procenu samoodlučivanja (Bilić, 2000); VIDO - za procenu vršenja izbora i donošenja odluka (Kraljević, 2001); VRPI - za procenu nivoa usvojenosti veština rešavanja problema (Kraljević, 2001); PRAVA - za procenu svesti o sopstvenim pravima (Kraljević, 2001; Parker, Goedhart, Gomez, 2004). Sve instrumente za upotrebu prilagodio Petrović (2008). Instrumenti su primenjeni kao standardizovani intervjui. Podaci su obrađeni metodama deskriptivne statistike, kao i analize varijanse.

Rezultati su pokazali da osobe sa intelektualnim teškoćama postižu relativno visoke skorove u pogledu samoprocene nivoa samopoštovanja, svesti o pravima, i vršenja izbora, dok niže skorove postižu u pogledu nivoa samoodređenosti, samoodlučivanja i veština rešavanja problema.

Takođe je utvrđeno da postoje razlike u pogledu svih nezavisnih varijabli izuzev pola (muškarci i žene se ne razlikuju niti po jednoj ispitivanoj varijabli). Što se tiče načina života, najveće razlike su u pogledu nivoa samopoštovanja, veština vršenja izbora, donošenja odluka i rešavanja problema, u korist ispitanika iz stanovanja uz podršku; u pogledu starosti, kao i u pogledu stepena intelektualnih teškoća, postoji značajna razlika jedino u nivou samoodređenja – starije osobe su samoodređenije od mlađih, a ispitanici sa lakim intelektualnim teškoćama postižu nešto više skorove od onih sa umerenim intelektualnim teškoćama. Interakcije između faktora nisu prisutne.

Rezultati ovog istraživanja pokazuju da, uprkos uvređenim stereotipima, osobe sa intelektualnim teškoćama mogu imati potencijala za učenje i primenu veština samozastupanja. Razlike po ispitivanim varijablama su takve da podržavaju osnovni zaključak istraživanja, ali ukazuju i na specifičnosti kojih se treba biti svestan pri kreiranju programa unapređenja veština samozastupanja osoba sa intelektualnim teškoćama.

Ključne reči: osobe sa intelektualnim teškoćama, samozastupanje

Ovo istraživanje nastalo je kao rezultat evaluacije projekta "Samozastupanje osoba sa intelektualnim teškoćama", finansiranog od strane Balkanskog fonda za likalne inicijative (BCIF)

OSNOVNE METRIJSKE KARAKTERISTIKE SETA UPITNIKA ZA SAMOPROCENU KAPACITETA ZA SAMOZASTUPANJE OSIT – PRELIMINARNI REZULTATI

Boban Petrović, Jadranka Novak

Asocijacija za promovisanje inkluzije Srbije, Beograd

Poslednjih godina sve više se govori o problemu zadavanja upitnika različitog tipa osobama sa intelektualnim teškoćama. Međutim, podaci su različiti,

od onih koji ukazuju na nemogućnost dobijanja pouzdanih i validnih odgovora na upitnicima, do onih koji pokazuju da upitnici namenjeni samoproceni OSIT mogu imati adekvatnu pouzdanost i validnost. U tom smislu, date su i neke preporuke: upitnici treba da budu relativno kratki, da skala bude trostepena, da se distribuiraju u obliku strukturiranog intervjua, i da se mere jednodimenzionalni konstrukti.

Osnovni cilj ovog istraživanja ticao se ispitivanja mogućnosti dobijanja pouzdanih i validnih podataka na osnovu samoprocene osoba sa intelektualnim teškoćama na setu različitih instrumenata namenjenih ispitivanju kapaciteta za samozastupanje: SPROSIT S – upitnik namenjen proceni samopoštovanja (prema: Bilić, 2000) – 17 ajtema, 3-stepena skala; SDU - Upitnik za procenu samoodređenja (Clark, Patton, 1998) – 16 ajtema, 3-stepena skala; SOD - Upitnik za procenu samoodlučivanja (prema: Bilić, 2000) – 12 ajtema, 3-stepena skala; VIDO - Intervju za procenu vršenja izbora i donošenja odluka (prema: Kraljević, 2001) – 18 ajtema, 3-stepena skala; VRPI - Intervju za procenu nivoa usvojenosti veština rešavanja problema (prema: Kraljević, 2001) – 18 ajtema, 3-stepena skala; PRAVA - Upitnik za procenu svesti o sopstvenim pravima (prema: Kraljević, 2001; Parker, Goedhart, Gomez, 2004) – 10 ajtema, 2-stepena skala. Sve instrumente za upotrebu prilagodio Petrović (2008).

Svi instrumenti su primenjeni na uzorku od 35 osoba sa intelektualnim teškoćama, različitog pola (muški-14(40%), ženski-21(60%)), starosti (19-58 godina, $AS=31.4$, $SD=8.97$) i stepena intelektualnih teškoća (lake IT-10(28.6%), umerene IT-2571.4). Dimenzionalnost instrumenata ispitana je metodom analize glavnih komponenti. Metrijske osobine instrumenata utvrđene su na osnovu programa RTT10G (Knežević, Momirović, 1996).

Prvo je ispitana pretpostavka o jednodimenzionalnosti konstrukata, odnosno, primenjenih instrumenata. Rezultati analize glavnih komponentenata kod svih 6 instrumenata su pokazali da se izdvaja jedan dominantan faktor, koji objašnjava najveći procenat varijanse SPROSIT S (svojevredna vrednost (sv)=6.132, 36.1% varijanse); SDU (sv =9.464, 59.1% varijanse); SOD (sv =4.250, 35.4% varijanse); VIDO (sv =5.705, 71.3% varijanse); VRPI (sv =4.079, 70.0% varijanse); PRAVA (sv =3.237, 32.4% varijanse).

Zatim je proverena reprezentativnost, pouzdanost i homogenost. Rezultati su pokazali da su mere reprezentativnosti (KMO - Ψ_1), pouzdanosti (α i β) i homogenosti (hI) na zadovoljavajućem nivou za svih 6 instrumenata: SPROSIT S ($\Psi_1=0.9673$, $\alpha=0.8056$, $\beta=0.8892$, $hI=0.2590$); SDU ($\Psi_1=0.9945$, $\alpha=0.9525$, $\beta=0.9540$, $hI=0.5563$); SOD ($\Psi_1=0.9090$, $\alpha=0.7413$, $\beta=0.8342$, $hI=0.1928$); VIDO ($\Psi_1=0.9913$, $\alpha=0.9419$, $\beta=0.9425$, $hI=0.6697$); VRPI ($\Psi_1=0.9728$, $\alpha=0.9049$, $\beta=0.9058$, $hI=0.6134$); PRAVA ($\Psi_1=0.8577$, $\alpha=0.4299$, $\beta=0.7679$, $hI=0.0701$).

Iako je uzorak na kome je obavljeno istraživanje mali, rezultati ukazuju da postoji mogućnost pouzdane i validne upitničke samoprocene različitih dimenzija samoodređenja i samozastupanja kod osoba sa intelektualnim teškoćama.

Ključne reči: osobe sa intelektualnim teškoćama, samozastupanje, upitnici, samoprocena, metrijske karakteristike

Ovo istraživanje nastalo je kao rezultat evaluacije projekta 209/08-7, finansiranog od strane Ministarstva za rad i socijalnu politiku republike Srbije

TEORIJSKO-METODOLOŠKI I PRAKTIČNI PROBLEMI U
IZUČAVANJU I MERENJU STRESA

Milanko Čabarkapa
Filozofski fakultet, Beograd

Naučno interesovanje za problem stresa počelo je sa radovima kanadskog fiziologa Hansa Selija, ali je naročito postalo aktuelno u drugoj polovini 20. veka, kada su se za ovaj problem aktivnije počeli interesovati psiholozi i psihijatri zbog nagomilanih društvenih problema, kriza, sve učestalijih psihosomatskih oboljenja i psihičkih poremećaja izazvanih stresom. Problem stresa danas je postao interdisciplinarni problem i njime se na naučnoj osnovi bave biolozi, lekari, fiziolozi, psiholozi, psihijatri, sociolozi, pa čak i filozofi.

Postoji nekoliko ozbiljnih teorijsko-metodoloških problema u vezi sa empirijskim izučavanjem i praktičnim tretiranjem problema stresa. Prvi teorijsko-metodološki problem u vezi sa stresom jeste što ne postoje jasni kriterijumi za razlikovanje ovog fenomena od drugih sličnih fenomena, niti jasno razlikovanje normalnog od patološkog u stresu.

Drugi metodološki problem je vezan za pitanje odnosa etioloških faktora stresa i njegovih posledica. Iako se dosta zna o izvorima stresa, tj. o karakteristikama stresora, još uvek postoje dileme oko toga šta je stvarni uzrok stresa. Kao poseban problem može se istaći da i dalje ostaju nejasni kriterijumi za razlikovanje stresora i stresne reakcije, što je prisutno u većini istraživanja o stresu. Isto tako su nejasni i kriterijumi za ocenu posledica stresa.

Problem utvrđivanja stresne vrednosti životnih događaja takođe je jedan od značajnih metodoloških problema. Postoji veliki broj skala koje su konstruisane za ispitivanje različitih aspekata stresa, i koje podrazumevaju različit pristup u ocenjivanju i merenju stresnih događaja. Pitanje merenja stresne vrednosti nekog događaja nije samo metodološke prirode, već i pitanje shvatanja suštine stresa.

Kod primene skala i upitnika za ispitivanje stresa postavlja se i pitanje vremenskog perioda na koji se odnosi ispitivanje, jer je stres veoma dinamična pojava. Ovo je posebno značajno kod primene instrumenata za ispitivanje posledica stresa.

Određene teorijsko-metodološke teškoće postoje i oko utvrđivanja osnovnih karakteristika i značaja pojedinih determinanti koje utiču na tok i ishod stresa. Postavlja se pitanje da li se stres češće javlja kao razvojni fenomen - zakonito i periodično, ili se pojavljuje slučajno i nepredvidivo kao akcidentni fenomen. Još uvek nije precizno odgovoreno na pitanje: šta presudno odlučuje da stres vodi u jačanje zdravlja (adaptivno razrešenje), ili u pravcu regresije i bolesti (neadaptivno razrešenje).

U vezi sa ishodom i posledicama stresa, postavlja se pitanje primarne prevencije. Aktuelne su diskusije oko toga na kom nivou, gde, kako i ko treba da sprovodi primarnu prevenciju. Pitanje metoda primarne prevencije takođe nije definitivno rešeno.

Kad je reč o istraživanjima u kojima se razmatraju odnosi osobina ličnosti, stresa i psihosomatskih posledica, mora se istaći da su i tu prisutni određeni metodološki problemi vezani za korelacione analize, prospektivne ili retrospektivne studije, pri čemu se ne otkrivaju jasni uzročno-posledični ili drugi odnosi između varijabli koje su bile predmet istraživanja.

Konačno, prisutan je i jedan poseban metodološki problem u vezi sa praktičnim aspektima stresa koji se odnosi na pitanje procene uspešnosti u zbrinjavanju osoba pogođenih stresom. Isto tako, prisutne su i određene etičke dileme vezane za profesionalni identitet stručnjaka koji mogu i treba da pruže

pomoć osobama pod stresom, kao i za rešavanje pitanja vezanih za respektovanje individualnih potreba pojedinca, interesa grupe i društva u celini.

VEZE IZMEĐU SAMOPOIMANJA I ANTISOCIJALNOG PONAŠANJA

Goran Opačić

Filozofski Fakultet, Beograd

Rezultati istraživanja koja se bave odnosom samopoštovanja i antisocijalnog ponašanja su kontradiktorni. Tako su npr. Trzesniewski i saradnici (2006) u jednoj longitudinalnoj studiji koja se bavila fizičkim i mentalnim zdravljem adolescenata, utvrdili da adolescenti s niskim samopoštovanjem imaju lošije mentalno i fizičko zdravlje, lošije ekonomske izgleda, kao i viši stepen antisocijalnog ponašanja tokom zrelog doba. Ovaj nalaz ima to veću težinu ako se uzme u obzir da su podaci o ponašanju u odrasloj dobi dobijeni na osnovu medicinske i policijske dokumentacije.

Nasuprot tome Baumeister (2006) tvrdi da su osobe koje imaju niže samopoštovanje, manje nasilne u odnosu na nedepresivne, a da nasilni kriminalci često imaju izrazito povoljno mišljenje o sebi. Baumeister smatra da je agresija sredstvo za obranu ekstremno povoljne, ali istovremeno i veoma fragilne slike o sebi (Baumeister, Bushman, et al. 2000). U prilog tome idu rezultati koje su dobili Brewer i Baldwin (2000), koji su utvrdili da zatvorenice spadaju u grupu osoba sa srednjim i visokim samopoštovanjem. Perez i saradnici (2005) pokušavaju da pomire ova dva viđenja. Oni smatraju da je da veza između samopoštovanja kvadratna funkcija, tj. da je ekstremno visoko i ekstremno nisko samopoštovanje povezano sa antisocijalnim ponašanjem. Naša je pretpostavka da su svi pomalo u pravu. Naime, kao prvo samopoimanje nije jednostavan konstrukt pa je pretpostavka da različite domene samovrednovanja imaju različite veze sa agresivnim i antisocijalnim ponašanjem.

Cilj ovog rada je da se utvrdi da li postoje veze između samopoimanja i antisocijalnog ponašanja i ako postoje pomoću kojih latentnih dimenzija se ostvaruju? Na uzorku od 275 srednjoškolaca (134 mladića i 151 devojka) uzrasta 17 godina primenjena je Skala za procenu asocijalnih tendencija (Opačić u pripremi) koja meri tri aspekta antisocijalnog ponašanja: slabu adaptaciju na školu, slabu kontrolu impulsa i devijantne tendencije, te Skala za merenje funkcionisanja smoevaluativnog sistema (Opačić u pripremi) koja meri pet domena samoprocene - polnu privlačnost, fizičku snagu i spretnost, socijalnu prihvaćenost, intelektualno funkcionisanje i globalnu kompetentnost, te pet mehanizama za očuvanje pozitivne slike o sebi - rigidnost, emocionalnost-racionalnost, projekciju agresivnih i amoralnih impulsa i eksternalizaciju.

Ekstrahovane su dve statistički značajne kanoničke komponente. Kanoničke korelacije imaju osrednje i niske vrednosti (0.641 $p < 0.001$ i 0.341 $p < 0.01$). Prvi kanonički par na jednom polu opisuje adolescente sa izraženijim antisocijalnim tendencijama čiji samoevaluativni sistem karakterišu izražene odbrane (rigidnost, projekcija amoralnih i agresivnih impulsa, eksterni lokus kontrole i sklonost emocionalnom nasuprot racionalnom reagovanju) pozitivna slika o sebi uz niži doživljaj vlastite kompetentnosti. Drugi kanonički par opisuje adolescente loše prilagođenosti na školsku sredinu, ali sa relativno dobrom kontrolom impulsa i niskim prokriminalnim tendencijama koji doživljavaju sebe kao osobe koje se više povode za emocijama nego za razumom i imaju lošiju percepciju svojih fizičkih i

intelektualnih sposobnosti, uz nešto bolji doživljaj vlastite prihvaćenosti u krugu vršnjaka.

Rezultati u najvećoj meri potvrđuju pretpostavke Baumeister-a (2006).

Ključne reči: samopoimanje, samopoštovanje, antisocijalno ponašanje, nasilje

KONSTRUKTNA VALIDNOST UPITNIKA ZA PROCENU OSETLJIVOSTI NA POTKREPLJENJE

Snežana Smederevac, Jelena Janković, Petar Čolović

Filozofski fakultet, Novi Sad

Iako Teorija osetljivosti na potkrepljenje poslednjih decenija predstavlja jednu od ključnih koncepcija psihobiološke paradigme, problemi upitničke procene njenih konstrukata javljaju se kako u domenu izvorne, tako i u domenu reformulisane verzije Grejovog modela ličnosti. Specifične operacionalizacije revidiranog Grejovog modela ne postoje, već se njegovi konstrukti uglavnom simuliraju primenom postojećih instrumenata. Upitnik osetljivosti na potkrepljenje (UOP) nastao je kao rezultat potrebe za instrumentom namenjenim proceni tri bazične dimenzije reformulisanog Grejovog modela, a osnovni cilj ovog istraživanja je utvrđivanje njegove konstruktne validnosti. Istraživanje je sprovedeno na uzorku od 211 ispitanika, oba pola (44,5 % muškaraca i 55,5% žena); starosti 17 - 62 godine, prosečne starosti 27,82 godine. Za procenu dimenzija revidirane verzije Grejovog modela ličnosti primenjena je 28 - ajtemska verzija Upitnika osetljivosti na potkrepljenje, sa skalama Anksioznost (Sistem bihejvioralne inhibicije), Impulsivnost (Sistem bihejvioralne aktivacije) i Sistem Borba/ Bežanje/Blokiranje. Primenjene su i dve operacionalizacije izvorne verzije Grejove teorije; upitnik SPSRQ (Sensitivity to Punishment – Sensitivity to Reward Questionnaire) Torubije i saradnika sadrži 24- ajtemske skale Osetljivost na signale nagrade i Osetljivost na signale kazne, dok 24- ajtemski upitnik BIS/ BAS Karvera i Vajtove obuhvata skale BIS (Sistem bihejvioralne inhibicije) i BAS (Sistem bihejvioralne aktivacije). Pri tome, BAS skala može se razložiti na tri supskale, imenovane kao BAS - nagon (Drive), Osetljivost na nagradu (Reward responsiveness) i Traženje zabave (Fun seeking). Matrica Pirsonovih korelacija faktorskih skorova na prvim glavnim komponentama skala UOP, BIS/BAS i SPSRQ sugerise da skala BIS iz prostora UOP korespondira sa BIS skalama upitnika Karvera i Vajta ($r = 0,704$; $p < 0,001$) i Torubije ($0,629$; $p < 0,001$). Skala BAS iz prostora UOP visoko je povezana sa skalom Impulsivnosti upitnika BIS/BAS ($0,592$; $p < 0,001$), kao i sa skalom BAS – Nagon ($r = 0,592$; $p < 0,001$), a znatno niže sa Osetljivošću na signale nagrade iz prostora SPSRQ ($r = 0,351$; $p < 0,001$). Skala Borba iz prostora UOP ostvaruje niske korelacije sa skalama impulsivnosti BIS/BAS ($r = 0,214$; $p < 0,01$) i SPSRQ ($r = 0,268$; $p < 0,001$), kao i sa skalama BAS – Nagon ($r = 0,229$; $p < 0,01$) i Traženje zabave ($r = 0,202$; $p < 0,01$) iz prostora BIS/BAS. Skala Bežanje nisko korelira sa skalama Anksioznosti upitnika BIS/BAS ($r = 0,361$; $p < 0,001$) i Osetljivosti na signale kazne iz SPSRQ ($r = 0,22$; $p < 0,001$), a vrlo nisku, premda značajnu, korelaciju ostvaruje sa skalom Osetljivost na nagradu iz prostora BIS/BAS skale ($r = 0,143$; $p < 0,05$). Skala Blokiranje korespondira sa skalom Anksioznosti iz prostora BIS/BAS ($r = 0,555$; $p < 0,001$) i skalom Osetljivosti na signale kazne iz prostora SPSRQ ($r = 0,584$; $p < 0,001$). Latentna struktura zajedničkog prostora dimenzija UOP, BIS/BAS i SPSRQ ispitana je konfirmativnom faktorskom analizom. Najadekvatnijim ($\chi^2(41) = 108,378$, $p < 0,001$; GFI = 0,919, CFI = 0,908, RMSEA =

0,084, RMSR= 0,084) se pokazao model koji pretpostavlja postojanje tri međusobno korelirane latentne dimenzije, pri čemu prva obuhvata operacionalizacije dimenzije Anksioznosti, druga operacionalizacije Impulsivnosti i skalu Borba iz prostora UOP, dok treću definišu skale Bežanje i Blokiranje iz prostora UOP. Rezultati ukazuju na zadovoljavajuću konstruktnu validnost upitnika UOP.

Ključne reči: revidirana teorija osetljivosti na potkrepljenje, Upitnik osetljivosti na potkrepljenje

KARAKTERISTIKE EMOCIONALNOG REAGOVANJA I LOKUS KONTROLE KOD PRIPADNIKA RAZLIČITIH POLOVA

Zorica Marković, Ivana Pedović

Filozofski fakultet, Niš

Pojam lokus kontrole je prvi put formulisan u okviru Roterove teorije o ličnosti zasnovanoj na socijalnom učenju preko pojma generalizovanih očekivanja.

Pod lokusom kontrole se podrazumeva tendencija osobe da stvari koje joj se dešavaju objašnjava na određeni način, i to:

Unutrašnji lokus kontrole: osoba veruje da sama kontroliše svoj život i da je ono što ona radi uzrok dešavanja.

Spoljašnji lokus kontrole: osoba veruje da su dešavanja u njenom životu posledica faktora nad kojima ona nema kontrolu. Lokus kontrole je dimenzija sa dva pola gde se viši skorovi tretiraju kao ispitanikova tendencija unutrašnjem, a niži kao tendencija ka spoljašnjem lokusu kontrole.

Plučikov model emocija je model emocionalnog reagovanja. Model sadrži sledeće karakteristike emocionalnog reagovanja: inkorporacija, zaštita, orijentacija, lišenost, odbacivanje, agresija, istraživanje i reprodukcija

U jednom od ranijih istraživanja utvrđeno je da postoji povezanost između karakteristika emocionalnog reagovanja i lokusa kontrole (Marković, Z., Hedrih, V. Milojević, M., 2008), ali detaljnija struktura ovih korelacija nije analizirana.

Cilj ovog istraživanja je utvrditi da li postoje razlike u strukturi povezanosti karakteristika emocionalnog reagovanja i lokusa kontrole kod pripadnika različitog pola.

Istraživanje je sprovedeno anonimno, na prigodnim uzorku od 265 ispitanika oba pola, od kojih je 75 srednjoškolaca, a 190 ispitanika su studenti različitih fakulteta niškog univerziteta.

Od instrumenata je korišćen Profil indeks emocija – jugoslovenska revizija i standardizacija (PIE-JRS, Kostić, P., 2003) koji daje podatke o osam bazičnih karakteristika emocionalnog reagovanja po Plučiku. Test uključuje i skalu koja meri sklonost davanju socijalno poželjnih odgovora – BIAS. Za dobijanje podataka o lokusu kontrole korišćene su skale za ispitivanje lokusa kontrole (LOKOP-02, Čukić, B. Majstorović, N. i Frančesko, M., 1998) koje su konstruisane za istraživanje organizacijske kulture i angažovanja ljudskih resursa. Ove skale daju podatke o tome u kojoj meri je ispitanikov lokus kontrole bliži unutrašnjem ili spoljašnjem, gledajući uopšteno, kao i u više različitih oblasti u vezi sa profesionalnim uspehom - karijera, dobra zarada, profesionalni ugled, materijalna sigurnost i razumevanje i pomoć drugih. U ovom istraživanju razmatrani su samo podaci o opštem lokusu kontrole.

Rezultati pokazuju da postoje statistički značajne korelacije između karakteristika emocionalnog reagovanja i lokusa kontrole i to kako na celom

uzorku, tako i na dva poduzorka po polu. Na poduzorku ženskog pola vrednosti, na lokusu kontrole, pozitivno koreliraju sa inkorporacijom i reprodukcijom, a negativno sa lišenošću i agresijom. Na poduzorku muškog pola postoje statistički značajne korelacije i to pozitivne na dimenziji istraživanje, a negativne sa lišenošću i agresijom.

Ako posmatramo sve korelacije bez obzira na to da li su one značajne ili ne, postoji određeni stepen slaganja strukture korelacija između lokusa kontrole i karakteristika emocionalnog reagovanja na poduzorcima različitog pola (Spirmanov koeficijent korelacije = 0.48, Kendalov koeficijent slaganja $W = 0.75$). Imajući u vidu da su sve korelacije niske, ovo slaganje se može tumačiti kao znatno.

Dobijeni rezultati pokazuju da postoji određena povezanost između lokusa kontrole i karakteristika emocionalnog reagovanja, i premda postoje određene razlike po polu strukture korelacija na poduzorcima različitog pola pokazuju sličnost.

Ključne reči: lokus kontrole, emocionalno reagovanje, uzrast, pol

PORODIČNI ODNOSI I EMOCIONALNI PROFIL STUDENATA DRUŠTVENIH NAUKA

Jelisaveta Todorović, Ivana Simić, Snežana Stojiljković

Filozofski fakultet, Niš

U ovom radu ispitivana je povezanost porodičnih odnosa (kohezivnost i fleksibilnost) i emocionalnog profila ličnosti studenata društvenih nauka. Porodična kohezija definiše se kao emocionalna veza koja postoji među članovima porodice (Olson, 1989, 1990, prema: Milojković, Srna, Mićović, 1997). Kohezija se odnosi na emocionalnu vezanost koju članovi porodice osećaju jedni prema drugima. Prava kohezivna porodica pokazuje istinsku uzajamnu zainteresovanost svih članova.

Porodična fleksibilnost je sposobnost porodice da promeni liderstvo, uloge i pravila u relacijama (Olson, 1989, 1990, prema: Milojković, Srna, Mićović, 1997). Porodična fleksibilnost je mera do kog stepena porodica dopušta menjanje granica sistema, u kom stepenu je demokratska i koliko dopušta individualni rast svojih članova i njihovo pravo na slobodu.

Emocionalni profil ličnosti je u okviru Plučikove teorije prevashodno određen kombinacijom različitih intenziteta osam primarnih emocija i to: inkorporacije, zaštite, orijentacije, lišenosti, odbacivanja, agresije, istraživanja i reprodukcije. Očekivali smo da će karakteristike porodičnih odnosa biti povezane sa nekim dimenzijama psihološkog profila više nego sa nekim drugim. Istraživanje je sprovedeno na uzorku studenata Filozofskog fakulteta u Nišu ($N=132$). Korišćen je upitnik FACES III, Olsona i saradnika (1985) za merenje kohezivnosti i fleksibilnosti u porodičnim odnosima i PIE, Plučikov indeks emocija jugoslovenska standardizacija Kovačevića i Kostića (1997). Rezultati su pokazali da nema korelacije između kohezivnosti i dimenzija ličnosti, ali kada je u pitanju fleksibilnost postoji značajna pozitivna korelacija između orijentacije, odbacivanja i fleksibilnosti u porodičnim odnosima. Možemo zaključiti da verovatno postoji povratna sprega između dimenzija emocionalnog profila: orijentacija i odbacivanje i fleksibilnosti u porodičnim odnosima. Naime, demokratski odnosi, podrška razvijanju individualnih osobina, doprinosi osećanju prihvaćenosti unutar porodice, spontanosti, ali i neposrednom i manje kontrolisanom ponašanju. Naravno, s druge strane kritičnost i tvrdoglavost kao dimenzije ličnosti se više tolerišu u porodičnim odnosima koji su demokratski i nije neobično da su ove

dimenzije ličnosti povezane sa dimenzijom fleksibilnost. Ispitivanje je vršeno na studentskoj populaciji, pa je s obzirom na uzrast ispitanika, raspodela moći unutar porodičnog sistema u većoj meri egalitarna. S druge strane izraženija potreba za raznovrsnim sadržajima, spontanost i impulsivnost, kao i sumnjičavost, kritičnost i odlučnost, svakako predstavljaju suprotna svojstva od povodljivosti i lakovernosti. To doprinosi da i odnos roditelja prema mlađoj generaciji bude demokratičniji i da se više uvažava pravo na slobodno odlučivanje.

Postoji negativna korelacija između dimenzija ličnosti zaštita, istraživanje, lišenost i fleksibilnosti u porodičnim odnosima. Niska fleksibilnost u porodičnim odnosima praćena je većom bojažljivošću, doživljajem usamljenosti i potištenosti. Pretpostavljamo da je u porodicama u kojima nedostaje demokratičnost u odlučivanju, poštovanje različitosti i spremnost da se fleksibilnije raspodeljuje moć unutar porodičnog sistema, izrazitija tendencija ka povlačenju adolescenata, tj studenata, potiskivanje osećanja, pojačana samokontrola, kao i nastojanje da se što bolje planira vreme i malo toga ostavi slobodnim aktivnostima. To je povezano i sa osećanjem usamljenosti, a verovatno i sa sniženim samopoštovanjem.

U daljem ispitivanju želeli smo da ispitamo razlike u pomenutim dimenzijama kod studenata koji su svoje porodične odnose procenili kao nisko fleksibilne, optimalno fleksibilne i visoko fleksibilne. Analiza varijanse je pokazala da u pogledu dimenzija ličnosti: zaštita, orijentacija, lišenost, odbacivanje i istraživanje, postoje značajne razlike između grupa koje pripadaju porodicama u kojima su odnosi nisko fleksibilni, optimalni i visoko fleksibilni.

Ključne reči: porodični odnosi, kohezivnost, fleksibilnost, emocionalni profil ličnosti.

FONDACIJA KATARINA MARIĆ: NAGRAĐENI DIPLOMSKI RADOVI

Fond **Katarina Marić** osnovali su, u znak sećanja, rodbina i prijatelji naše kolegice koja je tragično izgubila život 15. aprila 2003 godine.

Fond je i prošle godine raspisao konkurs za najbolji diplomski rad iz psihologije odbranjen u toj godini. Na skupu „Empirijska istraživanja u psihologiji“ biće prezentovani radovi koji su ušli u uži izbor za nagradu, a po završetku prezentacije predsednica Fondacije dr Ljiljana Marić dodeliće nagradu za rad koji je stručna komisija, sačinjena od nastavnika i saradnika Odeljenja za psihologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu, procenila kao najbolji. Ove godine nagrada se dodeljuje drugi put.

Pozivamo učesnike skupa da svojim prisustvom uveličaju ovaj događaj.

SPISAK UČESNIKA

Achkovska-Leshkovska, E	89	Marušić, M	11
Andelković, D	28, 29, 31	Milin, P	22
Antić, S	49	Milojević, M	37, 87, 89
Arnaudova, S	32, 81	Milovanovic, G	27
Arsenović Pavlović, M	43	Milovanović, M	82
Avramović-Ilić, I	50	Minić, M	68
Baćanac, Lj	64, 65	Minić, Z	46
Baltić, M	44	Mirkov, S	92
Bašić, A	100	Mitić, J	63
Baucal, A	53	Mladenović, M	76
Blagotić, A	83	Moskovljević, J	45
Blažeska-Stojkova, B	74	Nikolić, J	45
Bogdanović, G	44	Novak, J	104
Bogetić, K	19, 20	Novaković-Nikolić, L	63
Bogićević, M	44	Ognjenovic, V	62
Čabarkapa, M	75, 106	Ojdanić, S	77
Čizmić, S	72	Opačić, G	107
Čolović, P	108	Orilć, A	18
Đapo, N	38, 85, 88	Padejski, N	100
Denkova, F	32, 81	Pantić, J	40
Dimitrijević, P	44	Pavlović-Babić, D	51
Dimitrijević, S	5	Pedović, I	80, 98, 109
Dinić, B	97	Pejić, A	45
Domijan, D	9	Pejić, B	14, 15
Đorđević, B	101, 102	Pešić, J	52, 56
Drozd, K	29, 30	Pešikan, A	49
Đurić, B	70	Petrov, J	79
Dušanić, S	66	Petrović, B	3
Džida, B	40	Petrović, B	50, 103, 104
Elmazi, S	77	Petrović, D	54, 55, 59
Erer, T	77	Petrović, I	72
Fako, I	38	Petrović, N	60, 61, 64
Filipović Đurđević, D	22, 23, 24	Plunkett, K	7, 26
Gajić, J	77	Plut, D	45, 52, 56
Gašić-Pavišić, S	48	Popadić, D	59
Georgiev, D	101, 102	Popović, M	6

Grahovac, V	34	Popović, M	29, 30
Gvozdrenović, V	3, 5	Popović, M	24
Hadžiahmetović, N	88	Popović-Čitić, B	35
Hasanbegović-Anić, E	85, 88	Puhalo, S	96
Hedrih, V	80, 95, 98	Putnik, B	28
Ignjatov, A	63	Radišić, J	53
Ignjatović, S	34	Radivojević, V	82
Ivković, M	63	Randić, M	71
Jakić, M	23	Ranković, N	77
Janković, J	108	Ristić, I	17
Jelić, A	90	Rotteveel, M	8
Jeminović, D	57	Sajlović, B	73
Jevremov, T	86	Sardzoska, E	74
Jolić, Z	35, 43	Savić, M	29, 30, 31
Jošić, S	31	Savković, M	69
Jovanović, A	50	Simić, I	110
Jovanović, T	22	Škorc, B	16, 42, 62
Jovanović, V	61	Smederevac, S	108
Jović, V	44	Stamenković, D	78
Kašić, K	37, 84	Stanković, D	36
Katsos, N	31	Stanković, S	91
Knežević, G	93, 94	Stanojević, D	68
Kolarevic, D	90	Stepanović, I	51
Kolenović-Đapo, J	85, 88	Stoiljković, S	87, 110
Korać, H	61	Stojisavljević, D	103
Kordić, B	93, 94	Stojković, I	37, 84
Kostić, A	23	Tadić, K	103
Kostić, M	48	Tenjović, L	33
Kovačević, P	72	Teovanović, P	61, 99
Kovalj, A	5	Todorović, A	8
Ković, V	7, 26	Todorović, J	87, 110
Krneta, D	67	Tomić, M	101, 102
Krneta, Lj	67	Tošković, O	10, 48
Krnjajić, Z	51	Trajkov, I	81
Krstić, M	68	Trajković, J	68
Krstić, N	48, 82	Turjačanin, V	57
Kuzmanović, B	60, 61	Vejnović, D	21
Kuzmanović, D	41	Veljković, Lj	63

114 EMPIRIJSKA ISTRAŽIVANJA U PSIHOLOGIJI

Lakić, S	57	Vidaković, V	6
Lalović, D	39	Videnović, M	52, 56
Latinčić, S	82	Vladislavljević, M	19, 20
Lazović, V	46	Vukadinović, M	12
Maksić, S	33	Vukosavljević- Gvozden, T	91, 93, 94
Mančić, B	39	Vuksanović, J	50
Markičević, N	75	Westermann, G	7, 26
Marković, S	3	Zdravković, S	21
Marković, Z	109	Želeskov-Đorić, J	95
Martinović, Ž	82	Živanović, J	24